

Філіп Янсі

ЧОМУ?

Питання,
що з нами завжди

*Переклав з англійської
Остан Гладкий*

Київ
2023

УДК 27-42
ББК 86.37-43
Я 54

Перекладено за виданням:

Philip Yancey

The Question That Never Goes Away

Філіп Янсі

Я 54 Чому? Питання, що з нами завжди/Філіп Янсі;
пер. з англ. Остап Гладкий – К.: Єфетов О.В., 2023. – 144 с.
ISBN 978-966-8795-64-0

Де Бог, коли боляче?

Більш ніж 30 років тому Філіп Янсі написав гучну книгу, де спробував викласти власний погляд на цю вічну проблему. Але події, що відбуваються в наші часи на трьох континентах та лихоманять людство, примушують автора знову взятися за перо.

З притаманною Янсі прямою та щирістю ця книга звертається до тих, хто несе тяжкий тягар страждань, чия віра похитнулася від перенесеного болю, хто зазнав зневіри до Бога і людей, але все одно намагається знайти сенс у тому, що відбувається навколо, й розібратися в питанні, що з нами завжди.

УДК 27-42
ББК 86.37-43

Originally published in the U.S.A. under the title:
The Question That Never Goes Away
Copyright © 2013 by Philip Yancey and SCCT

Published in agreement with the author. All rights reserved.

ISBN 978-966-8795-64-0 (укр.)
ISBN 978-0-9896105-0-6 (англ.)

© Видавнича група «Нард»,
видання укр. мовою, 2023
© Philip Yancey and SCCT, 2013

ЗМІСТ

Частина 1: Де Бог?	5
Питання повертається.....	7
Сумне Різдво	10
Частина 2: «Хочу знати чому!»	15
Спершу поштовхи, а тоді хвиля	17
Обличчя трагедії	20
Чому?	25
Наша єдина надія.....	31
Зміна наголосу	34
«Шукай помічників»	38
Не нашкодь.....	44
Частина 3: Коли Бог проспав	53
«Звідки така жорстокість?»	57
Світ сліпий і беззубий.....	61
Крики про допомогу.....	64
В околиці	68
Промінь надії	74
Біль як благо	78
Простір для зростання	82
Частина 4: Зцілюючи зло	89
Місто скорботи	92
На пожежній станції	96
Віра випробувана й утверджена	99
Обірване життя	103
Дві універсалії.....	106
Важкі питання	111
Не величайся, смерте	114
Частина 5: Три великі випробування	121
Подяка	129
Першоджерела.....	131

Здригнулось серце, вирвалось з нього:

«О Боже!»

Тож знаю я тепер – у скорботі Ти моїй.

Джордж Герберт, «Скорботи (III)»

ЧАСТИНА 1

ДЕ БОГ?

Мій батько підхопив поліомієліт саме перед моїм першим днем народження. Паралізований від шиї й до ніг, він нерухомо лежав усередині шумливої металевої машини для вентиляції легень, що давала йому змогу дихати. Мати приводила мене та мого трирічного брата до лікарні й підносила нас до віконця ізолятора, щоб тато міг побачити, зазирнувши у дзеркальце, двох своїх синів, яких не міг потримати на руках чи навіть торкнутися.

Батько готувався поїхати місіонером до Африки, і коли він занедужав, кілька тисяч людей вирішили створити молитовний ланцюг, щоб молитися за його зцілення. Вони не могли повірити, що Бог здатен «забрати» когось настільки молодого й енергійного, чоловіка з таким яскравим місіонерським майбутнім. Ба більше, найближчі до нього люди були настільки переконані в зціленні, що за його згодою зробили крок віри та витягнули батька із залізного апарата. Через два тижні він помер. Я зростав без батька, під темною хмарою тієї молитви, що не мала відповіді.

Пізніше, коли вже був молодим журналістом приблизно такого ж віку, як і мій померлий батько, я став писати серію статей «Драми з реального життя» для журналу «Рідерз Дайджест». Вони розповідали про людей, які пережили трагедію, і раз-у-раз я чув у своїх інтерв'ю, що «християни роблять тільки гірше»,

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

пропонуючи суперечливі й неоднозначні поради. «Бог карає тебе». «Ні, це все сатана!» «Нічого подібного. Бог уразив тебе з любові і не бажає карати, бо тебе спеціально обрано, щоб ти виявив віру». «Ні, Бог хоче зцілити тебе!»

Я не мав і гадки, як відповідати цим людям, і, правду кажучи, мені й самому були потрібні відповіді.

Біль – це свого
роду фоновий шум
у житті багатьох

Коли я стикаюся з болючим питанням, то намагаюся писати про нього, бо в процесі отримую можливості піти до експертів чи в книгарні, звернутися до Біблії в пошуку відповідей. Як наслідок, я написав свою першу справжню книжку у двадцять

сім років: «Де Бог, коли боляче?»

Хоча я писав на багато інших тем, це питання, що захмарило моє дитинство і переважало в моїй ранній письменницькій кар'єрі, не відступало від мене ніколи. До мене й досі надходять відгуки людей, спустошених болем і стражданнями. Нещодавно я витяг усі листи від дописувачів, яким докучає те саме питання – понад тисячу загалом. Перечитавши їх знову, я ще раз переконався в тому, що біль – це свого роду фоновий шум у житті багатьох. Деякі люди живуть з недугами, хронічним фізичним болем або самотнім прокляттям клінічної депресії. Інших весь час з'їдає тривога за найближчих людей: чоловіка або дружину, що бореться із залежністю; дітей, які пішли дорогою самознищення, когось із батьків, хто страждає на хворобу Альцгеймера. У деяких частинах світу звичайні мешканці глибоко страждають щодня від бідності та несправедливості.

Одне з найнагальніших питань у листі до мене сформулювала шістнадцятирічна дівчина, яка вивчала криміналістичне судочинство:

Я вивчала вбивства. Знайомилася з матеріалами про жертв, їхні сім'ї та немислимі торттури, від яких вони потерпали. Я не кажу тут про мучеників чи місіонерів, які свідомо поклали свої життя заради віри, а радше про невинних жертв божевільних злочинів. Я вірю в Небесного Отця, який любить Своїх дітей і бажає добра нам усім, і хоча я не вірю, що Бог завдав страждань усім цим людям, та все одно борюся із сумнівом, чому Він міг допомогти, але не втрутився. Тож моє питання таке... Якщо Бог не захистив цих людей та невинних дітей, які зазнали катувань (хоча деякі з них навіть волали до Бога порятувати їх), як можу я мати віру в те, що Бог захистить мене? І я хочу вірити, але почуваюся, як той чоловік у Біблії, що каже до Ісуса: «Вірю! Допоможи моєму невірству!»

Питання повертається

У мене є деякий особистий досвід страждань: переломи кісток, невеликі операції, автомобільна аварія, що ледь не коштувала мені життя... Однак я дізнався значно більше, вислуховуючи історії інших. Коли моя дружина працювала капеланом у госпісі, то за обідом вона часто пригадувала розмови із сім'ями, що мусили примиритися зі смертю. Наша їжа ставала заправленою сльозами. І, як журналіст, я почув розпачливі історії від багатьох інших: батьків, які оплакували самогубство сина, пастора, якого поступово вражала

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

невиліковна смертельна недуга, китайських християн, що пережили звірства Культурної революції.

Тому що я й далі повертаюся до теми страждань, мене іноді запрошують виступати з питання, що лягло в назву моєї першої книжки: «Де Бог, коли боляче?» Ніколи не забуду того дня, коли обходив імпровізовані меморіали, що попроростали як гриби після дощу в студмістечку Політехнічного університету Вірджинії – я тоді стояв перед тисячею студентів, чиї молоді обличчя поникли від печалі через втрату тридцяти трьох однокашників та викладачів. І таку ж до болю подібну сцену наступного року, коли я планував говорити про щось зовсім інше в індійському місті Мумбаї, поки терористичні напади на готель «Тадж Махал» та в інших місцях не змусили мене змінити і місце промови, і власне тему, повернувшись до питання, що з нами назавжди.

У 2012 році я тричі виступав перед аудиторією на цю тему, і щоразу – за найпохмуріших обставин. Один мій виступ відбувся після природної катастрофи; другий – у місті, спустошеному війною; третій – виявився найближчим до мого дому і найбільіснішим для мене.

У березні я стояв перед громадами в японському регіоні Тохоку в першу річницю цунамі, яке ввігналося в берег зі швидкістю пасажирського лайнера, потрощивши як хмиз залізничні колії і порозкидавши кораблі, автобуси, будинки та навіть літаки по спустошеному ландшафту. І після того як 19 000 людей загинули, а цілі села зміло в море, нація працьовитих матеріалістів, які зазвичай не мають часу на богословські питання, не могла думати ні про що інше.

У жовтні я говорив на цю тему в Сараєві – місті, яке чотири роки залишалося без тепла, палива чи електрики і потерпало від браку води та їжі, поки тривала

найдовша облога в історії сучасних воєн. Десять тисяч мешканців загинули під шквалом щоденного снайперського вогню й від снарядів та мін, що сипалися з неба як град. Один з уцілілих сказав мені: «Найгірше, що ти звикаєш до зла. Якби ми знали заздалегідь, як довго це триватиме, то, мабуть, покінчили б із собою. Але з часом вам стає байдуже. Просто намагаєтесь далі якось жити».

Коли 2012 рік наближався до завершення, я прийняв, напевне, найважче запрошення з усіх, і не з огляду на кількість страждань (хіба можна якось зміряти їх?), а через пронизливу силу жаху та глибину скорботи. У перші вихідні після Різдва я звернувся до спільноти Ньютауна в Коннектикуті, – містечка, що ніяк не могло отямитися від безглузлого вбивства двадцяти першокласників і шести їхніх учителів та інших працівників школи.

Водій швидкої допомоги точно описав загальний настрій, що панував там. «Усі ми, і в пожежних бригадах, і на швидкій – волонтери, – сказав він. – Я бачив багато жахів, але до такого ми не були готові – *ніхто* не може бути готовий. Моя дружина працює вчителькою в початковій школі «Сенді-Гук». Вона знала всіх двадцятьох дітей на ім'я, а також усіх працівників. Вона стояла на три кроки позаду директорки Дон Гокспранг, коли та закричала: «Усі назад, там хлопець зі зброєю!» Пересидівши у схованці стрілянину, вона йшла коридором попри тіла своїх колег на підлозі. І також дітей...»

Він замовк на хвилину, щоб приборкати голос, а тоді продовжив: «Усі рано чи пізно стикаються з горем – і найстрашніше, коли це втрата дитини. Я бачу подібне, коли приїжджаю на виклик, і особливо після

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

самогубств. У цьому горі ви живете, як у бульбашці, і лише поступово повертаєтеся у світ. Ви ходите за покупками. Збираєтеся на роботу. Врешті-решт той зовнішній світ потроху заповнює вас, і горе починає вгасати. Тут, у Ньютауні, ми – це мала спільнота. І місто весь час нагадує нам, що сталося. Ми йдемо до крамниці і бачимо меморіали жертвам. Ми йдемо вулицею і бачимо знаки на ґанку в тих, хто втратив дитину. Від цього не можна втекти. Усе місто немов під скляним ковпаком, з якого викачали повітря. Ми не можемо дихати через горе».

До Ньютауна мене запросив мій давній друг з Англії на ім'я Клайв Калвер. Ще в 1970-х роках, коли я був редактором журналу «Студентське життя», який випускала організація «Молодь для Христа», він очолював її британську філію. З того часу ми розійшлися: він присвятив себе міжнародній гуманітарній діяльності, а я розпочав кар'єру письменника. Тепер Клайв очолює успішну церкву з 3500 осіб, розташовану під самим Ньютауном. «Здається, що все своє життя я готувався до цієї ролі, – сказав він мені, зателефонувавши за тиждень перед Різдом. – У «Ворлд Реліф» я очолював команду швидкого реагування на катастрофи, що залучила 20 000 фахівців з усього світу. Утім, тепер страждає моя околиця і члени моєї церкви. Всі вони ставлять мені лише одне запитання, про яке ти писав роки тому: «Де Бог, коли нам боляче?» Чи не міг би ти приїхати і виступити перед нами?»

Сумне Різдво

Різдво 2012 року було для мене не таким, як усі інші. Смерть мого батька, що сталася 15 грудня, завжди пригнічувала різдвяний дух у моїй дитячій оселі, а

тепер стрілянина 14 грудня затьмарила свято для всієї нації. Це був як удар під дих. Що сталося з нами та нашою країною? Ніхто не міг і уявити, що юнак з порядної сім'ї ось так вдереться до школи і почне методично вбивати одного за одним нажаханих першокласників.

Я переглядав новинні репортажі й досліджував похвилинну хронологію подій, які відбулися того дня в початковій школі. Я прочитав в Інтернеті відомості про кожную загиблу дитину, я поступово запам'ятав їхні імена та обличчя – Кетрін з її приголомшливим рудим волоссям, усмішку Деніела зі щилиною між передніми зубами, сяйливі сині очі Емілі, пустотливі гримаси Джессі... Я прочитав про домашніх улюбленців дітей, їхні хобі, як вони розігрували своїх братів і сестер, які харчові алергії мали і ким були їхні спортивні кумири. Життя, що обірвалося після коротких шести чи семи років, усе одно залишило по собі слід.

Те, що я почув у Ньютауні тими вихідними – розповіді, запитання, вигуки нерозуміння й протесту – розворушили в мені спогади про інші відлуння страждань, з якими я стикався протягом років. Чому трапляється стільки всього лихого? Чому Бог допускає, щоб зло і надалі чинило свої темні справи? Що доброго може виникнути внаслідок таких подій? Відколи моя перша книжка вийшла у світ, ці питання не давали мені спокою, і я знову мусив стикнутися з ними, промовляючи перед спільнотою Ньютауна.

Коли я вирушив до Коннектикута, видавець книжки «Де Бог, коли боляче?» тимчасово дозволив безкоштовне завантаження її електронної версії. Я опублікував посилання у Фейсбуці, а видавець видав прес-реліз, але не рекламував пропозиції. Ми сподівалися на кілька сотень відгуків, можливо, тисячу. Нато-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

мість, як ми дізналися згодом, понад сто тисяч людей завантажили цю книжку за декілька днів. Очевидно, що інші ставили собі те саме питання. Тож тоді я вирішив відкласти інші книжкові проєкти і повернутися до питання, яке досліджував понад тридцять років тому.

Поки я писав, зима загаялася у високогір'ї Колорадо. Навіть у квітні 2013 року я міг бачити зі свого вікна сцену приголомшливої краси: вічнозелені дерева, укутані свіжим снігом, відливали золотом у променях світанкового сонця, що сходило під величним небом барви тропічного океану. І тоді переді мною зринали скорботні обличчя, які я бачив у Японії, Сараєві та Ньютауні.

Зненацька до них долучилася ще одна низка облич – 15 квітня двоє мігрантів зіпсували день радості й тріумфу в Бостоні, установивши бомби неподалік від фінішної лінії Бостонського марафону. Забіг, що врочисто розпочався з двадцяти шести секунд тиші на честь жертв стрілянини в Ньютауні, закінчився невимовною трагедією.

Катастрофічне
чи повсякденне,
страждання
завжди чигає на
нас поблизу

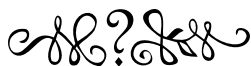
П'яте за розміром місто в країні було повністю заблоковане, поки поліція шукала терористів, які вбили трьох людей і поранили сотні. Через два дні в місті Вест, штат Техас, вибухнула фабрика з виробництва добрив. Загинули п'ятнадцять людей, серед них десятеро вогнеборців – і

цій катастрофі майже не приділили уваги у випусках новин через величезну облогу, що тривала в Бостоні. Згодом того ж тижня в китайській провінції Сичуань стався землетрус, забравши життя майже двохсот і

поранивши понад вісім тисяч людей. Очевидно, що питання про страждання, які постали у 2012 році, нікуди не зникли у 2013.

Фактично я міг би писати на цю тему в будь-якому році, тому що ми живемо на крихкій планеті, покаліченій недугами, потопами та засухами, землетрусами, пожежами, війнами, актами насильства і тероризмом. Катастрофічне чи повсякденне, страждання завжди чигає на нас поблизу. Щодня з вебсайту Caring Bridge я отримую нове повідомлення, що друг лежить у реанімації, відновлюється після інсульту чи бореться з раком. Що ж тоді робить Бог у такому світі?

Я чудово розумію, що жодна книжка не може вирішити проблему страждань. Утім, я все одно вважаю своїм обов'язком розповісти те, що дізнався про дорогу страждань. Тож якщо християни мають добру звістку для людства, послання надії й розради стражденному світові, то вона мусить початися тут.

ЧАСТИНА 2

«ХОЧУ ЗНАТИ ЧОМУ!»

Я закохався в Японію вже під час першого свого візиту туди 1998 року. Коли літак під'їжджає до зони виходу, носії багажу та чистильники вітають вас поклонами. У готелі посильні спішають узяти вашу валізу, а тоді ввічливо відмовляються від усіх чайових. Ви заїжджаєте на заправну станцію, й обслуга в білих рукавичках – а це часто жінки – обступають вашу машину, щоб заправити її бензином та помити вікна і фари. Як їхня уніформа може залишатися такою бездоганно чистою? Коли ви йдете, вони низько кланяються і махають вам на прощання, немовби ви зробили їм величезну послугу, дозволивши обслужити себе. Водії автобусів і таксі використовують кожну вільну хвилину між поїздками, щоб вилощити бампери своїх машин і повитирати сидіння. І навіть у такому великому місті, як Токіо, майже не чути автомобільних сирен, тому що водії терпляче чекають на перехрестях.

Відтоді я тричі повертався туди на запрошення свого японського видавця. Ринок книжок на християнські теми там невеликий. Лише один відсоток японців визнають себе християнами, і більшість церков ледве зводять кінці з кінцями, налічуючи двадцять чи тридцять прихожан. І хоча відвідувачі можуть шукати християнську церкву, щоб повчити англійську чи послухати західну музику, кожен новий член – це велика рідкість. Японці поважають християнство (деякі з їхніх найкращих письменників відкрито писали про свою

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

віру), але вважають його чимось принесеним із Заходу. У їхньому сучасному, високотехнологічному суспільстві релігія виживає здебільшого як релікт буддизму чи синтоїзму, а не як не повнокровна частина життя.

Перед тим як проповідувати в церкві чи зібранні спільноти, я завжди відвідую чайну церемонію в офісі господаря, де ми смакуємо солодощами із соєвої пасти та обмінюємося дарунками. Там працівники узгоджують майбутню програму: пісня – три хвилини і сорок секунд; оголошення – дві хвилини; промова – двадцять сім хвилин; закриття – двадцять секунд. Я не впевнений, чи в японській мові є слово, що означає спонтанність.

Коли я думаю про Японію, то два слова відразу спадають мені на думку: впорядкованість і краса. Століттями в Японії розвивалося суспільство, наскрізь просякнуте ритуалами. Японці кланяються одне перед одним на знак пошани, завжди чекаючи, поки старший розпрямиться першим. Як відвідувач ви вчитеся приймати візитівку, тримаючи її перед собою обома руками, уважно вивчаючи її, щоб продемонструвати свій інтерес. Перед людьми ніколи не можна показувати підошов свого взуття чи класти руки в кишені. Заходячи в дім чи церкву, завжди слід роззуватися й надівати гостьові капці.

Ще один ряд ритуалів пов'язаний з туалетом. Перед тим як зайти до нього, ви скидаєте свої домашні капці і вбираєте туалетні – пластикові з малюнком Міккі Мауса чи Геллоу Кітті. (Кілька разів я чув смішні історії про чергового іноземного достойника, який забував переозути назад і виходив на трибуну в академічній шапочці та мантії з туалетними капцями на ногах). Сама вбиральня радше нагадує кабінку реактивного літака з цілим набором важелів управління, що дозволя-

ють розширити кришку сидіння, нагріти її, помитися й обсушитися, а також виконати ще безліч численних функцій, які я ніколи не зважувався пробувати.

Утім, в основі усіх цих формальностей лежить глибоке поцінування краси. Так, чай у Японії подають у тонких порцелянових горнятах, і в жодному разі не пластикових; стіл прикрашають лише свіжі квіти. Люди в містах одягаються за останньою модою; а в деяких сільських місцинах жінки й досі носять вишукані кімоно. Японські господині щоранку витрачають інколи цілу годину, готуючи коробки з *бенто* – обідом для своїх дітей-школярів. Вони розкладають морепродукти, рис, м'ясо й овочі барвистими візерунками, які імітують мультиплікаційних персонажів, тварин або відомі пам'ятники. У кожному японському домі, якому пощастило мати власне подвір'я, завжди є місце для невеличкого саду чи ставка із золотими рибками. І я донині не уявляю собі, як можна викинути різдвяні листівки з Японії – такі собі делікатні витвори мистецтва, на яких розпускаються квіти і красуються різнобарвні візерунки кімоно.

Однак під час мого останнього візиту до цієї екзотичної та захопливої країни я стикнувся з цілковитою протилежністю ладу і краси. Одного страшного дня цунамі знищило все те, що японське суспільство цінує найбільше, принісши натомість багно, руйнування і шок.

Спершу поштовхи, а тоді хвиля

Коли насувається ураган, ви можете приготуватися до нього, забивши фанерою вікна, зачинивши віконниці і, якщо треба, евакуйовавшись. Грізне небо та штормові сирени зазвичай попереджають за кілька хвилин до наближення торнадо. Але цунамі може вда-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

рити в ясний, сонячний день, і за одну лише мить, без жодного попередження тверда земля починає здригатися в конвульсіях.

11 березня 2011 року, о 14.46 9-бальний землетрус вихитував східним узбережжям Японії від трьох до п'яти хвилин. Дороги коцюрбилися, мости розламувалися, книжкові шафи падали, деякі будинки обвалилися. Землетрус мав таку силу, що, як не дивно, він підштовхнув найбільший острів Японії на цілих два з половиною метри ближче до Північної Америки. Сорочок п'ять хвилин стояла тиша, поки його мешканці підводилися й оглядали руйнування.

А тоді накопилася хвиля.

Водяна стіна, що піднеслася спершу десь далеко в океані поряд з епіцентром землетрусу, прискорилася до 800 км/год, поки мчала до землі. Приморський регіон Тохоку просів на шістдесят сантиметрів, широко відчинивши браму перед нестримним валом цунамі, що прорвався крізь захисні хвилерізи і наче велетень переступив через бордюри уздовж дороги. Відео, які очевидці зняли на свої айфони (деякі з них було знайдено при огляді трупів), нагадують сцени зі спецефектами у фільмі жахів: кораблі, будинки і вантажівки, що розлітаються в усі боки, як іграшки, сучасний аеропорт, що несподівано занурився під воду, і вибухла вежа ядерного реактора, що здійняла хмару густого чорного диму.

У британській школі вчитель почув виття сирен, виглянув в океан і побачив високий стовп мли. «Це, напевне, був водяний пил від цунамі, але він виглядав так велично й дивно, – згадував він, – немов велика пожежа загорілася в океані, і понад нею котилися широчезні білі хмари диму. У них я міг бачити вир з тисяч цятток. Це, напевне, були будівлі, кораблі, машини – але всі

вони виглядали такими дрібними. Видовище було таке величне, що мій мозок заціпенів». Він вивів у безпечне місце своїх 42 учнів, але понад сотня інших загинула в школі того дня, слухняно чекаючи на команду вчителів.

Пастор перевіряв, якої шкоди завдав землетрус його дому, але раптом отримав гарячкове текстове повідомлення від своєї дочки з Токіо. «Втікай! Втікай! Втікай!» Поки тривало 45-хвилинне затишшя, це повідомлення здавалося дивним, але без електрики він не мав доступу до радіо, а тому вирішив послухати її поради та евакуюватися. Хвиля підхопила його дорогою, немов серфінгіста, і винесла в поле, залишивши серед гори сміття та уламків. Там він провів у машині дві доби, доки його не знайшли рятувальники.

Ще один пастор сховався з дружиною на узвишші, після того як минув землетрус. Коли наближалося цунамі, зненацька зірвався сніговий шквал, і кілька хвилин, сидячи в прихистку, вони не бачили нічого. Їм було лише чути, як накопилася хвиля, а тоді помчала назад у море, забираючи із собою людські тіла й тони уламків, і той її зворотний рух був такий же небезпечний, як і перший. Сімнадцять разів океан накочував на берег та відступав назад, наче вода, що плескається у ванні. Після кожного з шістнадцяти ударів хвилі вони чули несамовиті крики про допомогу, а тоді врешті пролунало голосне цмокання, немов у велетенському водяному стоку, і запала тиша. Коли снігова хмара пройшла, подружжя побачило дощенту спустошену околицю, де не залишилося жодної будівлі. І тільки хрест з їхньої церкви стирчав під неприродним кутом, як переламана кістка. Декілька обідраних дерев стояли уздовж берега – ніби на варті того, що ще напередодні було густим лісом.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Коли гігантська хвиля знаходила бухту, заховану серед пагорбів, вона розганялася ще більше і крізь вузький отвір вивергала величезний об'єм води. На рівнині хвиля сягала від трьох до дев'яти метрів; але в бухтах поміж пагорбів вона підносилася на немислиму висоту дванадцятиповерхового будинку. Переживши чимало цунамі, японці мають належно організовані місця евакуації – школи, шпиталі, центри з догляду за людьми старшого віку – і, шукаючи захисту, чимало мешканців повтікали саме туди, коли зазвучали попереджувальні сирени. Однак ніхто не очікував настільки гігантського цунамі і, за іронією долі, сотні людей загинули в тих самих будівлях, що мали б врятувати їх.

В одному будинку для пристарілих, що стояв високо на пагорбі, загинуло сорок сім літніх людей; купа інвалідних візків, матраців та меблів і донині лежить там на сумний спомин про них. У тому ж самому місті десятки людей забралися на дах триповерхового евакуаційного центру, але тільки кільком вдалося втриматися, коли хвиля змивала їх – тримаючись за огорожу та телевізійну антену. У початковій школі загинуло сорок сім учнів, поки вчителі визначалися, як виводити їх на пагорб поряд із школою. Деякі діти повибігали зі школи самі, щоб здертися вгору по засніженому ґрунту, але не втрималися на ногах і зісковзнули у смертоносну пащу хвилі.

Обличчя трагедії

Рівно через рік після землетрусу й цунамі я декілька днів провів на постраждалій території разом з працівниками мого японського видавця. Я ніколи не бачив зблизька таких руйнувань. Навіть рік потому ландшафт мав мертвий і спустошений вигляд, немов

з якоїсь іншої планети. Я поставив кілька запитань колегам, але переважно виглядав з вікна фургона, прагнувши ввібрати в себе всю глибину трагедії цього народу. Інші люди, які сиділи поряд, говорили мало, і я нічого не міг прочитати на їхніх обличчях. Мені згадався рядок з поезії Емілі Дікінсон: «Після великого болю настає відчуття незворушності».

Мої ж почуття були далекі від цього. Після туру спустошеним півостровом, відомим колись своїми мальовничими рибальськими селами, у мене був запланований виступ на тему «Де Бог, коли боляче?» перед похмурими громадами з регіону Тохоку. Також я мав виступити на загальнонаціональній молитовній зустрічі в Токіо. Що міг сказати цим людям я – гість з чужої країни, який з'явився тут, посеред їхнього болю? Більшість японців навіть не вірять у Бога. Як я міг розповісти їм про Бога ласки і благодаті, Якого навчився любити, коли Він, здавалося, був таким далеким від цього спустошення?

Працьовиті японці відремонтували та замінили багато доріг, спорудивши їхнє полотно високо над запалою землею. Спеціальні бригади очистили мільйони пошкоджених будівель від потрощеної деревини та каміння; тільки найміцніші споруди залишилися стояти – будинки-привиди з розбитими вікнами і заляпанними грязюкою розваленими стінами. Пейзаж спотворювали штучні гори сміття; деякі з них виростили до двадцяти метрів заввишки і були розміром з міський квартал.

Інші регіони Японії відмовлялися приймати 23 мільйони тон сміття на спалення чи поховання, остерегаючись, що воно містить забруднювачі чи радіацію зі зруйнованої атомної станції. «Цікаво, скільки авто-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

мобілів було знищено», – вимовив я вголос, коли ми проминали ще один курган розтовчених машин. Один з японських колег відразу витяг смартфон і нагуглив відповідь: 410 тисяч.

Заїхавши в якесь місто, ми завернули за ріг і побачили величезний вантажний корабель, що був завдовжки як дві третини футбольного поля. Його винесло на бетонні залишки того, що колись було житловим масивом. Ніхто не мав і гадки, як повернути його назад в океан, який був майже за кілометр звідти. Приблизно сімнадцять кораблів і тисячу менших рибальських човнів винесло на берег у тому місті. Чимало залишилися там, де цунамі неодоладно посадило їх – посеред рисового поля, на верхівці готелю, на даху лікарні...

CNN та інші новинні ресурси вимірюють катастрофи за допомогою статистики, і за всіма оцінками цунамі 2011 року посідає одне з найвищих місць за кількістю людських жертв та фінансових втрат. Утім, перебуваючи там на місці, я сприймав цю катастрофу як добірку окремих особистих історій, а не статистику. Чоловік, що безпорадно дивився з даху високої будівлі, як вода відносить його жінку й дітей разом з їхнім будинком. Інша сім'я, чий дім вдарився об міст, через що всі вісім її членів отримали шанс зіскочити в безпечне місце. Семеро працівників рибообробного заводу, які застрибнули у фургон і поїхали в напрямку узвишшя, але застрягли посеред маси транспорту, після чого цунамі підхопило їхній фургон і закрутило ним, як у пральній машині, убивши зрештою п'ятьох.

Я говорив з чоловіком, який жив на березі неподалік від Сендаю і провів чотири ночі на даху разом з дружиною. Унизу все було затоплено, і вони двоє почали їсти собачий корм, щоб вижити. Кілька разів

чоловік намагався пробратися через потік, але не зміг брести в льодяній воді, що сягала йому до грудей. Коли він уперше ступив у воду, то відчув пронизливий біль у боці: уламки, що впали на нього під час землетрусу, зламали два ребра, і цієї травми він навіть не помітив. «Я переважно пригадую льодяний холод, – розповідав він. – Ми цокотіли зубами в мокрій одежі без тепла та їжі, чекаючи на даху порятунку».

У перші дні після цунамі надію на краще дарували нечисленні зворушливі історії про тих, хто вижив. Вісімдесятирічна бабуся провела зі своїм внуком-підлітком дев'ять днів серед завалів, поки їх знайшли, – переохолоджених, але вцілілих. Рятівний гелікоптер помітив шістдесятирічного чоловіка, який плив на даху свого будинку за шістнадцять кілометрів від берега. Звичайно, ми чуємо історії лише від тих людей, хто вижив, і можемо тільки уявляти, що сталося з усіма тими дев'ятнадцятьма тисячами, які загинули. Бригади швидкого реагування, які були готові надавати допомогу пораненим, знайшли їх порівняно небагато – сила цунамі була такою, що більшість його жертв просто зміло в океан.

Ще й донині залишаються величезні проблеми. В уряді досі ведуться дебати про те, які міста відбудувати, а які полишити, бо вони виявилися надто вразливими. Хмара страху та зневіри висить над усім тим краєм. Як сказав мені один психолог: «Я зрозумів, що ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) – це назва неправильна. Після чогось такого, як цунамі, цей синдром є ознакою *здоров'я*, а не розладу. Хто не відчув би травму і стрес?» Влада стривожена зростанням рівня самогубств, який в Японії є вже одним з найвищих у світі.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

А ще є Фукусіма – територія навколо атомної електростанції, про яку й досі не змовкають новини в Японії. Коли ми під'їжджали туди, лічильник Гейгера відраховував, скільки мікрозивертів на годину ми отримували. На відміну від територій, зруйнованих цунамі, у тому регіоні будинки, крамниці, храми та офісні будівлі і дотепер стоять цілі – їх не зачепила хвиля, але в них все одно немає мешканців. Через радіацію та небезпеку подальшого руйнування реактора посадовці оголосили тут «зону відчуження», де лише бездомні тварини та покинуті домашні улюбленці ходять вулицями. У межах Японії колишні мешканці Фукусіми стали ізгоями. Деякі лікарні відмовляються лікувати їх, а інші регіони вагаються, чи наймати працівників звідси. Трунар став місцевим героєм, погодившись підготувати тіла тих, хто помер, – це важливий ритуал у Японії, але його ніхто, крім нього, не наважувався виконувати через страх радіаційного зараження. «Не народжуйте дітей!» – кажуть своїм дітям ті, хто вижив у Фукусімі, остерігаючись генетичних вад.

Стоїчні та стримані з природи, вцілілі японці розповідали мені свої історії рівним, безбарвним голосом. Одна жінка поводитися інакше. Вона більш ніж годину їхала серед ночі тимчасовою дорогою, поспішаючи на службу в церкві, що збиралася тепер у друкарні після того, як головний храм було зруйновано. За японським звичаєм вона наклала на лице густий білий макіяж і мала вигляд як порцелянова лялька. Її пронизливі темні очі рідко кліпали. «Я лежала похована в купі сміття і каміння цілих два дні! – згадувала жінка. – Тоді я побачила руку, що тягнулася до мене, отак», – і вона раптом схопила мене за руку

зовсім не по-японськи. «Я взялася за ту руку, і вона витягнула мене. Я втратила все – сім'ю, друзів, місто. Ніхто не хоче повертатися. Міста більше немає. Будь ласка, не забувайте про нас! Про мене всі забули за кілька днів, а тепер забувають і про моє місто. Я хочу знати чому!»

Чому?

Ох, як ми прагнемо почути відповідь на це відвічне питання. Відповідальність за Сараєво та інші війни можна покласти на людське зло, яке спричинило незліченні страждання. Відповідальність за Ньютаун, Бостон та подібні трагедії можна покласти на психічні недуги, радикальну ідеологію, поганий контроль за зброєю чи недбале батьківство. Цунамі та інші природні катастрофи, у яких нема кого звинуватити, ми розглядаємо як «діяння Божі».

Після таких катастрофічних подій агностики збирають щедрий врожай. Вольтер та інші мислителі Просвітництва відмовилися від віри в «найкращий з усіх можливих світів» після землетрусу 1755 року, який зруйнував португальський Лісабон у День Всіх Святих. Коли на другий день після Різдва 2004 року в результаті ще одного цунамі загинуло 280 тисяч людей в Азії, журнал «Слейт» опублікував статтю під назвою «Передайте Богові: на цей раз Він зайшов занадто далеко». У ній Хезер Макдональд написала: «Настав час оголосити Богу бойкот»:

Усі намагання
кількісно оцінити
страждання марні

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Бог знає, що може сидіти, склавши руки, поки стихія бездумно викошує людські життя, тому що наступного дня церкви, синагоги й мечеті наповняться вірними, які дякуватимуть, що вижили ті, хто зміг вижити. Вірні попросять оздоровити поранених, навіть не згадуючи про те, що Він міг взагалі запобігти катастрофі...

Навіщо ж Богові поводитися добре? Його хвалять за все добре і не звинувачують ні в чому поганому.

Православний богослов Девід Бентлі Гарт набрався відваги відповісти скептикам у невеличкій книжечці під назвою «Двері моря: де був Бог під час цунамі?» Масштабні трагедії можуть викликати гнів у невіруючих, зауважував він, але, по суті, вони не навчають нас нічого нового про світ, у якому ми живемо. Масштаб страждань не змінює глибинної суті проблем. Страждання, зло і смерть обсіли нашу планету, а катастрофи – це лише концентрація горя, яке і так нам добре відоме.

Я переконався, що усі намагання кількісно оцінити страждання марні. Те, що цунамі 2004 року вбило значно більше людей, ніж цунамі 2011-го, або що в Політехнічному університеті Вірджинії загинуло більше учнів, ніж у початковій школі «Сенді-Гук», не робить одну подію трагічнішою за іншу. Так само не варто вказувати особі, яка страждає від мігрені чи синдрому хронічної втоми, що існують ще гірші недуги, такі як, скажімо, СНІД чи вірус Ебола. Усяке страждання є стражданням. Клайв Люїс казав, що не існує такої речі, як «сума страждань світу». Це чиста абстракція, яку вигадали філософи. Існують лише окремі люди, які відчувають біль і дивуються, чому Бог допускає це.

Відвідуючи місця трагедій, я не перестаю дивуватися, як змінюють новинні медіа наше сприйняття реальності. Я вирушив до Вірджинії, пам'ятаючи про тридцять три особи, які загинули всі разом, про «найгірше масове вбивство в американській історії», як любили повторювати телекоментатори. Утім, обходячи імпровізовані меморіали, я зустрів Раяна, Емілі, Хуана, Валіда і Джулію – тридцять трьох окремих людей, а не групу. Проте, що всі вони жили своїм особливим життям, нагадували їхні особисті речі: бейсбольний м'яч, іграшковий ведмедик, примірник «Великого Гетсбі», горняк-ко зі «Старбакса». Така сама реакція чекала на мене в Ньютауні, штат Коннектикут, коли я зустрічався із сім'ями загиблих, вислуховував розповіді про дитячих домашніх улюбленців та їхні сварки з братами й сестрами.

У Японії плач жінки з обличчям порцелянової ляльки вразив мене більше, ніж будь-яка красномовна статистика, яку я читав про цунамі. Ми переживаємо страждання в самоті. Вони ніби ізолюють нас; і для тих людей, яких це торкнулося, масштаб не має великого значення. Навіть така мегакатастрофа, як цунамі, звужує сприйняття, весь час тримаючи у фокусі особисті потрясіння: дитину, яку змила вода на ігровому майданчику, сімейний бізнес, зруйнований за одну лише мить, підлітка, якого жахають повторні підземні поштовхи, що трапляються щотижня, повсюдний страх, спричинений невидимою загрозою радіації.

Ми переживаємо
страждання в
самоті. Вони ніби
ізолюють нас; і для
тих людей, яких
це торкнулося,
масштаб не має
великого значення.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Богослов Гарт звертає згодом увагу на приховану іронію, яку містять аргументи скептиків: «Вони ніколи б не додумалися до такого, якби їхня свідомість не була сформована моральним всесвітом християнської культури». Найагресивніші голоси хапаються за масову трагедію, немовби вона – останній цвях у труну віри: як благий Бог взагалі міг допустити таке горе? Хоча цього питання годі уникнути, і воно оповите глибокою таємницею, його можна ставити лише в контексті релігійної віри. Критикам натомість варто було б відповідати згідно з власними переконаннями: *«Чому ж ви шоковані й засмучені? Адже чого ще ми можемо сподіватися від безликого всесвіту, якому байдуже до всього?»*

Насправді Біблія містить потужніші заперечення, ніж ті, що належать скептикам. Виступаючи в університетах, я іноді кидаю аудиторії виклик, пропонуючи знайти аргумент проти Бога – чи то в класичних атеїстів, таких як Вольтер, Бертран Рассел і Девід Г'юм, чи в уже сучасних, таких як покійний Крістофер Гітченс, Сем Гарріс і Річард Докінз, – що не звучав би в біблійних книгах. «Ви маєте право відкидати Бога і критикувати Його за те, як побудовано цей світ, – кажу я студентам, яким кортить саме це й зробити. – Я ж особисто поважаю Бога, Який не лише дав нам свободу відкидати Його і навіть розіп'яти Його Сина, а й помістив у свої Писання слова, що заперечують Його існування».

Дозвольте мені навести декілька коротких прикладів:

- Гедеон (промовляючи до ангела): «У мені, володарю? І якщо є Господь з нами, то чому нас спіткали всі ці нещастя?»
- Йов: «Як закричу: Насилля! – ніхто не чує; коли закличу – немає суду!»

- Псалми: «Устань, чому спиш, Господи? Підіймись, не відкинь назавжди!»
- Екклезіаст: «Марнота марнот, усе марнота».
- Ісая: «З тобою ж – Бог тайний».
- Єремія: «Чому Ти – мов перелякана людина, немов чоловік, що допомогти не може?»
- Ісус: «Боже Мій, Боже Мій, чому Ти Мене покинув?»

Письменниця Енн Ламотт аплодує цій хвилі протесту.

Я вірю в те, що коли ви кажете правду, то стаєте ближчими до Бога. Якщо ви кажете Богові: «Я виснажений і пригнічений до краю, я взагалі не люблю Тебе тепер, і мені огидні більшість тих людей, які вірять у Тебе», – то це, можливо, буде найчесніше з усього, що ви колись казали. Якби ви зізналися мені, що говорили Богові: «Немає більше надії, і я не знаю, чи Ти існуєш, але допомога не буде зайва», – то сльози набігли б мені на очі, сльози гордості за вас, тому що вам не забракло відваги бути справжнім – по-справжньому справжнім. Мені захочеться посидіти з вами поряд за обіднім столом.

Коли ви кажете правду, то стаєте ближчими до Бога

Як Біблія відповідає на подібні голосіння? Зазвичай мовчанням. Йов, той нещасливий чоловік, який найменше заслуговував на страждання, але спіткав їх найбільше, врешті-решт отримав таку бажану аудієнцію в Бога. І Господь звернувся до нього з найдовшою Своєю промовою з тих, що були записані і дійшли до

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

нас. Як не дивно, влаштувавши Йову екскурсію природним світом величною поетичною мовою, Бог жодного разу не згадує питання «Чому?» Як сказав Фредерік Бюхнер: «Бог не пояснює. Він вибухає гнівом. Він запитує в Йова, ким той себе вважає. Він каже, що пояснити те, чого вимагає Йов, це все одно як тлумачити равликові теорію Ейнштейна. ...Бог не відкриває свій дивовижний задум. Він відкриває Себе». Опісля, з вишуканою іронією, Бог повідомляє, що тільки завдяки заступництву Йова він вислухає друзів, які докучали Йовові своєю осудливою теологією. Вони розпочали добре, відсидівши з Йовом всі сім днів мовчання; проблеми почалися тоді, коли вони розкрили рота.

Мене часто дивувало, чому Біблія не дає систематичного пояснення проблеми страждання. Пророки постійно вбачали в стражданнях Ізраїлю причинно-наслідкові зв'язки, але свої попередження вони завжди проголошували заздалегідь і завжди обіцяли порятунок, якщо народ змінить свої звичаї. Ісус відмахувався звичайно від питань про причини – і міг хіба що спростувати закостенілі теорії фарисеїв та Своїх учнів про страждання як кару. Більшість біблійних авторів, як видається, не сиділи, ламаючи собі голову над питанням: «Чому погані речі стаються з добрими людьми?»* Вони вважали цей світ територією ворога, зіпсутою планетою, де панує батько неправди, ворожбит скорботи. А чого ще мали б ми сподіватись від лігва сатани? Коли князь цього світу запропонував спокусливе швидке рішення земних проблем, Ісус не висміював його самовпевнені претензії на владу; Він просто відхилив його, вибравши повільніший і важчий, проте надійний шлях.

*Натяк на популярну книгу Гарольда Кушнера «Коли погані речі стаються з добрими людьми». – *Прим. ред.*

Японські буддисти, які серйозно сприймають свою віру, – а таких переважна меншість – чекають на той час, коли душі померлих втратять свою ідентичність і зіллються з єдністю всесвіту. Світські атеїсти змирилися з тим, що наша планета загине через мільйони років, коли сонце згасне, мов догорілий сірник. На противагу цьому християни покладають свою надію на той час, коли смерть, «останній ворог», буде знищена, коли Бог відсіє добро від зла, а смерть від життя і воскресить наші тіла й душі, остаточно залагодивши все: «Ось творю все нове!»

Одного разу в Чикаго я відвідав похорон дитини, під час якого пастор шокував заплаканих людей, коли зиркнув униз на труну і перервав свою траурну промову раптовим вигуком: «Будь ти проклята, смерте!» Схаменувшись, він швидко додав: «Я проклинаю не Бога, а смерть. І Бог Сам також обіцяв проклясти її».

Наша єдина надія

Ми живемо на занепалій планеті, кажуть богослови. Усякий, хто сумнівається в цьому, мусить відвідати Японію. Я читав звіти сейсмологів, які прогнозували сильний землетрус, але не за 72 кілометри від узбережжя Тохоку, а південніше, неподалік Токіо, що завдало б значно більшої шкоди. Коли ж він стався, то вдарив з такою силою, що земля змістилася зі своєї осі, скоротивши день на кілька мікросекунд, спричинивши збій у роботі GPS-станцій у всьому світі та вивільнивши в 600 мільйонів разів більше енергії, ніж атомні бомби, що впали на Японію у 1945 році.

Утім, саме ті тектонічні сили, що призвели до таких важких руйнувань у 2011 році, колись і сформували острови Японії. Урагани та циклони, що спричиня-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

ють такі втрати, відіграють суттєву роль у кліматичних процесах, які розподіляють вологу на земній кулі. Байдуже, з якого погляду дивитися – богословського чи природничого, видається, що цей світ ще й досі перебуває «у процесі». Він неповноцінний, незавершений та недосконалий.

Ще з часів Адама нам, людям, було доручено управління: ростити сади між терням і будяками, вирощувати тварин, будувати цивілізації.

Оптимізм обіцяє,
що ситуація
поступово
покращиться;
а християнська
надія – що творіння
преобразиться

Як вид співтворців, сотворених на подобу Божу, нас покликано творити лад з хаосу. Ми зробили гігантські кроки: ще два століття тому половина дітей вмирала до п'ятирічного віку, а життя дорослих тривало в середньому 35 років. Ми приборкали річки, перетворили небо на автостраду, вигадали способи зігріватися взимку та охолоджуватися влітку й об'єднали

весь світ, обвивши його електронною павутиною.

Щоправда, за весь цей поступ ми заплатили відповідну ціну: вичерпання ресурсів і зростання чисельності населення, забруднення та його вплив на клімат, нерівність, яка дозволяє одним жити в комфорті коштом інших. Історія крокує вперед, і весь цей час Бог «сидів склавши руки», як стверджують критики. Бог не втручався, коли європейці ділили континенти, а Новий Світ імпортував мільйони рабів, або коли нацисти намагалися винищити «обраний народ» у найбільш сумнозвісній з усіх численних спроб геноциду. Хоч якою була причина, Бог вирішив, що історія буде саме такою.

Чому? Ми не маємо точнішої відповіді, ніж отримав Йов. Ми маємо лише уперту надію, дуже далеку від наївного оптимізму, що історія Ісуса, яка містить смерть і воскресіння, яскраво натякає на те, що зробить Бог для всієї планети. Оптимізм обіцяє, що ситуація поступово покращиться; а християнська надія – що творіння преобразиться. А доти Бог, очевидно, воліє не втручатися в жоден випадок прояву зла чи природної катастрофи, хоч якими б болісними не були їхні наслідки. Радше Він доручив нам стати агентами втручання посеред цього ворожого і занепалого світу.

«Краще для вас, щоб Я пішов... – сказав Ісус зачудованим учням, проголошуючи своє останнє доручення – приклад, який нам треба наслідувати. – Не довго вже говоритиму з вами, бо надходить князь світу, та в Мені Він не має нічого. Але щоби зрозумів світ, що Я люблю Отця і, як заповів Мені Отець, так Я і роблю». Тоді Ісус пішов, щоб зустріти довгу ніч страждань, проти яких він ревно молився, і все одно не скористався своєю силою, щоб запобігти їм.

Творіння «стогне і страждає», сказав Павло римлянам, не маючи жодних ілюзій про стан справ на цій планеті. Наша єдина надія – це радикальне втручання, що одного дня «саме творіння буде визволене» з допомогою деякого акту космічного переродження. Доти жодна відповідь стосовно страждань, навіть якби ми спромоглися її досягнути, не буде задовільною. Як і Йов, ми можемо бачити лише малий фрагмент, ухо-

Суть віри в тому,
щоб наперед
вірити в те, що
матиме сенс лише
в ретроспективі

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

пившись за свою віру всупереч усім контраргументам, водночас довіряючи Богові щодо великої картини. Суть віри, як я з'ясував, полягає в тому, щоб наперед вірити в те, що матиме сенс лише в ретроспективі.

Зміна наголосу

Чи може бути якась прихована користь з того, що Біблія уникає питання «чому?» Знаючи відповідь, ми переключаємо увагу зі стражденного на обставини, які призвели до страждань, але цей процес мало допоможе тому, хто опинився в скруті. Наприклад, учні Ісуса запитали про сліпого від народження: «Хто згрішив: він чи батьки його?» Будь-який з двох варіантів відповіді навряд чи пробудив би співчуття до сліпого. Учні, напевно, цикнули б язиком, повтішалися б зі своєї моральної вищості та й пішли геть з відчуттям, що нещасний цілком заслужив свою долю. Натомість Ісус заперечив подібні теорії, де страждання виступає як кара (достоту як Бог відкинув їх, суворо поглянувши на побожних друзів Йова) і зосередився безпосередньо на недузі сліпого.

Після великої катастрофи ми начебто інстинктивно зациклюємося на її причинах. Чи вибухнув космічний корабель «Челленджер» через дефект кілець-ущільнювачів? Чи могло ФБР запобігти атакам 11 вересня або теракту на Бостонському марафоні? Чи допомогли б вищі хвилерізи Тохоку? Який психічний стан спонукав Адама Лензу напасти на школу «Сенді-Гук»? Хоча такий підхід неабияк цінний, коли йдеться про запобігання майбутнім трагічним випадкам, він мало чим допоможе безпосереднім жертвам. Я згадую своїх співрозмовників з Японії, яких евакуювали з осель неподалік від атомної станції «Фукусіма». Тепер вони

мешкають у тимчасовому житлі, почуваються вигнанцями та бояться неминучих проблем зі здоров'ям. Зокрема, вчені та інженери повинні дослідити, які саме вади конструкції призвели до руйнування реактора, але що тим часом станеться з постраждалими?

Майже кожен текст про страждання в Новому Завіті зміщує акцент з *причини* на *реакцію*. Хоча ми не можемо осягти великого плану всесвіту, який допускає стільки зла й болю (питання «чому?»), ми, попри це, можемо відреагувати двома важливими способами. По-перше, ми можемо знайти сенс і значущість життя *посеред* страждань. По-друге, ми маємо можливість запропонувати реальну та практичну допомогу тим, хто її потребує.

У своїй книжці «Проблема страждання» Клайв Люїс написав: «Бог шепоче до нас у насолодах, промовляє до нас у сумлінні, але кричить нам у стражданнях: це Його мегафон, що будить оглухлий світ». Я не зважуюся заперечувати Люїсу, але мене бентежить цей образ. Він викликає в уяві образ футбольного тренера, який стоїть на краю поля та кричить на своїх гравців у рупор, і деякі читачі можуть виснувати з цієї метафори, що Бог роздає страждання, аби привернути нашу увагу. Я не думаю, що у Люїса йдеться саме про такий висновок, і з цієї причини хотів би замінити мегафон слуховим апаратом. Коли до нас приходять страждання, ми отримуємо нагоду підвищити силу звуку і чуємо ті важливі послання, якими б в іншому разі могли знехтувати.

Мені самому довелося відчутти, наскільки страждання загострюють слух. Перелам шиї, що я отримав під час автокатастрофи у 2007 році, змусив мене переглянути своє подружнє життя, свою віру, а також

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

власні плани на ті роки, які мені залишилося прожити. Коли я лежав, прив'язаний до щита і чекав новин про те, чи не пробита важлива артерія – а в такому разі, сказав лікар, мені залишалося б жити лічені хвилини – тільки три питання здавалися мені вартими роздумів: кого я люблю? що я зробив зі своїм життям? чи готовий я до того, що буде зі мною далі? Звичайно, я мав би зважати на ці питання і в попередні роки життя, але сталося так, що лише ця трагічна подія змусила мене замислитися над тим, що в житті найголовніше.

Німецький поет Райнер Марія Рільке написав: «Якби це було можливо, нам належало б бачити далі, ніж сягають наші знання... Тоді ми несли б свої печалі з іще більшою довірою, ніж утіхи. Бо це ті моменти, коли щось нове проникає в нас, щось незнайоме... Усе решта в нас відступає; западає тиша, і щось нове... стоїть посеред цієї тиші й мовчить».

Подібно опису Рільке, молоді японці пережили після цунамі якусь незвичайну зміну. Роками батьки заламували руки, журячись впливом на розпещену молодь Японії «втрачених десятиліть» економічної стагнації. У японських соціологів є цілий список слів, якими вони описують це покоління невдах: *фрїте-ри*, які навмисне обирають невибагливу, безплідну кар'єру; *хікікоморі*, які ізолюють себе, а деякі навіть ніколи не виходять зі своїх спалень; *паразити*, що сідають на шию батькам, живучи й харчуючись у них, щоб дозволити собі останні електронні гаджети та модні аксесуари. На загальне здивування, ці інертні молоді люди наче прокинулися зі сну після землетрусу й цунамі. Вони волонтерили в притулках і в місцях розподілу продуктів харчування, жертвували гроші на допомогу і використовували свої знання соціаль-

них мереж, щоб об'єднувати переміщених із сім'ями та спонукати уряд розповідати більше правди про руйнування реактора. Також вони подавали приклад іншим у підтримці кампанії уряду із заощадження електрики, щоб компенсувати втрату японських атомних електростанцій.

Віктор Франкл, який вижив у чотирьох німецьких концентраційних таборах і згодом заснував школу психотерапії, дійшов висновку, що пошук сенсу в житті – це наймогутніша сила, яка спонукає нас до дії. І, відповідно до Франкла, наша реакція на неминуче страждання, – один з головних способів знайти цей сенс. «Відчай – це страждання, позбавлене сенсу, – написав він. – У людини можна забрати все, крім одного – її останньої свободи: за будь-яких можливих обставин обирати власне ставлення до них».

Мешканці Японії дають нам приклад того, як реагувати на велику катастрофу. Новинні медіа справедливо відзначали терплячість і витривалість – довготерпіння японського народу. Місцеві жителі не розпочали мародерства, що є звичайним явищем після катастроф, та добровільно повернули готівки і цінностей, знайдених в руїнах, майже на 100 мільйонів доларів. Після цунамі тисячі евакуйованих тижнями спали в спортзалах і переповнених приміщеннях, годинами стояли в черзі, щоб отримати пляшку води та миску рису. Коли я через рік відвідав зону землетрусу, чверть мільйона японців і далі мешкали в тимчасовому житлі, модульних вагончиках чотири на дванадцять

Відчай – це
страждання,
позбавлене сенсу

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

метрів, які зазвичай можна побачити на будівельних майданчиках. Їхня реакція різко відрізнялася від невдоволення й беззаконня, що панували після урагану «Катріна» в Новому Орлеані, США.

Як це не сумно, Японія має великий досвід відновлення після катастроф: Кантоський землетрус 1923 року забрав життя 140 тисяч людей; внаслідок землетрусу в Кобе 1995 року загинуло 6400 людей і було завдано збитків на 100 мільярдів доларів. І найдивовижніше, що цей народ постав з попелу після Другої світової війни, яка залишила по собі три мільйони померлих і чимало зруйнованих міст, а також радіаційне прокляття, з наслідками якого борються й донині.

«Шукай помічників»

Справжня сила суспільства виявляється в тому, як воно ставиться до своїх найвразливіших членів, і ми на Заході мусимо багато чого навчитися на прикладі Японії. Як вже зрозуміло японське покоління невдах, сам процес допомоги нужденним може наповнити життя новим сенсом.

Антрополог Маргарет Мід часто запитувала слухачів на своїх лекціях: «Що, на вашу думку, є найбільш ранньою ознакою цивілізації?» І отримувала відповіді на кшталт: «глиняний горщик» або «знаряддя, зроблені із заліза» чи «перша одомашнена рослина». Тоді вона оголошувала: «Ось моя відповідь», – і підносила вгору стегнову кістку первісної людини – найбільшу в нашому скелеті, показуючи на потовщену ділянку, де загоїлося місце перелому.

Мід зауважувала: «Такі ознаки зцілення ніколи не трапляються серед решток більш ранніх та диких спільнот. У їхніх скелетах ми знаходимо ознаки на-

сильства: ребро, пробите стрілою, череп, розтрощений палицею. Але ця загоєна кістка показує, що хтось мусив доглядати поранену особу – полювати заради неї, приносити їй їжу, служити їй, виявляти особисту жертовність». Усупереч природному правилу «виживання найпристосованіших», для нас, людей, мірою цивілізованості є те, як ми реагуємо на страждання та захищаємо найвразливіших.

Відомий дитячий телеведучий Фред Роджерс розповідав, що коли в дитинстві він чув про нещасний випадок чи природну катастрофу, мати говорила йому: «Шукай помічників, Фреде. Щоразу, коли відбувається щось жахливе, знайдуться люди, які поспішають на допомогу». Ми в Сполучених Штатах бачили яскраві приклади цього. Десятеро вогнеборців поспішили на палаючий завод з виробництва добрив у Техасі і зрештою всі загинули від вибуху. Коли глядачі розбіглися після терактів на Бостонському марафоні, медичний персонал побіг до поранених, наражаючи себе на небезпеку повторного вибуху. Деякі бігуни, які щойно завершили 42-кілометрові перегони, далі бігли до найближчих лікарень, щоб здати кров. Тієї ночі тисячі мешканців Бостону відчинили двері своїх домівок для спантелечених гостей марафону, які не змогли повернутися додому, розділили з ними вечерю та затишок.

Ньютаун в штаті Коннектикут продемонстрував приголомшливу реакцію спільноти на лихо, що знач-

**Справжня сила
суспільства
виявляється в
тому, як воно
ставиться до своїх
найвразливіших
членів**

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

но відрізнялося від того, що сталося в Японії, бо мало значно менший масштаб і було спричинено безпосередньо людьми.

Один психолог на пенсії, який жив навпроти школи «Сенді-Гук», виглянув 14 грудня зі свого вікна і побачив незвичне видовище: чотирьох дівчат і двох

Для нас,
людей, мірою
цивілізованості є
те, як ми реагуємо
на страждання
та захищаємо
найвразливіших

хлопців, які сиділи на галявині перед його домом посеред навчального дня. Коли він підійшов до них, один з хлопчиків пояснив: «Ми не повернемося до школи. Наша вчителька, місіс Сото, мертва. У нас більше немає вчительки...» Пенсіонер запросив дітей до свого дому, приніс їм іграшки та сік, водночас намагаючись з'ясувати, що сталося – для цього він зателефонував місцевій владі. «Те, що

я за фахом психолог, не мало тут ніякого значення, – пояснив він пізніше репортеріві, який похвалив його вчинок. – Насправді це була моя реакція як дідуся».

Уже за лічені дні після стрілянини сотні волонтерів юрмилися в порожній будівлі школи в сусідньому місті, щоб підготувати її для учнів «Сенді-Гук». Вони перевезли меблі і парти зі старої школи, а також декорували нову, щоб вона виглядала для дітей максимально знайомою. Здавалося, що згуртована спільнота Ньютауна рішуче прагнула довести: тепер це не місто скорботи, а місто, яке долає всі перепони, незважаючи на скорботу.

У розмовах із деякими сім'ями, які втратили дітей в «Сенді-Гук», я чув про потік турботи та співчуття з

боку всієї нації. Один мій приятель переїхав з Денвера до Ньютауна за півроку до стрілянини, щоб бути поряд із сім'єю свого сина, і в результаті втратив онуку, якій хотів приділити частину свого життя. «Реакція спільноти була неймовірною, – згадував він. – Дорожня поліція штату призначила полісмена кожній постраждалій сім'ї – з метою безпеки та захисту від медіа – і цей поліцейський на довгі тижні став ще одним членом родини. Наші холодильники були вщерть наповнені пожертвованою їжею, ми отримали стільки різдвяних подарунків, що й не порахувати, і пропозицій психологічної допомоги було більш, ніж потрібно. Тепер ми з дружиною зайняті тим, що відповідаємо на тисячі листівок та листів, які надійшли до нас зі словами співчуття з приводу втрати».

Не всі доброзичливі прояви допомоги досягають своєї мети. Один психолог в Ньютауні розповідав мені: «Здавалося, що чимало відгуків з-за меж спільноти були корисніші тим, хто їх давав, ніж тим, хто отримував. Пам'ятаю, нам привезли величезний вантаж плюшевих ведмедиків та інших м'яких іграшок – більш ніж 60 тисяч загалом. Чи потрібна така кількість м'яких іграшок будь-якій школі? Більшу їх частину ми роздали притулкам для безхатченків – для дітей, які там перебувають. До нас приїздили люди з усієї країни – з цирковими номерами, безкоштовними піржками, домашніми улюбленцями, консультаційними наметами. Щедрим потоком полилася їжа. На північному сході багато італійців, і одна сім'я з вщент переповненим холодильником вже благала: «Будь ласка, не треба більше макаронів!»

З іншого боку, деякі чужинці знаходили осмислений спосіб висловити свою солідарність. Так, відомий

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

гончар з Каліфорнії почав роботу над пам'ятними вазами на честь кожної загиблої дитини. Стебнувальник з Меріленду погодився виготовити двадцять пам'ятних ковдр з фотографіями й улюбленими речами дітей. Художники зібралися разом, щоб поділити роботу над виготовленням портретів кожної жертви. Такі жести стали переконливим доказом того, що нація небайдужа до втрати, якої зазнав Ньютаун.

Чи не найбільше зворушив жест інших школярів. На пропозицію когось із батьків «Сенді-Гук» прези-

**Присутність
іншої людини, яка
виявляє турботу,
подвоює кількість
болю, що може
витерпіти особа**

дент Асоціації батьків, учителів та учнів Коннектикуту надіслав імейл школам штату з проханням витяти з паперу сніжинки-орігамі, щоб прикрасити нову школу, куди ходитимуть учні «Сенді-Гук». Це прохання поширилося, наче вірус. Уже за два дні перша коробка зі сніжинками прибула в його офіс, і незабаром коричневі вантажівки UPS та напівфургони Поштової служби прибували щодня, щоб вивантажити тисячі й тисячі коробок з кожного штату і ще п'ятдесяти інших країн. «Я і гадки не мав, що розпочинаю», – сказав президент знімальної групи Сі-Бі-Ес, обходячи коробки, які заповнили кожен закуток офісу Асоціації і складу неподалік. – Це буквально снігова лавина!» І навіть після того, як сніжинками прикрасили всі школи в районі, їх залишилися ще мільйони.

Багато сніжинок надійшли разом із записками, які діти писали власноруч. У деяких були загорнуті в целофан скарбнички, футбольні та бейсбольні листівки.

«Мені хочеться плакати, – зізнався першокласник із «Сенді-Гук». – Це ж такі самі діти, як і ми». Часом незграбно, а іноді до болю промовисто здорові спільноти відгукуються на біду тих, хто став жертвами трагедії. Їхнє глибинне послання просте: *ви не самі*.

В ідеальному випадку цей принцип повинен застосовуватися завжди, а не тільки в часи великих трагедій. Один університет, досліджуючи питання болю, зібрав добровольців, щоб перевірити, як довго ті зможуть протримати ноги у відрах з льодяною водою. Вчені помітили, що в разі коли в кімнату допускали товариша піддослідного, останній міг терпіти холод удвоє довше, аніж ті, хто страждав сам. «Присутність іншої людини, яка виявляє турботу, подвоює кількість болю, що може витерпіти особа», – такого висновку дійшли дослідники. Надто часто наша культура заперечення болю й смерті сягає якраз протилежного: ми поміщаємо страждених людей у шпиталі та притулки, ізолюючи їх від звичайних людських контактів. Двоє з трьох людей, які перебувають у таких закладах, вмирають, і нерідко – на самоті.

Кожне дослідження демонструє, що особа, яка пов'язана з турботливою спільнотою, одужує швидше й краще. Відомо, що стрес, вина, гнів, тривога і самотність – це запеклі «вороги одужання», і їх найкраще долати в чуйній спільноті. Якщо ви, ідучи на операцію, не хвилюєтеся про свої медичні рахунки або про те, хто догляне ваших дітей чи навіть домашніх тварин, то ви одужаєте швидше. В одному дослідженні, присвяченому пацієнткам з метастатичним раком грудей, ті жінки, які впродовж цілого року щотижня відвідували групу взаємної підтримки, почувалися краще та жили майже на два роки довше, ніж жінки, які не відвідува-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

ли такої групи, – незважаючи на те, що всі учасниці дослідження отримували ту саму хіміотерапію та радіаційне лікування.

Хтось запитав у лютеранського єпископа: «Яку найкращу пораду може дати пастор або психолог-консультант жінці у розквіті літ, яка стикнулася з катастрофічними проблемами зі здоров'ям?» Той відповів: «Вона мала би бути активним членом своєї релігійної громади попередні двадцять років».

Не нашкодь

Апостол Павло сказав про здорову спільноту: «І якщо страждає один член, з ним страждають усі члени; якщо в пошані один член, з ним радіють усі члени». Християнська спільнота, яку знають у всьому світі завдяки символу хреста, а також нашій регулярній участі в таїнстві «на спомин про Мене», мала би робити унікальний внесок у підтримку страждених. На жаль, як мені вже не раз випадало чути, надто часто «церква робила тільки гірше».

Коли індонезійське цунамі забрало життя чверті мільйона людей у сонячний день 2004 року, геологи поклали провину на гігантський підводний розлом в океанському дні, що спричинив величезну хвилю. Натомість деякі телепроповідники оголосили, що причиною цунамі був Божий гнів на «поганські» народи в тому регіоні, які переслідували християн. У тому ж дусі один християнський лідер пов'язав японське цунамі 2011 року з тим фактом, що «Японія перебуває під владою богині сонця». Коли терористи вбили три тисячі людей, спрямувавши літаки на Всесвітній торговий центр, відомий фундаменталіст у Вірджинії звинуватив «поган, прихильників абортів, феміністок, геїв і лесбі-

янок, які прагнуть усталити альтернативний спосіб життя, Американську спілку захисту громадянських свобод, рух «Люди за американський шлях»... Я заявляю їм прямо: «Саме ви сприяли тому, що сталося».

Коли двадцять дітей і шість працівників загинули від рук стрільця в Ньютауні, відомий радіоведучий назвав це діяннями Бога, Який «допустив, аби суд упав на всіх нас» за те, що ми змирилися з абортами та одностатевими шлюбами. Ще один пастор і політик сказав, що Бог «вирішив не спиняти вбивства цих малих невинних», тому що «ми вигнали Його зі шкіл».

Такі різкі висловлювання самопризначених речників широко висвітлюються в пресі. І після кожної великої катастрофи ви можете прочитати в Інтернеті велике різноманіття богословських виправдань, які намагаються – наче друзі Йова? – пояснити всі ці події як частину Божого замислу. («Отже, згадай, хто чистий з тих, які загинули, чи коли праведні гинули з коренем?» – настановляв Йова Еліфас, не усвідомлюючи в ту мить, що бере участь у драмі спростування).

Теорії, що приписують катастрофи Божому суду, врешті-решт звучать скоріше як карма, а не провидіння.

Чому ми й далі думаємо, що добро і зло, біль і вітха уділені нам відповідно до наших заслуг, коли Книга Йова навчає нас цілком протилежного?

Віддані кальвіністи докладають зусиль, щоб пояснити катастрофи, а також усе інше проявом Божої

Теорії, що приписують катастрофи Божому суду, врешті-решт звучать скоріше як карма, а не провидіння

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

суверенної волі. Я стежу за їхніми аргументами з певною симпатією, але міркую також про те, чому Ісус ніколи не вдавався до подібних доводів, стикаючись із стражденими. Я не бачу, щоб Ісус повчав людей про потребу прийняти сліпоту чи каліцтво як прояв Божої таємної волі; натомість Він просто зцілював їх. Ісус навчав нас молитися: «Нехай буде воля Твоя, як на

Якщо вас засмучує стан справ на цій планеті, то я можу лише уявити, як почуває себе Бог

небі, так і на землі», і говорив нам старанно працювати заради цієї мети. Оскільки ми не очікуємо на небі воєн, озброєного насильства, терористичних актів чи природних катастроф – насправді не буде ні сліз, ні страждань, ні смерті – то я волюю говорити про те, яким є *бажання* Бога для людей на землі, залишивши богосло-

вам усі хитромудрі питання стосовно Божої волі. І болісні наслідки катастрофи – це, напевно, найгірший час цитувати слова «Бог сидить на престолі».

Слова, хоч з яким добрим наміром вони не були сказані, можуть ще більше роз'ятрити і без того велике горе. «Мусить бути причина», – кажемо ми, коли хтось втрачає роботу чи його дім продають за борги. Так, але яка причина може мати сенс у такий час? Слова «Бог не обтяжить нас більше, ніж ми здатні знести» навряд чи переконають того, хто стоїть на краю прірви. Фільм «Війна» з Кевіном Костнером містить сцену з іще одним духовним кліше. Після того як ветеран В'єтнамської війни гине в аварії на шахті, намагаючись врятувати життя друга, його дружина пробує розрадити свого сина. «Богу він потрібен удома», –

каже вона. Тоді син кричить до неба: «Так, але *мені* він потрібен більше, ніж Тобі!» Я віддаю перевагу (як мені здається, коректнішій з богословського погляду) реакції пастора на похороні в Чикаго. «Будь ти проклята, смерте!» Якщо вас засмучує стан справ на цій планеті, то я можу лише уявити, як почувася себе Бог.

Навіть духовна істина, що «тим, які люблять Бога, котрі покликані за Його передбаченням, усе сприяє до добра» може у недоречний час оглушити людину як молотом. Слова про те, що страждання ведуть до більшого добра, мало можуть розрадити звичайних людей, які оплакують свої втрати і думають про те, як жити далі. Сердита жінка нещодавно написала мені, як у неї «вкрали» похорон матері: «Там були місіонери, які підійшли до мене відразу після церемонії, аби повідомити мені з усмішкою, що «якщо хоч одна людина прийняла Христа під час служби, то смерть вашої матері була варта того».

Після вибуху на техаському заводі з виробництва добрив телеканал CNN узяв інтерв'ю в жінки, яка пережила обвал свого притулку для людей похилого віку. «Я дякую своєму ангелу-охоронцю», – сказала вона, і її почуття цілком зрозумілі. Я, однак, спробував уявити собі, як на ці її слова відреагували сім'ї тих, хто не вижив. Тоді мені трапилася історія Джо Берті, який перетнув фінішну лінію Бостонського марафону за секунди до того, як вибухнула бомба. Після кількох несамовитих годин пошуків своєї сім'ї в загальному хаосі він полетів додому в Техас, де через два дні під час відрядження став свідком вибуху на фабриці з виробництва добрив. Вибухова хвиля похитнула його автомобіль, і на нього посипався град уламків. Дехто називав Джо найбільш нещасливою людиною у світі;

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

інші ж, навпаки – найбільшим щасливцем. Дружина Берті прокоментувала мудро і зважено. «Ми вдячні, що Бог змилосердився над нами, – сказала вона. – І лише молимося за людей, яким пощастило менше, ніж нам».

Провівши час в Японії та Ньютауні, я взяв на озброєння тест, що складається з двох пунктів. Перед тим як заговорити зі стражденною людиною, я передусім запитую себе, як ці слова вплинули б на матір, яка вранці поцілувала на прощання дочку, посадивши її в шкільний автобус, а пізніше того ж дня її викликали опізнати закривавлене тіло? Чи зможуть мої слова розрадити її, чи ще більше примножать біль? Тоді я запитую себе, що Ісус сказав би тій матері. Небагато богословських пояснень проходять цей тест. Я знаю лише один спосіб наповнити свої слова розрадою та зціленням, як це робив Ісус, – повністю прийняти горе матері та запевнити її, що Бог сумує ще більше, ніж вона. Як зауважив Девід Бентлі Гарт, який є теологом, «коли я бачу смерть дитини, то не бачу обличчя Бога, а обличчя Його ворога... і замість того щоб показати нам, як сльози малої дівчинки, що страждала в темряві, були необхідні для збудування Царства, Він воскресить її та зітре всі сльози з її очей».

Загалом я уникаю відповіді на питання «чому?», бо будь-яка спроба відповісти неминуче виявиться невдахою і може насипати ще більше солі на рану. Як послідовники Ісуса, ми натомість можемо запропонувати люблячу й чуйну присутність, що допоможе перев'язати рани та зцілити розбите серце. На щастя, я бачив, що церква поводить саме так. Я поїхав до Ньютауна на запрошення громади, яка прислала чотирьох психологів-консультантів на пожежну станцію, де стривожені батьки чекали новин про долю своїх дітей, та

зібрала велику суму грошей, щоб забезпечити постійну психологічну допомогу сім'ям. Відколи сталася трагедія, шість матерів убитих дітей долучилися до регулярних зібрань у тій церкві, – однієї з багатьох, що взялися допомагати їм.

У Японії я зустрічав команди з Філіппін, Німеччини, Сінгапура та США, які брали участь у відбудові. Такі організації, як *Habitat for Humanity* і «Торбина самарянина», мобілізувалися відразу після землетрусу і навіть через рік ще надсилали команди, які допомагали відновлювати зруйноване. І хоча церква в Японії становить лише один відсоток населення, християнські організації очолили зусилля з відбудови, а деякі японські церкви стали центрами розподілу харчів і речей. Одна церква прихистила понад тисячу евакуйованих у перші кілька місяців після цунамі.

Я зустрічався з колишніми підрядниками та будівельниками, які, хоч і були вже на пенсії, звернулися до «Торбини самарянина», запропонувавши допомогу у відбудові будинків, які змело цунамі. Вони жили в тісному комунальному житлі й працювали щодня багато годин без платні. «Ми тут нікого не хочемо повернути у свою віру, – сказав мені один з них. – Нам це просто не потрібно – люди і так знають, навіщо ми тут. Ми звичайні послідовники Ісуса, які хочуть жити згідно з Його заповідями. Перед тим як віддавати власникам ключ від їхньої нової оселі, ми запитуємо, чи можемо помолитися про благословення для нового будинку. Поки що ніхто не відмовив нам».

На протигагу сімом смертним гріхам церква в середньовіччя склала список сімох справ милосердя: годувати голодних, напоювати спраглих, одягати нагих, надавати прихисток безхатнім, відвідувати недужих,

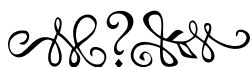
ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

визволяти в'язнів, ховати померлих. Маленька армія рятівників і волонтерів у Тохоку чинила ці справи милосердя щодня. Однак не всі ми можемо служити на передовій фронтів милосердя. Як я нагадав працівникам свого видавця в Токіо того дня, коли відлітав з Японії, церква згодом створила додатковий список *духовних* справ милосердя: навчати невігласів, наставляти тих, хто у сумніві, застерігати грішників, зносити терпеливо кривди, від серця прощати образи, втішати засмучених, молитися за живих і померлих. Церква в Японії, крихітна меншість в обтяженій горем нації, також прагне практикувати й ці не завжди помітні справи.

Джон Маркс, продюсер телепрограми «60 хвилин», вирушив у дворічну подорож, щоб дослідити життя євангельських християн, – людей, серед яких він зростав, але яких згодом відкинув. Він написав книжку про свої пошуки, що має назву «Причини вірити. Самотня подорож чоловіка серед євангельських християн і віра, яку він залишив позаду». Переломним моментом та головною причиною повернення до віри для Маркса стала реакція церкви на ураган «Катріна». Одна баптистська громада в місті Батон-Руж годувала 16 тисяч людей на день упродовж тижнів; ще одна – прихистила 700 бездомних евакуйованих. Через роки після урагану, коли давно вже вичерпалася державна підтримка, мережа церков у довколишніх штатах і далі регулярно надсилала будівельні команди, які відновлювали будинки. Найбільше враження на Маркса справило те, що ці зусилля церков перетинали всі расові межі й бар'єри, які існують на Глибокому Півдні. Як сказав йому один робітник: «У нас є білі, чорні, латиноамериканці, в'єтнамці, добрі старі каджуни...

Ми просто вирішили сказати: послухайте, допоможімо людям. Це ж наш штат. Нехай інші переймаються відмінностями. Для нас усі рівні».

Маркс дійшов висновку: «Готовий посперечатися, що це був переломний момент в історії американського християнства... Як віруючі, так і небайдужі невіруючі розуміли всю красномовність успіху громади вірян-добровольців порівняно з масштабними та майже повністю провальними зусиллями світського уряду. Цей ураган оголив непомильну істину. Чимраз більше християн доходять висновку, що відвоювати Америку можна лише через служіння. Віра вже не шириться через слово. Її рушать справи».

ЧАСТИНА 3

КОЛИ БОГ ПРОСПАВ

У жовтні 2012 року я вирушив у творчу подорож на Балкани – неспокійний регіон, який скотився у вир громадянської війни, коли розділилася Югославія. «Ви не хотіли б заїхати до Сараєва? – спитав мій хорватський видавець одного ранку. – Цьому місту стане в пригоді розмова на тему: «Де Бог, коли боляче?» Назва «Сараєво» була знайома мені з військових зведень 1990-х років, і бажаючи дізнатися більше, я швидко погодився.

Коли ми їхали по шосе з Хорватії до Боснії, рух машин зненацька зупинився. Двері авто відчинилися, водії виходили перекурити, і всі висловлювали припущення, що ж могло спричинити затор. Аварія? Дорожні роботи? Як виявилось, ні: військові прочісували сусідні поля, шукаючи міни, які залишилися з війни, що скінчилася майже два десятиліття тому. «Ласкаво просимо до колишньої Югославії», – саркастично прокоментував мій видавець. Під час війни сторони конфлікту встановили понад п'ять мільйонів мін, і вони й далі калічать та вбивають необережних фермерів, туристів і дітей, які грають на вулиці.

Коли ми нарешті доїхали до боснійського кордону, то світ за вікном автомобіля різко змінився. Чотири-смугова автотраса скінчилася, і ми поїхали звивистою, вибоїстою двосмуговою дорогою. На рекламних щитах та вуличних вивісках тепер зустрічалися написи не

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

тільки західноєвропейською латиною, а й кирилицею зі Сходу. Найбільше мене здивувало те, що половина будинків стояли порожніми, з повибиваними вікнами та пожежним вогнем інтер'єром. «Так, це нагадування про етнічні чистки, до яких вдавалися серби, – пояснив мій хорватський колега. – Вони примусили всі не-сербські меншини покинути цю територію».

«А кому тепер належать ці будинки? – спитав я. – І чому вони незаселені?»

«Напевне, права на них і досі залишаються у колишніх власників – селян, яких вигнали під час війни й які живуть тепер деінде. Подумайте самі: чи хотіли б ви повертатися і знову жити в тому самому місті, де сусіди гвалтували вашу дочку і перерізали горло вашій дружині?!»

Балканські війни домінували в заголовках медіа на початку 1990-х. Європейські лідери заламували з відчаю руки, коли у вечірніх новинах розповідали про криваві злочини, які, здавалося, повернулися з часів Другої світової війни. Під час низки повстань і громадянських воєн загинуло понад сто тисяч людей, мільйони були вигнані з місць проживання, а десятки тисяч жінок зазнали знущань у «гвалтівних таборах» – ці злочини ще й донині розглядають у Міжнародному кримінальному суді. У Сребрениці серби зібрали всіх чоловіків віком від п'ятнадцяти років (загалом вісім тисяч) і розстріляли, зв'язавши їм за спиною руки. Робітники більше десяти років поспіль розкопували братські могили, намагаючись ідентифікувати тіла.

Свідчення очевидців із засідань Гаазького суду виглядають як нескінченний перелік страхіть: розітнуті вагітні жінки, чиїх ненароджених малят товкли прикладами гвинтівок; групі згвалтування дівчат,

наймолодшим з яких не було і дев'яти років; малюки, яким відтинали голови та клали їхнім матерям на коліна. «Існує лише одне пояснення того, що відбулося, – сказав мені один боснієць. – Бог проспав».

Хто може зрозуміти те, що відбувалося в колишній Югославії? Я так і не зміг збагнути, хто з ким воював, і тим більше вимовити назви ворожих угруповань, а лиходії, здавалося, змінювалися щотижня. Якщо говорити коротко, то колишня комуністична Югославія звела до купи три різнолікі групи. Хорватські католики ототожнювали себе із Західною Європою, православні серби прагли союзу з Росією на сході, а боснійські мусульмани шукали підтримки в інших мусульманських націй. Після розвалу комунізму країна почала розпадатися, і меншини бунтували проти могутніх сербів та їхнього експансіоністського бачення «великої Сербії»*.

З 1991 до 1995 року сербські солдати, які успадкували більшу частину югославської армії, зайняли позиції навколо Сараєва. Місто лежить на смужці землі, оточеній залісненими пагорбами. Ландшафт, ідеальний для військової облоги, дав змогу сербам душити Сараєво чотири варварських роки – і це була найдовша облога міста в сучасній історії. Пересічно на містян сипалися щодня 329 реактивних гранат з РПГ, снаря-

*Хорвати були першими, хто вчинив опір. Вони не мали власної армії, а лише декілька танків, що залишилися з Другої світової війни, і жменьку літаків, які використовували для обробки полів. Імпровізуючи, вони навчилися скидати з літаків сільгоспавіації пропанові балони та водонагрівачі на сербські сили. Щоб оминати міжнародне ембарго на постачання зброї, вони випустили з тюрем мафіозних авторитетів, дали їм мішки грошей і відпустили шукати зброю на «чорному ринку». У винагороду деякі з цих злочинців згодом отримали високі державні посади. – *Прим. авт.*)

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

дів і мін, а в гарячі дні – у десятеро більше. Снайпери вибирали цілі так легко, наче стріляли качок у ставку: семирічну дівчинку-мусульманку, сімдесятирічну бабусю, медика, який надавав допомогу пораненим... Щонайменше 11 тисяч цивільних загинуло під час облоги, і зокрема 1600 дітей. Коли на цвинтарях уже не лишилося вільного місця, гробокопи реквізували футбольне поле спорткомплексу, що був побудований до зимової Олімпіади 1984 року.

І це було в сучасній Європі, де подібні звірства ніколи б не мали статися знову. Але вони сталися під час 1443 днів безжальних артобстрілів міста, яке залишилося без електрики, опалення, газу та телефонного зв'язку. Головним джерелом води була броварня. Вона щедро відкрила свої глибинні свердловини для тих сміливців, які не боялися снайперів, що будь-якої миті могли відкрити вогонь.

Ще й донині більшість будівель у Сараєві пошрамовані кулями та шрапнеллю. Меморіальні таблички встановлені в тих місцях, де снаряди й міни впали серед цивільних: 22 людини загинуло отут на розі, 40 – на цій пішохідній алеї, 70 – на продуктовому ринку неподалік. Я зупинився у відновленому францисканському монастирі, що витримав 42 прямих влучання.

І хоча більшість кривавих злочинів учинили серби, так чи інакше винними були всі сторони конфлікту; їх лідерів згодом заарештували й судили за воєнні злочини. У 1999 році війна врешті-решт завершилася, частково завдяки бомбардуванням авіації НАТО і мирним угодам Білла Клінтона. Відтоді на місці колишньої Югославії з'явилося сім різних країн, з яких найбільшу частку території контролювала Сербія.

«Звідки така жорстокість?»

Схід і Захід зустрічаються на вулицях Сараєва. Перебуваючи на базарі, ви могли б глянути в один бік і заприсягтися, що ви – у Відні з його прилизаними будинками, маківками церков і вуличними кафе; утім, досить поглянути в інший – і ви перенесетесь у Стамбул з його малесенькими чайними та ринком прянощів, куди вчащають мусульманські жінки. І справді, історичні битви, які точилися поблизу, ледь змогли зупинити ісламське нашествя, що котилося на Європу в середньовіччя, і про це не забув ніхто з одного і другого боку.

Видимі ознаки, що нагадують про страждання в Сараєві, подібні до тих, які я бачив в Японії: зруйновані будівлі, розбиті автомобілі, кладовища, вистелені надгробками. Утім, тут винуватцями були самі люди. Історія хитається під тягарем страждань, спричинених людською ненавистю й амбіціями. Ця остання війна тисячоліття стала символом епохи конфліктів та геноциду, а також передвісником нового «зіткнення цивілізацій» між ісламом та християнським Заходом. Через декілька років Сполучені Штати, які втрутилися в балканський конфлікт через важке становище мусульман, самі стали жертвою нападу, здійсненого ісламськими пілотами-екстремістами 11 вересня 2001 року.

Я пригадую одну розмову з Бобом Сейплом, тодішнім президентом міжнародної благодійної організації

Ця остання війна тисячоліття стала символом епохи конфліктів та геноциду, а також передвісником нового «зіткнення цивілізацій»

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

«Ворлд Віжн». Він якраз повернувся з Руанди, де в той час відбулася масова різанина. Стоячи на мості, він бачив тисячі розпухлих тіл, що пливли річкою під ним. Представники племені Хуту, озброєні мачете, з нікому не зрозумілих причин зарубали на смерть майже мільйон людей іншого племені Тутсі – своїх сусідів, з якими ходили до однієї церкви та школи... «Це стало для мене кризою віри, – згадував Сейпл. – Немає понять, що могли б висловити подібний жах. Хтось ужив слово «звірячість» – але ні, воно зневажає звірів. Тварини вбивають заради їжі, а не втіхи. Вони вбивають здобич по одній чи дві на раз, а не мільйони представників свого власного виду взагалі без жодних причин. Я раз-у-раз згадував вірш з Першого послання Івана: «Більший Той, Хто у вас, ніж той, хто у світі». Чи міг я повірити в ту обітницю, дивлячись згори на річку, що червоніє від людської крові?»

Пам'ятаючи його слова, я стояв біля річки, що мальовниче в'ється середмістям Сараєва, і намагався уявити, як не так давно вона також текла, червоніючи від людської крові. Я відвідував нацистські концентраційні табори Освенцім, Дахау і Берген-Бельзен, пам'ятники тій самій нелюдськості, що ошелесила Сейпла. Я брав інтерв'ю в росіян та китайців, які пережили найбільші жорстокості комунізму. І тепер протягом кількох днів у Сараєві я зустрічався зі звичайними мешканцями сучасного європейського міста, які боролися з голодом, поки їхні колишні сусіди використовували їх як навчальні цілі в садистському змаганні зі стрільби.

«Звідки така жорстокість?» – спитав я в журналіста, який вів щоденник усі чотири роки облоги. Він подивився на свої руки, змусивши себе оживити в пам'яті ті колишні дні. І хоча деякі спогади вже стерлися, шрами

все одно залишилися. «Чому? Це питання не має відповіді. То були наші друзі, наші сусіди, які тепер стріляли по нас, підривали наші будинки. Філософ Ганна Арендт пише про банальність зла. Найбільші злочинці були добрими батьками й чоловіками – я добре їх знав. Вони нічим не відрізнялися від нацистів, які могли душити газом євреїв упродовж дня, а потім йшли додому та слухали концерти разом зі своїми сім'ями.

Як і за часів громадянської війни в США, конфлікт в Югославії розділяв сім'ї. Я говорив з одним чоловіком, чиї два брати опинилися по різні сторони барикад. Один долучився до боснійських мусульман, які залишилися в Сараєві, щоб боротися в облозі, тимчасом як інший утік з міста, аби воювати разом з хорватами. Ситуацію ще більше ускладнювало те, що його сестра була одружена із сербом, якого призвали на службу обложники. «І подібних змішаних подружжів було дуже багато, – згадував він. – Серби з хорватами, хорвати з боснійцями, боснійці із сербами – і чимало з них розпалися. Як і сама країна...» – у нього надірвався голос.

Як людині вижити в постійній напрузі життя під облогою? Уцілілі розповідали мені, що вони прокидалися щоранку, намагаючись жити одним днем і не думати про майбутнє, та покладалися на підтримку спільноти. Сараєвці харчувалися в основному квасолею, макаронами й рисом. Гуманітарну допомогу (переважно повітрям) постачали ООН і сили НАТО, які контролювали аеропорт. Знадобилося чотири місяці, щоб прорити під відкритою місцевістю майже кілометровий тунель до аеропорту, і вночі до тисячі сараєвців шикувалися в ньому, щоб отримати пайки, які давали змогу вижити. Вхід до тунелю став новою

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

мішенню для снайперів, які цілилися в кожного, хто намагався потрапити туди в денний час.

Однак майже всі згадували також про добрі часи. «У мене ніколи не було таких вечірок, – зізнався мені один з тих, хто вижив. – Якщо хтось знаходив пучку паприки чи інших приправ, то запрошував на гостину всіх сусідів. Дев'ять днів поспіль моя сім'я їла пусті макарони. У нас не було прянощів, м'яса, присмак. Моя мати так хотіла присмачити їжу, що пішла й нарвала трохи трави, щоб посипати нею макарони і додати їм трохи різноманіття й кольору. Природно, що ми поділилися ними і зі своїми сусідами». Опитування серед британців похилого віку, які жили в Лондоні під час німецьких авіанальотів, свідчать, що більшість з них згадують ті події з ностальгією: коли гітлерівські бомбардувальники гули над головами, вони ховалися на станціях метро, де співали патріотичних пісень, радісно підбадьорювали захисників з Королівських військово-повітряних сил і ставили розкладушки, готуючись до сну. Щось подібне відбувалося і в Сараєві.

Жарт гуляв містом: «А ти знаєш різницю між песимістом і оптимістом? Песиміст зітхає: «Господи, куди ж вже гірше?!» Оптиміст каже: «Не сумуй. Гірше може бути завжди».

Жінка, з якою я розмовляв, пригадувала: «Найгірше було взимку. Без електрики в нас не було тепла, і ми палили все, що було під рукою, аби зігрітися. У мене було немовля, народжене посеред цього пекла. Ми рубали сокирою фамільні меблі на дрова. За деякий час ти починаєш ціпеніти – фізично і також емоційно. А тоді на Різдво сусід приніс мені безцінний подарунок: покриту багном кореневу систему дерева, яку він десь знайшов. Я заплакала. Він

був мусульманином і навіть не святкував Різдва, але пожертвував нею, щоб ми зігрілися. Я ніколи не мала дарунків, які значили б для мене настільки багато, і в мене й досі залишився той шматок дерева. Просто не могла спалити його. Я кажу вам із соромом, що той жест зворушив мене більше, ніж звістка про те, що вмерло ще тридцять людей».

Один відважний віолончеліст підніс моральний дух цілого міста своєю реакцією на вбивство двадцяти двох цивільних, які чекали в черзі за хлібом. Двадцять два дні без перерви він виходив зі своєї квартири, одягнутий у смокінг і циліндр, ставив стілець на тому місці, де мінометний обстріл обірвав життя тих людей, і давав сольний концерт на честь загиблих. Його виняткова відвага надихала сараєвців долучатися до нього навіть у ті дні, коли неподалік рвалися снаряди.

Світ сліпий і беззубий

Поки болісно тяглися місяці, місто, що завжди пишалось своїм різноманіттям, розколалося на частини, як і решта країни. Перед війною в Сараєві було чимало етнічних груп і великі громади католиків, мусульман і православних; тепер місто на 80 відсотків мусульманське, його православне і католицьке населення великою мірою скоротилося, а протестантів лишилася хіба жменька. Я завжди запитував під час розмови: «А як же тепер – чи готові ви до примирення?» І жодна людина не відповіла «так». Рани водночас надто свіжі і надто давні, тому що ці суперечки зароджувалися ще понад сім століть тому. «Будь-який компроміс – це поразка», – стверджував один сербський лідер. А інший вторив йому: «Всяке примирення – це зрада».

Конфлікт на Балканах може вибухнути знову. Коли я пишу ці рядки, громадянська війна в Сирії заповонила новини, і там повторюються ті самі звірства, про які я чув

Втілення в життя
принципу «око
за око і зуб за
зуб», доведене до
логічного кінця,
залишило б увесь
світ сліпим і
беззубим

на Балканах. Геноцид, що мав місце в Руанді, триває нині в Демократичній Республіці Конго та Нігерії. Я пригадую коментар Ганді, що втілення в життя принципу «око за око і зуб за зуб», доведене до логічного кінця, залишило б увесь світ сліпим і беззубим. Я ніколи ще не бував у місці, що так потребує благодаті й примирення і водночас так опирається їм. Як продемонстрували Сполучені Штати після громадянської війни і також

наші тісні стосунки з Німеччиною та Японією, зцілення після запеклого людського конфлікту може відбутися, але лише в тому разі, якщо обидві сторони бажають цього. Дуже вже часто цьому перешкоджають гордість і жага помсти.

Одного разу в Сараєві мене супроводжував життєрадісний францисканський монах на ім'я Іво Марковіч. Він повіз мене до юдейського кладовища на високому пагорбі понад містом, один з головних спостережних пунктів сербських снайперів під час облоги. Зіщулившись під холодним західним вітром, ми дивилися вниз так само, як і колись вони, щоденно вишукуючи собі здобич. Кожен шматочок землі був там осквернений у той чи інший спосіб, надгробки подзьобані кулями, зіпсовані графіті розбиті та перевернуті. Я прочитав про Марковіча в книжці Мірослава Вольфа «Задар-

ма». У його селі злочини чинили ісламські боснійці. Вони вбили 21 чоловіка, і зокрема дев'ять членів сім'ї Марковича – усі вони були похилого віку, і наймолодший з них – 71-річний батько Іво.

Після закінчення війни отець Маркович відвідав своє рідне село. Ось так Вольф розповідає цю історію:

У домі, де колись жив його брат, оселилася люта мусульманська жінка. Марковича попередили не йти туди, тому що вона всім погрожувала рушницею, захищаючи свій новий дім. Але він все одно пішов. Коли підійшов до будинку, вона чекала на нього із сигаретою в роті і зведеною рушницею. Жінка гаркнула: «Іди геть або я застрелю тебе». – «Ні, ти не застрелиш, – відповів Маркович лагідно, але твердо, – ти приготуєш мені каву». Якусь мить вона стояла, вирячившись на нього, а тоді поволі поставила рушницю і пішла до кухні. Узявши останню порцію кави, яка в неї була, вона досипала туди вже використані оденки, щоб вистачило на два горнятка. І вони, закляті вороги, завели розмову, взявши участь у старовинному обряді гостинності: спільному кавуванні. Вона розповіла йому про свою самотність, про дім, який втратила, про сина, що так і не повернувся з поля бою. Коли отець Маркович знову приїхав через місяць, вона сказала йому: «Я рада бачити тебе майже так само, якби мій син повернувся додому».

Чи говорили вони про прощення? Не знаю. І в певному сенсі це не має значення. Маркович, жертва, прийшов до неї, просячи про гостинність у домі його брата, яким вона незаконно заволоділа. І вона відгукнулася на прохання.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Привітавши Марковича рушницею, вона згодом зробила йому подарунок і тішилася його присутністю. Їхній шлях до взаємного прийняття почався зі скромного, простого обряду кавування. Якщо ця подорож триватиме, то вона поведе їх важкою дорогою прощення.

Лише повернувшись додому із Сараєва, я усвідомив значення юдейського кладовища, яке відвідав разом з отцем Марковичем. «Як не дивно, юдейська спільнота колись процвітала в Сараєві, – розповідав мені Іво, показуючи рукою на зірки Давида, викарбувані на поруйнованих цвинтарних плитах. – Коли іспанська інквізиція вигнала євреїв з Іспанії та Португалії, ісламська Османська імперія привітно прийняла їх. Вони процвітали тут, як видно з якості мармурових плит, хоча і сильно понівечених».

Колись єврейське населення становило тут близько 20 тисяч осіб – п'яту частину усіх мешканців. З огляду на таке багатокультурне різноманіття місто отримало прізвисько «маленький Єрусалим». До середини ХІХ століття всі лікарі в місті були євреями, тут процвітали п'ятнадцять синагог. Але через сто років у Сараєві влаштували Голокост, у якому загинуло 85 % євреїв.

Крики про допомогу

У кожному закутку Сараєва мені весь час марилося питання, яке супроводжує всю людську історію: чому Бог не втрутився? Чому Він не знищив Гітлера перед тим, як той накинувся на євреїв? Чому Він врятував Сараєво не через чотири дні, а лише через чотири роки? «Ах, який дивний цей світ, – зітхає один з персонажів у романі Хаїма Потока «Моє ім'я – Ашер Лев». – Часом

мені здається, що Господар Всесвіту має ще один, зовсім інший світ, про який Він дбає, а *цей* світ (Боже, упаси!) залишився без догляду».

Я почав розглядати балканську історію як типовий приклад пригноблення меншин – споконвічну долю євреїв, і тему, що раз у раз зринає в Біблії. Ізраїль також знав, що таке громадянська війна. Під час правління його першого царя Саула здійнялося повстання, яке очолив Давид, і згодом йому самому кинув виклик рідний син Авесалом. Через два покоління країна розділилася надвоє, і розпочався період нестабільності, що дуже нагадував ситуацію на Балканах.

У ті часи пісні протесту перепліталися з піснями хвали, як бачимо з Книги Псалмів. За оцінками Юджіна Петерсона, автора перекладу-парафразу Біблії, відомого як «Послання», дві третини Псалмів містять голосіння. «Я втомився від крику, мій голос охрип, у моїх очах потемніло, а я все надіявся на мого Бога», – скаржиться один псалом, який приписують Давидові. «Пора Господу діяти! Вони зламали Твій закон», – нарікає інший. Як видається, Бог сповна розуміє причини нашого протесту, а також нашу потребу лютувати на біль*.

Подеколи «богообраний народ», як і мешканці Сараєва, буквально опинявся в облозі. Під час одного з таких нападів ассирійці вбили тисячі ізраїльтян і залізними гаками попробували носи або нижні губи тим, хто вижив, щоб повести їх у рабство – так з’яви-

*Мій пастор у Колорадо якось у коледжі Реджент слухав курс Юджіна Петерсона з псалмів. «Мені подобався цей курс, – розповідав він, – але я страшенно не любив домашні завдання. Петерсон вимагав, щоб ми виходили на двір – бажано у глибокий ліс навколо кампусу у Ванкувері – і кричали вголос по п’ять псалмів на день, немов жбурляючи їх у небо». – *Прим. авт.*

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

лися «втрачені племена Ізраїлю». Вавилон, наступний чужоземний загарбник, пішов навіть далі, завоювавши Єрусалим і зруйнувавши Божий храм. Коли пил на полях битв розвіявся, ізраїльтяни були розсіяні по всій землі, і ще двадцять п'ять століть не могли возз'єднатися як незалежна держава. Псалом, написаний після цієї трагедії, перегукується з інтонаціями гіркоти, які я чув у голосах сараєвців, коли ті говорили про своїх ворогів: «Нещасна вавилонська дочко! Блаженний той, хто відплатить тобі за те, що ти нам заподіяла! Блаженний той, хто візьме й розіб'є об скелю твоїх немовлят!»

Пророки благали про втручання Бога: «Говоритиму Тобі про суди, – вимагав Єремія, набравшись хоробрості. – Як це, що щастя є на дорозі безбожних, – пощастило всім, хто неслухняний через переступи?» Аввакум ще менше приховував свої почуття: «Доки ж, Господи, кричатиму, і не вислухаєш? Кривджений, кричатиму до Тебе – і не врятуєш?»

Надмір голосінь і протестів у Старому Завіті – це очевидне свідчення того, що, хоч якою страшною буде несправедливість, ми навряд чи можемо розраховувати на пряме Боже заступництво в подіях людської історії. Чимало побожних людей, так само як ізраїльтяни й сараєвці, важко страждали від воєн і гніту. Я згадую про мільйони християн у Китаї та Радянському Союзі, яких переслідували за віру, а також про тих, хто стикається з насильством нині в таких країнах, як Сирія, Ірак, Іран, Пакистан та Нігерія.

З прикладу Біблії я також довідався, що ми праві, коли протестуємо проти насильства й несправедливості, і навіть – коли вимагаємо пояснень від Бога за те, що Він допускає існування такого світу. Коли

я несу власну невеличку частку страждань світу, то можу безкарно сказати Богові все, що відчуваю. Річард Рор зауважив, що коли побожні приятелі Йова пишномовно розповідали *про* Бога, сам Йов говорив *до* Бога; п'ятдесят вісім разів Йов звернувся до Бога безпосередньо.

У тому ж самому ключі юдейський рабин вказує на те, що Псалом 22, який так часто використовують як джерело розради в лікарнях та похоронних залах, поєднує в собі два зовсім різних настрої. Він починається з утішних слів «Господь турбується про мене як пастир, – я ні в чому не маю тиму недостатку», змальовуючи картину зелених пасовищ і спокійних вод. Водночас друга його сцена дуже тужлива і містить такі слова, як «в присутності тих, які мене тривожили» і «серед смертної тіні». Утім перша ідилічна сцена говорить про Бога віддаленіше, використовуючи третю особу (слова *про* Бога): «На зелених луках – там Він мене оселив, при тихих водах піклувався мною». До більш звичної другої особи (слів *до* Бога) псаломспівець повертається тоді, коли іде серед смертної тіні. Вороги й досі навколо, і так само зло, але «не злякаюся зла, бо Ти зі мною». Бог став ближчий.

Ті три слова «Ти зі мною» засвідчують єдине, на що ми можемо розраховувати в скрутні часи. Завжди, хоч якими будуть наші обставини, ми здатні поклатися на «Еммануїла», чие ім'я означає просто «Бог з нами». Біблія містить розповіді про ефектні Божі

Коли я несу власну
невеличку частку
страждань світу,
то можу безкарно
сказати Богові все,
що відчуваю

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

втручання в хід історії, хоча вони були надто рідкісні і відбувалися надто пізно, щоб урятувати багатьох жертв. Куди частіше Бог діє через змінених людей, змінюючи з допомогою них історію. Ми взиваємо до Бога, щоб Він зробив щось для нас, тоді як Бог воліє діяти в нас і поряд з нами.

На доказ цього Бог виявив солідарність з нами, продемонструвавши найбільшу близькість з усіх мож-

Ми взиваємо до
Бога, щоб Він
зробив щось для
нас, тоді як Бог
воліє діяти в нас і
поряд з нами

лихив: Божий Син, *Еммануїл*, приєднався до людського роду. Першим це слово використав пророк Ісаїя, коли в Ізраїлі тривала одна з громадянських воєн. «Ось діва матиме в лоні й породить сина, і даси його ім'я Еммануїл», – сказав Ісаїя в одному зі своїх пророцтв, яке Матвій згодом пов'яже з Ісусом. В інших фрагментах Ісаїя описував дитину, яку назвуть «Чудесний Порадник, сильний Бог, Отець довічний, Князь миру» і яка одного дня відновить справедливість на Землі.

В околиці

Ніколас Волтерсторф, відомий філософ з Єльського університету, пережив важке випробування віри, коли його 21-річний син помер під час нещасного випадку, сходячи на гору. У своїй стислій та сумній книжці, яка осмислює ті часи і має назву «Голосіння по сину», він доходить висновку, що одна річ нам потрібна більше, ніж відповіді на питання «чому?» Нам необхідне підтвердження Божої Присутності в на-

шому горі. І Волтерсторф знайшов цю Присутність у Тому, Хто взяв собі ім'я «Еммануїл».

З якоїсь причини Бог вирішив відізватися на людську скруту, не махаючи чарівною паличкою, щоб прогнати зло і страждання, а прийнявши їх особисто. «І Слово стало тілом, і оселилося між нами», – написав Іван в пролозі до свого Євангелія. Перед лицем страждань слів надто мало. Нам потрібно щось більше: Слово, що стало тілом, справжній живий доказ того, що Бог не покинув нас. Як сказав Дітріх Бонгеффер: «Тільки стражденний Бог здатен допомогти».

У «Посланні» Юджін Петерсон перекладає вірш у Івана як «Слово стало тілом і кров'ю та оселилося в околиці». У якій же околиці оселився Ісус? Щоб відповісти на це запитання, потрібен короткий урок з історії. Низка великих імперій топтали територію Ізраїля, немов витираючи ноги об хвалену обіцяну землю. Після асирійців і вавилонців прийшли перси, яких своєю чергою переміг Александр Македонський. Коли Александр помер, ціла купа наступників розділила його території, і найсумнозвіснішим з них був Антіох IV Епіфан, який став уособленням зла для євреїв аж до часів Гітлера.

Розчарований воєнними поразками в інших місцях, Антіох розпочав війну проти юдейської релігії. Він обернув Божий храм на осередок поклоніння Зевсові і проголосив себе втіленням богом. Він змушував молодих хлопців до операцій, що усували наслідки обрізання, і якось різкамі забив старого священника до смерті за те, що той відмовився їсти свинину. Одним з його найзухваліших діянь стало принесення в жертву нечистої свині на вівтарі Святого Святих, кров якої він розмазав по всьому святилищі храму.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Дії Антіоха настільки розлютили євреїв, що вони почали збройне повстання на чолі з Маккавеями. На честь звитяги в ньому справляють єврейське свято Ханука. Проте їхня перемога була короткочасною. Вже незабаром римські легіони зайшли в Палестину, придушили повстання і призначили Ірода «царем юдейським». Після римського завоювання майже вся земля лежала в руїнах. Але ось до Ірода, який часто хворів у свої майже сімдесят років, дійшли чутки про те, що новий цар народився у Вифлеємі, і невдовзі голосні ридання сімей убитих немовлят заглушили зворушливий спів ангельського хору: «Слава Богові на висоті, а на землі – мир».

Ось якою була та околиця, де оселився Ісус: лихове місто з похмурим минулим і повним страху майбутнім, що не так уже й відрізнялася від того, з чим я стикнувся в Сараєві. В Ізраїлі I століття жив переможений, заляканий народ. Одного разу окупанти розіп'яли 800 фарисеїв за один день. Віддані юдеї відчайдушно хапалися за віру в *«Еммануїла»*, Бога, Який з нами, віру в те, що попри позірну реальність Бог розділяє наше горе.

Власне історія Ісуса – це історія страждань, які Він добровільно прийняв, Сам також ставши жертвою римлян. Через кілька десятиліть після Ісусової смерті римські легіони взяли в облогу Єрусалим, і це затяжне протистояння тривало чотири роки, як і облога Сараєва. Врешті-решт римляни пробили міські мури та ввірвалися в місто, убивши майже мільйон його мешканців. Один історик назвав це «найбільшим випадком масової різні в стародавній історії». Ісус передбачив ці події й оплакував їх наближення: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і камінням побиваєш

посланих до тебе! Скільки разів хотів Я зібрати твоїх дітей, як квочка збирає своїх курчат під крила, – та ви не захотіли!» І Бог знову не втрутився, дозволивши історії йти своїм ладом.

Від Ісуса я дізнався, що Бог завжди на боці страждальців. Господь увійшов у драму людської історії як один з її персонажів, не явивши Своєї всемогутності, а максимально наблизившись до нас і ставши неймовірно вразливим. У малому масштабі – на рівні міжособистісних стосунків, Ісус стикався з тими самими стражданнями, що спільні для всіх нас. І як Він реагував на них? Уникаючи філософських теорій та богословських повчань, Він приносив людям зцілення й співчуття. Він прощав гріхи, оздоровлював страждених, виганяв зло і навіть долав смерть. За Своє недовге життя на землі Він не лише підніс завісу над тим, що чекає на нас у майбутньому, а й також дав нам яскравий приклад того, як Його послідовники мають поводитися з тими, хто страждає.

Чи змінюють щось це запевнення про Еммануїла та особистий приклад, який дав нам Ісус? Звичайно, вони не дають відповіді на питання, чому існує зло або чому деякі невинні люди (скажімо, жертви облоги Сараєва) страждають, тим часом як злі люди процвітають. Утім, ми можемо завдяки цьому побачити Бога не якоюсь далекою істотою, байдужою до всього, що відбувається

Господь увійшов
у драму людської
історії як один
з її персонажів,
не явивши Своєї
всемогутності,
а максимально
наблизившись
до нас і ставши
неймовірно
вразливим

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

на землі, а радше Тим, Хто бажає пережити все особисто. Жодна інша релігія не має моделі Бога, Який настільки глибоко й чуйно ототожнює Себе з людством.

Ми зносимо страждання не самі, а з Богом на нашому боці. Дві історії підтверджують, що віра в це – принаймні для декого – таки має значення. В першій з

Ми зносимо
страждання не
самі, а з Богом на
нашому боці

них Генрі Ноуен розповідає про випадок під час свого перебування в Перу, коли його попросили відправити похоронну службу за сімнадцятирічним хлопцем. «Я сказав собі, що мушу висловити щось матері хлопця, – пригадує Ноуен. – Лише уявіть собі, що пережила та жінка, сімнадцятирічного сина якої було жорстоко вбито. Які це муки й який біль! Я трішки нервував, як завжди, коли стикаєшся з таким великим боєм».

Перед ним стояла мати, два інших сини, тітка, дядько і дід. Генрі гадав, що саме міг би почерпнути з багажу своєї освіти та психологічного вишколу для такого моменту. «Я просто хочу сказати, як сильно співчуваю вам», – почав він через силу.

«*Грасіас, надре, грсіас. Мучас грсіас*», – знай говорила сім'я, поки Ноуен не міг знайти потрібних слів.

«Я просто хочу сказати...» – заговорив він знову, і знов його обірвали: «*Грасіас, надре. Мучісімас грсіас*». Він затинався щоразу, коли пробував говорити, і вони дякували йому. Врешті-решт до нього підійшла мати і сказала: «Отче, не журіться так сильно! Хіба ви не знаєте, що Бог любить нас? Ось мої сини, а це моя тітка і дядько. Ходіть поїжте з нами, заходьте в наш дім. Ми терпимо біль від втрати Тоні, тому що з нами Бог».

Другу історію розповів Крістіан Вайман, поет, який виростав у релігійній сім'ї в Техасі, відбився від віри, викладав в університетах, мандрував світом, а після цього врешті став редактором «Поетрі» – найстарішого поетичного журналу Америки. У тридцять дев'ять років, щойно після одруження, Крістіану поставили страшний діагноз: рідкісна невиліковна форма раку крові. І тоді під час важкої боротьби з хворобою в нього прокинулося невідступне бажання шукати оновлену віру. Так, у своїх чудових роздумах «Моя осяйна безодня» Вайман описує:

Я християнин через той момент на хресті, коли Ісус, п'ючи до самого дна найгіркішу чашу людських страждань, вигукнув: «Боже Мій, Боже Мій, чому Ти Мене покинув?» (Я знаю, знаю: Він цитував Псалми. А хто цитує вірші, коли його катують? Не про слова йдеться. Суть у тому, що Він відчув людське страждання в усій його повноті. Суть у тому, що Бог завжди з нами, а не поза нами в усіх бідах). Я християнин, оскільки розумію, який сенс має той момент Христових страстей і в моєму житті. Він говорить про те, що абсолютно самотня й відокремлена природа надзвичайного людського болю – це ілюзія. Я не кажу, що ангели-утішители зійдуть униз і розрадіть вас перед смертю. Я кажу, що страждання Христа розбивають залізні стіни довкола індивідуальних людських страждань і що Христове співчуття уможливорює найвище людське співчуття аж до самої смерті. І в такому разі людська любов *може* сягнути смерті, але не тоді, коли це *просто* людська любов.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Це розуміння рятує нас від самотності, каже Вайман. У сучасному світі, який вважає, що Бога немає або що Він до нас байдужий, «Христос є Богом, Який звиває: «Ось Я тут». Завдяки Ісусу ми отримали запевнення того, що в разі якщо хоч щось непокоїть нас, Бог непокоїться більше. Хоч яка печаль проймає нас, Бог печалиться більше. І якщо ми чогось жадаємо – Бог жадає більше.

Промінь надії

Щоб сповна оцінити те, наскільки вагомим є життя Ісуса в розрізі питань про страждання, достатньо подивитися в будь-якому іншому напрямі. Усяка філософія та релігія мусять якимось чином прийняти страждання у своєму контексті, і під час візитів до Японії, Індії та Близького Сходу мені довелося бачити інші підходи.

Буддизм щиро визнає: «Життя – це страждання», і тоді дає поради, як із цим змиритися. Навчившись жити без бажань і страху, стверджує ця релігія, ми можемо роззброїти страждання і знайти внутрішній спокій.

Іслам радить скорятися всьому, що відбувається, як волі Аллаха. Лікарі в мусульманських країнах кажуть, що батьки рідко протестують, коли вмирає їхня дитина. Так, вони сумують, але не протестують. Один місіонер у Бангладеш пригадував реакцію місцевих на найгіршу природну катастрофу ХХ століття – величезну повінь 1970 року, що забрала життя півмільйона людей. «Так, люди були шоковані і пригнічені, – розповідав він. – Утім, серед них я не бачив нерозуміння, і лише деякі з них запитували: «Чому?» Вони сприймали природне лихо як Божу волю».

Індуїзм іде ще далі, навчаючи, що ми заслуговуємо на уділені нам страждання; бо вони – вислід гріхів, учинених в попередньому житті. *Веди* розтлумачують закон карми: «Ті, хто поводився тут добре, швидко отримають нове народження, де на них чекатиме добре життя брахмана, воїна чи купця. Але на тих, хто поводився недобре, після наступного народження чекає лиха доля собаки, кабана чи парії».

Світські уряди, зі свого боку, реагують на страждання мужніми спробами позбутися його. Служби охорони здоров'я знищили віспу та більшість інфекцій поліомієліту, а також досягли великих успіхів у боротьбі з малярією, але завжди знаходять собі нових ворогів, таких як СНІД, «пташиний» грип (а тепер ще й ковід – *Прим. ред.*). Інженери будують земляні вали навколо Нового Орлеану і морські дамби вздовж узбережжя Японії, а тоді спостерігають, як небачені сили природи долають їх. Як тільки стихає війна в Іраку, спалахує насильство спершу в Афганістані, а тоді в Тунісі, Лівії, Єгипті, Сирії, Ємені, Малі, Судані. Лунають постріли в школі «Колумбайн», Політехнічному університеті Вірджинії, у кінотеатрі в Аврорі, у початковій школі в Ньютауні... Чи можемо ми колись зупинити всі ці трагедії? Бомби терористів вибухають в Іраку, Англії, Іспанії, Афганістані, Бостоні, Пакистані... Наші щиросерді зусилля розв'язати проблеми решті-решт нагадують комп'ютерну гру:

Завдяки Ісусу
ми отримали
запевнення
того, що в разі
якщо хоч щось
непокоїть нас, Бог
непокоїться більше

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

після кожного успішно подоланого рівня ти опиняєшся на новому, чимраз складнішому.

Християнська віра, спираючись на свої юдейські основи, відображає такий спектр поглядів, що здається парадоксальною. З одного боку, вона заохочує протест і навіть підказує нам слова, які можна було б вживати. З другого, як я згадував, зухвалий промінь надії пробивається крізь біблійні протестні вірші. Послідовники Ісуса підкріплюють свої твердження непохитною вірою в те, що Бог одного дня зцілить нашу планету від болю та смерті. А поки той день не настав, аргументи проти Бога незмінно спиратимуться на неповноту доказів. Ми не можемо по-справжньому примирити наш роздираний болем світ з добрим і люблячим Богом, тому що наш теперішній досвід – це зовсім не те, що замислив Бог. Сам Ісус молився «нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі», і на цю молитву Бог відповість сповна лише тоді, коли зло і страждання будуть нарешті подолані.

Відомий методистський місіонер Елі Стенлі Джонс, який працював в Індії минулого століття, ціле життя вивчав східну філософію і мав чимало розмов про страждання зі своїм другом Махатмою Ганді. Джон захоплювався тим, як спокійно індуси приймають страждання; кінець кінцем їхні вірування містять логічне пояснення його існування. Джонс зауважував, що «індуїзм та буддизм пояснюють усе і залишають усе, як є», тимчасом як християнський світогляд пояснює мало і змінює все. «Бог бажає зцілити всі недуги», – дійшов висновку він. Деякі – з допомогою хірургії та медичного лікування, інші – завдяки здоровому способу життя, ще інші – завдяки чуду, а ті, що залишаються, мусять чекати свого остаточного зці-

лення у воскресінні. Однак у кожному випадку Бог може обернути страждання на добро: «Немає таких страждань, болю і розчарування, які не можна було б зцілити або використати їх заради вищої мети».

Усупереч твердженням деяких вчителів «євангелія процвітання», Біблія не дає гарантій того, що ми позбудемося страждань; але обіцяє, що вони будуть обернені на добро, або, вживаючи сучасніше слово, *перероблені*. Я несу використані й розплющені алюмінієві банки до пункту прийому, сподіваючись, що хтось зробить з них щось корисне. Я викидаю застарілий комп'ютер, знаючи, що технік зможе забрати звідти все золото та рідкоземельні метали, а тоді «обернути» їх, використавши у нових приладах. І так само страждання можна переробити, щоб воно проклало нам шлях до багатшого життя.

Я бачив чимало доказів корисності страждань. Наприклад, єврейський актор Майкл Фокс писав, що важкі роки звикання до хвороби Паркінсона виявилися «найкращим десятиріччям мого життя – і не попри недугу, а завдяки їй». Страждання змінили його: колишня амбіційність і затятість зникла, натомість прийшла задумливість та глибше розуміння інших. «Якби ви забігли в цю кімнату просто зараз та оголосили, що домовилися про те... щоб десять років після встановлення мого діагнозу в якийсь чудесний спосіб забрали й обміняли на десять років мого попереднього життя – я б тоді, не вагаючись ані секунди, сказав би вам забиратися геть. Бо я нізащо не повернувся до свого старого життя – уникання труднощів, підживленого страхом пригніченого буття, що неможливе без відоблення, ізоляції та потурання самому собі».

Біль як благо

Християнський погляд на страждання обертається довкола його *цілющих* властивостей. Хоча сам біль може стати причиною несамовитого протесту, він може також нести добро в життя, іншими словами, бути «перероблений». Я не згоден з тими, хто припускає, що Бог *шле* страждання, аби досягнути якогось добра. Ні, я не бачив, щоб у Євангеліях Ісус говорив стражденним: «Ти страждаєш від кровотечі (розслаблення чи прокази), тому що Бог бажає загартувати твій характер». Ісус не повчав таких людей; він оздоровлював їх. Попри це, майже кожен фрагмент Нового Завіту, що присвячений стражданням, досліджує те, як навіть дещо погане може бути обернене на добро.

Павло, Яків і Петро, коли писали віруючим, яких несправедливо переслідували за віру, всі вони одно-стайно підкреслювали цілющу цінність страждання. Наприклад, Павло казав римлянам: «Хвалимося, коли страждаємо, знаючи, що страждання виробляє терпеливість, а терпеливість – досвід, а досвід – надію».

Апостол Павло порівнював свої добуті важкою працею досягнення з купою гною; утім, навіть її можна переробити – на добриво. Страждання Мартіна Лютера Кінга молодшого, Нельсона Мандели чи Солженіцина кінець кінцем обернулися на добро, хоча ніхто з них у той час не міг навіть уявити, як саме це станеться. І найбільш знаковий злочин в історії – стра-ту Божого Сина – ми згадуємо як *Велику* п'ятницю, а не Темну чи Трагічну. Ісус сказав, що міг прикликати легіони ангелів, щоб перешкодити розп'яттю. Він не зробив цього. Дорога відкуплення веде через біль, а не в обхід нього.

Через декілька тижнів після повернення із Сараєва я сів читати дві книги: одну – стару, а іншу – нову, які написав мій приятель Джеррі Сіттсер, професор коледжу Вітворта. Автор пригадує в них свою особисту сагу страждання, що «співдіяло на добро». Двадцять років тому Джеррі віз свою сім'ю в мікроавтобусі серед полів Айдахо, коли п'яний водій, який нісся зі швидкістю під сто п'ятдесят кілометрів на годину, не вписався в поворот, вискочив на зустрічну смугу і врізався в автомобіль Сіттсера. У наступні кілька хвилин, попри всі відчайдушні спроби Джеррі реанімувати рідних, дружина, мати та чотирирічна дочка померли на його очах. Він втратив три покоління відразу, а ті його троє дітей, що вижили, зазнали важких травм.

Джеррі описав цю трагедію у своїй попередній книжці «Прихована благодать», яка допомогла багатьом упоратися з печаллю і втратою. У ній він детально розповідає про стадії горя, а також як непросто бути овдовілим батьком, намагаючись поєднати виховання дітей з роботою на повну ставку. Джеррі пише: «Пригадую, як вечір за вечором я падав у своє улюблене крісло, почувуючись настільки виснаженим і змордованим, що міркував про те, чи зможу я пережити ще один день, і навіть – чи *хочу* я його пережити. Саме існування здавалося мені карою, і я думав, що смерть принесе мені таке бажане полегшення».

Для Джеррі настав переламний момент у житті. Майбутнє нависало над ним безмірним і страшним невідомим. «Втрата, спричинена цією автокатастрофою,

Дорога відкуплення
веде через біль,
а не в обхід нього

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

змінити моє життя та повела дорогою, якою я мусив піти попри своє бажання. На плечі ліг незмірний тягар, а переді мною постав величезний виклик. Це було найбільшим випробуванням мого життя. Один його етап завершився; інший, найважчий, тільки-но мав розпочатися».

Через двадцять років Джеррі написав книгу-продовження під назвою «Явлена благодать», де він розповідає про те, що відбувалося з ним з того часу: про практичну допомогу від студентів та інших членів спільноти коледжу, нелегкий досвід виховання дітей без матері і врешті-решт нові виклики другого подружжя та змішаної сім'ї. Кожне з тих слів, які згадає Павло, – терпеливість, досвід, надія – відіграють свою роль в історії Сіттсера, а перша частина книжки зосереджена на понятті «виправлення», воно ж – «відкуплення». (Ужите автором тут і далі слово *redemption* має обидва ці значення – *Прим. ред.*)

Більшість слів, зауважує Сіттсер, що починаються з префіксу «від-», вертають нас до певного моменту в минулому. Ми від-будовуємо зруйнований дім, від-новлюємо навчання після зимової перерви, від-творюємо затишок в офісі, знов від-находимо радість від їзди на лижах. Слово «відкуплювати» додає нового виміру, вказуючи вперед, на час у майбутньому. Відкупленого раба звільняють, і він може жити новим життям. Відкуплений грішник входить у новий стан благодаті. Утім, додає Джеррі, відкуплення завжди вимагає плати. Щоб відкупити раба, хтось повинен заплатити або – як у випадку громадянської війни в США – повинна заплатити вся нація. Щоб відкупити планету, Хтось мусить заплатити життям.

Я хотів би додати ще один факт, пов'язаний з від-

купленням: навіть у новому стані шрами все одно залишаються. Викуплений раб носить на руках, ногах та шиї справжні шрами, що залишилися від кайданів і побоїв. Відкуплений алкоголік носить рубці на своїй печінці. Страждання, яке обернулося на добро, також не обходиться без шрамів: аварія та її наслідки ніколи не зітруться з пам'яті Джеррі та його дітей. Люди, які пережили цунамі, жертви війни в Сараєві, спільнота Ньютауна – всі вони, можливо, знайдуть спосіб перетерпіти страждання і навіть отримати з нього щось добре, але болісні спогади ніколи не зникнуть та й не мають зникнути. Навіть воскресле тіло Ісуса зберегло свої шрами.

В останньому розділі «Явленої благодаті» Джеррі визнає, що не може закінчити цю книжку так оптимістично та гарно, як дитячу казку, – радісними словами про те, що далі життя «було довге й щасливе».

Урешті-решт наше життя стане довгим і щасливим, але тільки тоді, коли історія відкуплення скінчиться, що, як видається, буде ще нескоро. Поки що ми з вами десь посередині цієї історії, немовби застрягли посеред хаосу й безладу напівзакінченого ремонту в домі. Можливо, в нашій історії ще буде лише один розділ, а може – п'ятдесят. Можливо, наше життя й далі буде текти в тому ж руслі, або ми опинимося на межі змін настільки драматичних, що якби ми знали про них, то зімліли б від страху чи зачудування (або навіть від одного й другого разом). Можливо, ми от-от почнемо найщасливіший період життя або, можливо, найсумніший. Ми просто не знаємо цього – і не можемо знати...

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

На мою думку, у нас лише одна добра можливість: *ми повинні будь-що залишатися всередині цієї історії відкуплення*. Хоч якою незрозумілою вона може стати для нас, ми маємо бути впевненими, що цю історію пише Сам Бог...

Простір для зростання

Книга Далласа Вілларда «Божественна змова» містить такі слова, вкладені в підрядну частину речення: «Нічого непоправного ще не сталося з нами – і не може статися – на шляху до нашого призначення в безмежному Божому світі».

Як на мене, ця фраза підсумовує величний замисел космічної історії, викладений у Римлян 8. «Хто нас відлучить від любові Христа? – запитує Павло риторично, коли перелічує випробовування, з якими він стикнувся як гнаний місіонер. – Чи страждання, чи утиски, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч?» Ніхто й ніщо, бо «знаємо, що тим, які люблять Бога і покликані за Його передбаченням, усе сприяє до добра». І «Той, Хто Свого Сина не пощадив, а видав Його за нас усіх, то хіба разом з Ним не подарує нам і всього?»

Уся Біблія – це історія виправлення та відкуплення: про Адама, який отримав другий шанс разом зі своїм сином-убивцею Каїном; про благословення таких, як Авраам і Яків, попри їхні хиби й брехню. Про тріумф Йосифа та Даниїла після несправедливого ув'язнення; про впертого Мойсея, хтивого Давида і плаксивого Єремію; про різноперу компанію вбивць, перелюбників та прогнилих царів, які вмістилися у складений Матвієм перелік предків Ісуса; про Самого

Ісуса, Який поклав життя заради інших. Як зауважила письменниця Мерілін Робінсон: «Великою повторюваною темою біблійної оповіді завжди є порятунок – чи то Ноя та його сім'ї, чи народу Ізраїля, чи відкуплених Христом. Ідея, що існує останок, який надто цінний, щоб його втратити, у якому в певному сенсі спасеться усе людство, завжди дарувала надію – щедрю та благословенну».

«Нічого непоправного не може статися з нами» – я бачив доказ цього навіть у знищеному війною Сараєві. Я оселився в монастирі, який зазнав руйнувань від влучення сорока двох артилерійських снарядів, а потім був з любов'ю відновлений отцем Марковічем та його друзями-ченцями. Хоча більшість християн утекли з міста, покинувши його мусульманам, орден францисканців залишився. Вони роздавали їжу бідним, допомагали бездомним і очолювали крихкий рух на захист миру. У свій перший вечір там я відвідав концерт та багатоконфесійні збори на честь святого Франциска, у яких брали участь євреї (кілька сотень їх залишилося в Сараєві) і мусульмани. Бо саме Франциск колись пройшов крізь ворожі лави, щоб зустрітися із сарацинами та спробувати зупинити хрестові походи.

Наступного дня я виступав у п'ятдесятницькій церкві. Пастор розповів мені, як пережив темну ніч душі, відчувши глибоке розчарування Богом. Поки тривала облога й обстріли, в нього діагностували рак, а невдовзі після того його дружина народила дити-

Коли здається, що
Бог відсутній, іноді
саме нам належить
доводити Його
присутність

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

ну, хвору на церебральний параліч. Він також вирішив залишитися в обложеному місті. Його церква й далі зростала, тому що ніхто не знав, куди ще можна ходити. «Коли здається, що Бог відсутній, іноді саме нам належить доводити Його присутність», – сказав мені пастор. Часто світ пізнає істину Еммануїла, Бога, Який є з нами, завдяки Його послідовникам.

Діючи за природним рефлексом, ми прагнемо уникати страждань. Однак у певний момент ми стикнемося з проблемою, від якої непросто втекти, – «неминучим стражданням», яке Віктор Франкл зазнав у концентраційному таборі, а Сараєво витерпіло під час облоги. Послідовники Ісуса не звільнені від трагедій зла і смерті, так само як Ісус. Натомість випробовування можуть створити нагоду для справ благодаті, пробуджуючи заснулі резерви відваги, любові та співчуття, про які ми навіть не підозрювали.

Одного разу Джон Ортберг допомагав проводити опитування на тему духовного формування, під час

Ми віднаходимо
приховану цінність
страждань
лише через самі
страждання

якого тисячам людей ставили запитання: «Коли ви найбільше зростали духовно і що сприяло тому зростанню?» З'ясувавши головний чинник, він був здивований. Люди вказували не пастирське повчання, не підтримку в малій групі, богослужіння чи книжки з богослов'я, а згадували про страждання. «Вони говорили, що в періоди втрати,

болю і кризи зростали більше, ніж у будь-який інший час». Ми віднаходимо приховану цінність страждань лише через самі страждання – не як частину Божого

первісного чи найвищого задуму для нас, а як цілющу трансформацію, що триває в часи випробовувань.

Пола Д'Арсі, авторка, яка втратила чоловіка та дворічну дочку в автомобільній аварії через п'яного водія, проводить групи психологічної реабілітації для тих, хто пережив великі катастрофи на кшталт урагану «Катріна». «Я усвідомила, що є два рівні життя, – каже вона, міркуючи про власний біль. – Один – це маленька історія вашого життя, а другий – порух Духу Божого, Який прагне пробудити наші душі, аби вони набули сили більшої, ніж будь-що з того, що може колись відбутися з нами. Скорбота була дверима, що привели мене туди, де я знайшла цю силу. Багато в чому це великий дар – бути надламанною в такому юному віці, тому що решту свого життя я могла користатися з того, що дізналася... Всяке може статися ще, але я знайшла місце в душі, яке є більшим від темряви».

Звичайно, зростання через страждання не буває автоматичним. Без підтримки спільноти і мудрих проявів любові страждання може привести до ізоляції й відчаю. Утім, як журналіст, я бачив його чарівну хімію в багатьох місцях: серед прокажених пацієнтів в Індії, ув'язнених пасторів у Китаї та М'янмі, нужденних пристарілих мешканців Чикаго, пацієнтів госпісу в Колорадо, друзів і знайомих, які борються з онкологією та іншими загрозливими для життя станами.

Шотландка на ім'я Маргарет, яка страждала від раку горла, прийняла низку доброзичливих відвідувачів, які приходили до її шпитальної кімнати зі співчуттям. Говорити їй було важко, тому вона написала ці слова на шматочку паперу: «Це не найгірше, що може статися в житті! Рак такий слабкий. Він не може ска-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

лічити любов, розбити надію, підточити віру, відняти мир, зруйнувати впевненість, убити дружбу, забрати спогади, заглушити страждання, вгамувати Дух чи ослабити силу Ісуса».

Моя близька знайома, в якій була четверта стадія раку, пішла ще далі, провівши паралель між своїми стражданнями та курсом хіміотерапії, який вона проходила. Жінка знала, що хіміотерапія спрямована вбивати злоякісні ракові клітини, а тому попросила Бога так само використати ці «тривалі болісні муки, щоб зруйнувати, висушити і вбити все в моїй душі, що егоїстичне, порочне й образливе для Нього. Я добровільно скоряюся Його вливанню, знаючи, що Він обрав те, що врешті-решт принесе мені щедріше життя, ніж я могла уявити». Читаючи ці рядки, я дивуюся силі її духу, тому що знаю, чого коштувала їй ця хіміотерапія.

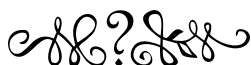
Ще один приятель з Нової Зеландії, який також страждає на онкологію, написав мені під час курсу хіміотерапії:

Ще раз дякую за ваші молитви і товариство в цій мандрівці. Нехай Божа любов нежданно сповнить ваше життя в наступні тижні. Знов же, це могло би бути просто побожним завершенням, чи не так? Але насправді ми зрозуміли дивовижну річ: що Бог усього сотвореного Ним всесвіту; Бог людської історії та її довгої передісторії; Бог семи мільярдів людей, що веселяться, страждають, надіються і впадають у відчай на нашій планеті, все одно особисто зустрічається з нами, вислуховує все, що ми кажемо, цікавиться тим, хто ми є, і небайдужий до того, ким можемо стати, а також супроводжує нас у всіх перипетіях та незгодах

Частина 3: КОЛИ БОГ ПРОСПАВ

життя. Це щось незвичайне, неймовірне і все одно правдиве.

«Страждання – це найкраща книга в моїй бібліотеці», – сказав Мартін Лютер. Сумніваюся, що я міг би заявити це так само впевнено. Утім, вислухавши численних свідків, я дійшов висновку, що біль, який сприяє до добра, справляє на мене більше враження, ніж біль ущухлий. Нас тривожить те, якими будуть подальші події; Бога ж, як видається, – якими будемо *ми*.

ЧАСТИНА 4

ЗЦІЛЮЮЧИ ЗЛО

Адам Ленза був самотнім 21-річним чоловіком, який жив зі своєю матір'ю в Ньютауні, штат Коннектикут. Через рік після розлучення батьків він розірвав усі стосунки з батьком і братом. Уже змалку в Адама почали виявлятися ознаки синдрому Аспергера – різновиду аутизму, і після того як він провів рік у першому класі початкової школи «Сенді-Гук», його переводили туди-сюди з державних шкіл до приватних, залишаючи час від часу на домашньому навчанні. Попри це, хлопчик мав непогані успіхи в середній школі і згодом у коледжі, куди вступив у шістнадцять років, вчився на «добре» та «відмінно», але кинув навчання після першого курсу.

Уранці 14 грудня 2012 року Ленза взяв два пістолети та напівавтоматичну гвинтівку з колекції зброї своєї матері, що зберігалася в незачиненій шафі. Вставивши магазини з набоями, він пішов до спальні, де чотири рази вистрелив в обличчя своїй матері, коли та лежала в ліжку. Потім він поїхав до своєї старої початкової школи, прострелив замок у зачинених дверях і розпочав криваву вакханалію, яка шокувала весь світ.

Директор і шкільний психолог, які вибігли з конференц-залу, почувши звук розбитого скла і метушню в коридорі, стали першими жертвами злочинця. Стривожений шкільний секретар залишив увімкне-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

ною систему внутрішнього зв'язку, тому вчителі у всій школі, почувши тріскотливі звуки стрільби та голосні крики, почали гукати «Ховайтеся!» і забарикадували своїх учнів за замкненими дверима. Ленза проминув кімнату, де навчалися першокласники, і зайшов у клас Лорен Руссо, яка підмінювала вчительку, що була в декретній відпустці. Він застрелив Руссо та її чотирнадцятьох учнів разом з педагогинею-дефектологом, яка влаштувалася на роботу лише за тиждень до того.

У класній кімнаті поліція знайшла чотирнадцять маленьких тіл, що припали одне до одного, кожне з них мало щонайменше два кульових поранення, а одне – аж одинадцять. Офіцери почули стогони, які долинали з-під цієї купи і, відтягнувши вбік декілька тіл, знайшли ще живого малого хлопчика. Він помер у швидкій дорогою до лікарні. Неймовірно, але одна шестирічна дівчинка вижила, прикинувшись мертвою. Вона вийшла зі школи, залита з голови до ніг кров'ю своїх однокласників. «Мамусю, зі мною все добре, але всі мої друзі мертві», – сказала вона, коли зрештою повернулася до матері.

В іншому класі вчителька Вікторія Сото сховала своїх двадцятьох дітей у шафі та серванті. Вона спробувала відволікти стрільця, сказавши йому, що всі її діти сидять у аудиторії з іншого боку школи. У цей момент дверцята шафи відчинилися і кілька наляканих дітей кинулися втікати. Ленза вбив шістьох з них, а тоді зупинився, щоби перезарядити зброю, і це дало можливість шістьом іншим діткам втекти. Вони забігли у двір дому пенсіонера-психолога напроти школи. Тіло Вікторії Сото лежало поверх дітей, яких вона намагалася захистити, разом з тілом ще однієї вчительки, яка спеціалізувалася з аутизму. На дошці ого-

лошень висіли малюнки дітей з підписами: «Я люблю свою вчительку міс Сото».

Інші вчителі, як тільки зрозуміли, що відбувається, зателефонували в службу 911, і поліція прибула дуже швидко – через десять хвилин після першого пострілу. Правоохоронці були добре підготовлені, вони вже врахували досвід колишніх помилок, на кшталт тієї, що сталася в школі «Колумбайн». Там поліцейські, оточивши будівлю, надто довго чекали на штурм, унаслідок чого загинуло ще більше учнів. Цього разу поліція увірвалася відразу, сформувавши клин та приготувавши зброю. На той час Ленза вже використав кілька 30-патронних магазинів від своєї гвинтівки «Бушмастер», випустивши загалом 154 кулі. Коли під рев сирен надворі всередину ввірвалися поліціанти, порушник наставив пістолет на себе.

Через кілька хвилин правоохоронці обшукали клас міс Сото і були приголомшені, побачивши сім пар очей, що дивилися на них із шафки, – дітей, які слухняно сиділи в темному серванті, поки навколо них тривала бойня. У класі далі по коридору нажахана учителька зачинилася з дітьми і відмовлялася впускати туди будь-кого, поки офіцер не просунув під двері свій жетон. Тоді вона відчинила двері і побачила перед собою п'ятнадцятьох поліцейських і федеральних агентів з автоматичними гвинтівками.

Дванадцять дівчаток і вісім хлопчиків віком від шести до семи років лежали мертві поруч із шістьма їхніми педагогами. Обшукавши всю школу, поліція вивела чотириста вцілілих дітей надвір. Учням наказали йти ланцюжком один за одним із заплющеними очима, поклавши руку на плече товариша попереду, аби проминути закривавлені тіла.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Тим часом батьки учнів «Сенді-Гук» отримали телефонне повідомлення з проханням негайно прибути на пожежну станцію, розташовану неподалік від школи. Сотні нестямних батьків примчали до місця події і там, у сльозах, знову змогли обійняти своїх урятованих дітей. Коли ці сім'ї, зітхнувши з полегшенням, пішли додому, стривожені батьки двадцятьох дітей, які не вийшли зі школи, перемістилися до громадського центру для, мабуть, найдовшого очікування в їхньому житті.

Місто скорботи

Редактори відділів новин уже обрали головну подію 2012 року. Нею, за більшістю голосів, стало переобрання Барака Обами президентом. Та після грудневої трагедії в школі «Сенді-Гук» усі інші новини здавалися взагалі неважливими. Так, уперше за свою історію інформаційне агентство «Ассошіейтед Пресс» було вимушено переголосувати, у результаті назвавши найважливішою найсумнішу подію того року.

Приголомшені іншими масовими вбивствами – в школі «Колумбайн», Політехнічному університеті Вірджинії, під час замаху на Габріель Гіффордс, у кінотеатрі міста Аврора штату Колорадо – деякі американці думали, що їх уже більше ніщо не шокує. Вбивства в «Сенді-Гук» пронизали душу нації новим, ще жахливішим боєм. Щовечора ми чули дедалі більше подробиць про дітей з веснянкуватими обличчями, недотепними усмішками та ясними очима, які дивились на нас з журнальних світлин і телеекранів, і бачили, як їхні маленькі труни опускають у могили. «Що з нами коїться?» – запитували експерти. Яке суспільство ми створили, коли воно здатне породжувати такі акти насильства?

Через декілька днів, поки я ще не отямився від новин, мені зателефонували. «Філіпе, це Клайв Калвер, – почув я знайомий голос із британським акцентом. – Ми з тобою давненько не бачилися, але, можливо, ти пам'ятаєш, як ми працювали разом на кількох заходах у Великобританії.

«Звичайно, я пам'ятаю, Клайве. Після того ти ж очолив «Ворлд Реліф», чи не так?»

«Саме так, це благодійна організація, заснована Національною асоціацією євангельських християн. Я провів декілька чудових років, працюючи у твоїх старих пенатах біля Чикаго. Ти, можливо, не чув, але після того я став пастором церкви у Волнат Гілл. Це за півтора кілометра від міської межі Ньютауна, у Коннектикуті, де я живу».

Настрій раптово змінився. «Саме тому і дзвоню, – провадив далі він. – Я знаю, що ти брав участь у заходах після подій у школі «Колумбайн» і виступав у Політеху Вірджинії після тамтешньої стрілянини. Філіпе, ми найбільша церква в цій місцевості, і ми глибоко переживаємо трагедію, що сталася тут. Серед нас є батьки, які втратили дітей. Уже відбувся один похорон, і ще один заплановано на завтра. Рятувальник, який був одним з перших на місці подій, ходить у нашу церкву, і також декілька вчителів із «Сенді-Гук». Усі вони страждають, і ми хочемо зробити щось для спільноти. Я розумію, що наближається Різдво, і певен, що в тебе є свої плани, але чи не міг би ти приїхати та виступити на тему, яку досліджував у своїй книжці багато років тому, – «Де Бог, коли боляче?»

Я знав, що мушу погодитися – попри те, що не мав і гадки, що можу сказати тій пригніченій горем спільноті. Як і всі, після таких масових розстрілів я почу-

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

вався безпорадним. Тепер я отримав нагоду чимось допомогти – хоча й не знав чим. Я швидко зв'язався зі своїми видавцями, які без вагання погодилися пожертвувати кілька тисяч примірників моїх книжок «Де Бог, коли боляче?» і «Який добрий Бог?» для спільноти. Через день, коли церква зателефонувала до «Юнайтед Ерлайнс», щоб придбати квитки, авіакомпанія відмовилася від будь-якої плати – вони також хотіли чимось допомогти Ньютауну. Потім я надіслав імейл декільком близьким друзям, попросивши їх молитися за цю найважчу ораторську місію, що коли-небудь мені випадала.

Я приземлився в аеропорту «Ла Гуардія» 28 грудня – рівно через два тижні після стрілянини в школі. Мене зустріли, і після двогодинної поїздки я вперше окинув оком Ньютаун. Щоб описати цю місцевість, телекоментатори використовували такі слова, як «ідилічний» і «пасторальний», – і справді ті краєвиди були гідні потрапити на поштові листівки. Коли ми з'їхали зі жвавого шосе, дорога повилася серед сільських будиночків у вікторіанському стилі, оточених білими штахетами, і пасовищ, де вигравали вкриті попонами коні. Навіть у місті вулиці мали назви на сільський манір: «Край луки», «Пагорб Тодді», «Приємна гора», «Глибокий струмок».

До 2012 року Ньютаун мав лише дві головні претензії на славу: саме тут виникла гра «Ерудит» і народився десятиборець Брюс Дженнер. Величезний флагшток стояв на пагорку в центрі міста, і я легко міг уявити собі, що відбувалося тут, на головній вулиці, у День незалежності: сім'ї збиралися на пікнік у міському парку, поки повз них парадом сунули пожежні машини, старомодні карнавальні платформи та шкіль-

ні оркестри. Сенді-Гук, одне із сіл в окрузі Ньютауна, бере початок з 1711 року. Це була класична Америка – взірець містечкової простоти й невинності.

Однак усе це лишилося в минулому. Тепер сипав сніг, і сіре небо та безлисті дерева творили загальне тло, що більше годилося для цього найскорботнішого в Америці міста. На деяких будинках різдвяні вінки замінили на траурні. Чорні стрічки де-не-де звисали на ганках, і місцева поліція патрулювала вулиці, щоб захистити прибиті горем сім'ї від роззяв і журналістів з новинних медіа. Імпровізовані меморіали з вирізьблених з дерева ангелів та плюшевих ведмедиків тепер були вкриті розмоклим снігом. Негода згасила більшість свічок, і лише деякі з них ще потріскували від вогкості, а букети пониклих квітів уже побуріли. У багатьох крамницях можна було побачити саморобні плакати, що вшановували жертв. «Любов проведе нас через усе» – було написано на одному. Транспарант «Моліться за Ньютаун» лопотів на естакаді над шосе, і ті самі слова виставила місцева алкогольна крамниця. Слова, намальовані великими літерами на одній стіні, відображали загальний настрій: «НАШІ СЕРЦЯ РОЗБИТІ».

Один згорьований батько, який сам був психотерапевтом, сказав пресі: «Тепер ми у стані не посттравматичного стресу, а безпосередньо в стані травми. Ми вирішили не ухвалювати поки що важких і поспішних рішень, про що б не йшла мова. Бувають дні, коли я можу встати і піти в магазин за продуктами, а інколи – навіть не можу почистити зуби. В якісь моменти я відчуваю, що можу стати добрим батьком своєму [вцілілому] сину, а в інші – просто хочу лежати в ліжку і спати». Ще один батько зізнався, що не може стерти

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

з пам'яті цієї сцени: того страшного дня його семирічний син прокинувся чомусь майже на дві години раніше і вибіг надвір у піжамі та шльопанцях, щоб обійняти на прощання свого старшого брата. Потім він одягнувся і сів у шкільний автобус, що повіз його назустріч смерті в «Сенді-Гук».

Упродовж тих вихідних я чув особисті свідчення про трагедію з перших рук: від постраждалих сімей, а також психологів, рятувальників і працівників школи. (Щоб захистити їхнє особисте життя, я не називатиму імен). У дорослих, з якими говорив, я не відчув ніякої жаги помсти, а радше сум'яття та глибокий смуток. Ніхто не мав гадки, як відповісти на питання «Чому ми?», і, судячи з усього, винуватець трагедії не залишив жодної підказки.

Уцілілі діти переживали трагедію по-різному. У деяких палахкотів гнів. Одна маленька дівчинка постійно малювала людину з рушницею і тоді колола малюнки олівцем. Інші виявляли ознаки панічних нападів і тривоги – вони боялись повертатися назад до школи. «Чи буду я в безпеці?» – на це невідступне запитання намагалися відповісти батьки тим своїм дітям, які чули всю трансляцію вбивств завдяки шкільній системі зв'язку, коли сиділи зіщулившись у класах.

На пожежній станції

Того ранку, коли сталася стрілянина, у церкві у Волнат Гілл задзвонив телефон, і один з пасторів отримав новину про постріли в школі «Сенді-Гук», куди ходила і його восьмирічна дитина. Він негайно пішов разом з іншим пастором, який вже оповістив консультантів, попросивши їх прийти і підтримати тих, хто ще чекав новин про долю своїх дітей. Батьки зібралися

на пожежній станції та в громадському центрі за якихось сто метрів від початкової школи, що була тепер обтягнута жовтою стрічкою і кишма кишіла поліцією та слідчими.

Один з консультантів описував картину так: «Ми приїхали одразу ж, як тільки отримали дзвінок. Звичайно, ми слухали CNN, відколи з'явилася новина про стрільбу. Деякі чутки виявилися необґрунтованими – наприклад, що брата Адама Лензи помилково арештували, тому розповіді про те, що сталося, були вкрай суперечливі. У всякому разі ми розуміли, що багато з тих дітей, які ще залишалися в школі, – якщо не всі! – були мертві. Скільки їх було? Десять? Вісімнадцять? Двадцять? Загальної кількості ми не знали. Але коли ми дісталися до пожежної станції, то усвідомили, що батьки знають ще менше. Їм сказали не слухати новин. Я був шокований. Увесь світ знав про мертвих дітей – але не їхні власні батьки!»

Газета «Волл-стріт Джорнал» описала настрої на пожежній станції як «напружене сум'яття». Туди приходили посадовці, пояснюючи, що не можуть повідомляти інформацію, поки не відбудеться остаточна ідентифікація жертв. Не бажаючи, щоб батьки потрапили всередину і побачили жахливі сцени того, що відбулося в школі, вони попросили детальний опис одягу, в який були одягнуті діти. Більшість мам самі одягали своїх дітей того ранку, тому влада швидко отримала всі необхідні подробиці.

Першими на пожежну станцію прибули мами й тати, яких новина застала вдома. Невдовзі до них долучилися батьки, яким вдалося вирватися з роботи. Прийшли священники і рабин, а також місцеві пастори й консультанти. Деякі сім'ї втішали своїх старших

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

дітей, яких урятували зі школи, і водночас чекали на звістку про своїх відсутніх першокласників. На великому телеекрані, який хтось залишив увімкнутим, продовжували мерехтіти мультики. Сім'ї розмовляли стисненими голосами, обіймалися, молилися разом і чекали... Годину, дві, три... Повнотілий офіцер з автоматом на грудях ходив туди-сюди по кімнаті, і це ще більше посилювало напругу.

Батьки, побоюючись найгіршого, все одно хапалися за останню надію. Врешті-решт прибув губернатор. Він висловив співчуття, запевнив сім'ї, що влада робить усе, що можливо, і сказав, що повідомить їм про дітей, як тільки завершиться ідентифікація. «Будьте готові, що вам доведеться просидіти тут аж до ранку», – додав він.

Минуло вже майже чотири години. Перебивши губернатора, хтось запитав: «Хтось вижив?» Замокнувши на мить, чиновник озирнувся та знову заговорив. Та людина знов перебила його – цього разу гучніше: «Скажіть нам правду! Чи з дітей хтось вижив?!»

Губернатор замовк, подивився на своїх помічників, немовби звернувшись по допомогу, а тоді повідомив новину, яку боялися почути всі: «Якщо ви й досі не зустріли своїх близьких, то цього вже не станеться. На цю хвилину ми маємо інформацію, що всі ті діти, які залишилися в школі, загинули».

Старший радник губернатора пригадував: «Це була страхітлива сцена. Деякі люди повалилися на підлогу. Хтось кричав». Ті, хто стояв на вулиці біля станції, почули плач і стогони, що долинали зсередини. Хтось з очевидців порівнював це зі сценами, які колись бачив на Близькому Сході, коли після вибуху бомб родичі загиблих били себе в груди і починався загальний плач.

Це був той момент, коли батьки остаточно зрозуміли, що вже ніколи не побачать своїх шестирічних та семирічних дітей.

Віра випробувана й утверджена

Я виступав на двох загальних зборах спільноти, які влаштувала церква в сусідньому з Ньютауном селищі. Вони відбулися ввечері у п'ятницю та суботу, й організатори не знали, скільки народу прийде. «Люди в Новій Англії не надто побожні, і вони, можливо, бажатимуть розмірковувати про щось інше», – застерігали мене. Утім, незважаючи на свята й хуртовину, яка замела дороги, зробивши їх слизькими та небезпечними, близько тисячі людей прийшли на збори спільноти і ще стільки ж – до церкви в неділю.

Перед початком зборів оркестр грав тиху музику, і члени церкви виходили по черзі на сцену, щоб одна по одній запалити двадцять шість свічок на честь кожного із загиблих. Щоразу на великих екранах висвітлювалося ім'я жертви. Тоді оголосили мою промову. Я обвів поглядом похмурі обличчя, свідомий того, що серед них є батьки дітей, чиї імена ми щойно побачили, а також учителі школи і рятувальники, які допомагали забрати тіла загиблих. Ньютаун водночас оплакував втрату свого невинного минулого та значної частини свого майбутнього.

«Дозвольте мені почати з того, про що я говорити не буду, – звернувся я до зборів. – Я не буду говорити про контроль над зброєю, психічні недуги, помилки у вихованні чи моторошні подробиці того, що сталося в «Сенді-Гук». Гадаю, ви вже досить про це наслушалися. І я не буду також давати багато практичних порад – широко кажучи, я не надто сильний у цьому. Мене

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

попросили виступити на єдину тему, а тому я обмежу свої зауваги питанням: «Де Бог, коли боляче?»

Далі я розповів про те, що коли обмірковував події, які сталися в школі «Сенді-Гук», то, на свій подив, помітив, що моя віра не похитнулася, а навпаки зміцнилася. Я добре знаю всі ці запитання про доброго і всемогутнього Бога, що впливають на поверхню, коли навалюються страждання, і багато того, що я написав, обертається довкола цих питань. Проте, як зазначив у своєму блозі богослов Мірослав Вольф відразу після стрілянини в Ньютауні: «Ті, хто бачить страждання, відчують спокусу відкинути Бога; ті ж, хто переживає страждання, часто не здатні зневіритися в Богові – у своїй розраді та своїй муці». Присутність стількох людей у церкві в морозний зимовий вечір ще раз підтвердила цю думку.

«Протестувати проти зла у світі ви можете лише тоді, коли вірите в доброго Бога, – сказав також Вольф. – В іншому разі протест просто немає сенсу».

Невдовзі перед тим, як отримав дзвінок з Ньютауна, я прочитав розповідь єпископа Десмонда Туту про його досвід у Південній Африці. Як голова Комісії правди і примирення, він був готовий до того, що його богослов'я зазнає серйозних випробувань – почасти тому, що купу злочинів, які він розслідував, здійснили «добропорядні християни» (кінець кінцем, апартеїд був винаходом та офіційною доктриною Голландської реформатської церкви в ПАР). День у день Туту вислуховував свідчення жертв бруталного насильства. Посіпаки африканерів били підозрюваних до неприємності, а інколи холоднокровно розстрілювали їх. Чорні ж «вбирали в намисто» тих, хто співпрацював з режимом, надягаючи їм на шию просочені бензином шини та підпалюючи їх.

Єпископ Туту з подивом виявив, що два роки вислуховування подібних розповідей допомогли йому утвердити віру. Слухання переконали його, що винні в злочинах несуть моральну відповідальність і що добро та зло однаково реальні й важливі, «бо в такий спосіб збудовано цей всесвіт:

якщо ми не будемо жити відповідно до його моральних законів, то сповна заплатимо за це».

Попри безжальні свідчення людської жорстокості, слухання Комісії правди і примирення наповнили його оновленою надією: «Для всіх тих, хто є християнами, смерть і воскресіння Ісуса Христа – це незапереч-

ний доказ того, що любов сильніша від ненависті, життя сильніше від смерті, світло сильніше від темряви і що сміх та радість, співчуття, лагідність та істина – усі вони значно сильніші від своїх потворних протилежностей». Я особисто відчув, що події в «Сенді-Гук» підтверджують висновок Туту.

Також я читав праці «нових атеїстів» та біологів-еволюціоністів, які категорично відкинули б погляди Туту на реальність. Наприклад, Річард Докінз, який глумливо називає релігію «вірусом розуму», стверджує, що всесвіт має «саме ті властивості, яких і належало б сподіватися, якби в його основі не було ні задуму, ні мети, ні добра, ні зла – нічого, окрім сліпої, безжальної байдужості». Стівен Джей Гулд описує людство як «скороминущу космічну випадковість, що ніколи б не трапилася знову, якби дерево життя можна було пересадити». На думку цих та інших сучасних вчених, ми всього-на-всього

Протестувати
проти зла у світі ви
можете лише тоді,
коли вірите
в доброго Бога

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

складні організми, яких егоїстичні гени запрограмували діяти лише у власних інтересах.

«Чи ви пережили це? – спитав я тих, хто зібрався в Ньютауні. Коли я стояв перед ними, твердження «нових атеїстів» здавалися мені чимраз пустішими. – Я так не думаю. Я бачив сплеск смутку, співчуття та щедрості, а не сліпої, безжальної байдужості. З боку працівників школи, які пожертвували своїм життям, щоб врятувати дітей, у чуйній реакції спільноти та всієї країни я бачив акти безкорисливості, а не егоїзму. Я бачив глибоку віру в те, що загиблі люди справді *важливі* і що 14 грудня ми втратили дещо безмірно цінне».

Посеред трагедії навіть суто світська культура визнає цінність окремої людини. Це віддуння християнського переконання в тому, що

Хоча трагедія
цілком справедливо
піддає сумніву
віру, вона також її
стверджує

кожен з нас віддзеркалює Божий образ. Я пригадав, що після 11 вересня 2001 року видання «Нью-Йорк Таймс» зобов'язалося надрукувати некрологи, аби вшанувати кожного з трьох тисяч людей, які загинули під час терористичного нападу на Всесвітній торговий центр, підкреслюючи цим, що всі вони

були важливі і не являли собою космічні випадковості у всесвіті безжальної байдужості. (Зважте також на те, що після загальнонаціональних трагедій медіа звертаються до священників, рабинів і пасторів, тимчасом як атеїсти вирішують розважно промовчати).

Хоча трагедія цілком справедливо піддає сумніву віру, вона також її стверджує. І це насправді добра новина, що ми не є незапланованим побічним продуктом

безособового всесвіту, а радше творінням люблячого Бога, Який хоче жити з нами довіку. У Ньютауні я поставив знайоме питання з невеличкою зміною: «А де немає Бога, коли нам боляче?». Кінорежисер Інгмар Бергман дає нам сучасну відповідь: «Ти народжуєшся без усякої мети і живеш без сенсу. Сенс життя полягає в самому житті. Помираючи, ти просто згасаєш».

Я розмовляв з батьками, які втратили дитину в «Сенді-Гук», і вони сахаються такого висновку. Вони й далі плекають надію, що їхній син чи дочка не перестали існувати 14 грудня 2012 року і вірять, що особистісний та люблячий Бог сповнить Свою обітницю і приготує ідеальну домівку для нас.

Обірване життя

Утім проблеми, які порушила трагедія, не відступають так просто. Одне питання луною котиться крізь віки: «Чи вартий цей світ – нехай навіть Бог колись відновить його – усього болю, яким він сповнений?» У Японії я говорив з жінкою, яка в перший же день на роботі лишила своїх двох дітей з бабусяю і тепер карає себе, тому що та не змогла їм допомогти втекти від цунамі. У Сараєві я стояв на пагорбі, де снайпери зумисно цілилися в дітей, які мчали через відкриту місцевість, щоб набрати води. У Ньютауні малий хлопчик спитав: «З ким я буду тепер гратися?»

Чому люблячий Бог взагалі допускає, щоб відбувалися подібні речі? У своїй авторській колонці, присвяченій «Сенді-Гук», оглядач «Нью-Йорк Таймс» Росс Досат згадав відому сцену в романі «Брати Карамасови», де Іван перераховує історії дітей, яких катували й били, а тоді доходить висновку, що ніяк не може прийняти Бога, Який – неважливо чому – терпить дитячі

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

страждання. Так само й лікар у романі Альбера Камю «Чума» проголошує, бачачи, як дитина вмирає від бубонної чуми: «Я відмовляюся бути частиною задуму, що допускає таке».

Тільки стражденний Бог може відповісти на питання, чи вартує ця планета такої

Чи вартий цей світ, – нехай навіть Бог колись відновить його, – усього болю, яким він сповнений?»

ціни. Утім, поговоривши із сім'ями, що втратили сина чи дочку, я трохи наблизився до відповіді. Якщо запитати батьків: «Ті шість або сім років, які ви провели зі своєю дитиною, – чи були вони варті болю, який ви відчуваєте тепер?» – то почувте рішуче «так». Як написав поет Альфред Теннісон про смерть свого молодого друга: «Краще

любити і втратити, ніж не любити взагалі». Можливо, Бог відчуває те саме стосовно занепаłego творіння?

Сім'ям у Ньютауні я порадив невеличку книжку єпископального священника Джона Клейпула, що розрадила багатьох батьків, які втратили дитину. Сама її назва – «Шляхи товариша у стражданнях» – натякає чому. Клейпул тут пише не як пастор, що пропонує заяложені кліше, а радше як батько, що волає в муках до Бога, Який, здається, не чує його та не пропонує розради. Півтора роки він шукав спосіб вилікувати свою восьмирічну дочку від лейкемії. Клейпул звертався до найкращих лікарів; найвідоміші євангелісти з даром зцілення помазували дівчинку елеєм, про неї ревно молилися парафіяни та друзі Джона. Але вона все одно померла.

Емоційне полегшення приходить до Клейпула лише після довгої боротьби, коли він відмовляється

від усього, чого позбувся: випускного своєї дочки в коледжі, можливості провести її до весільного вівтаря, народження онуків – і тоді він нарешті приймає її життя як дар. Нехай це життя було жорстоко обірване, воно попри все лишається великим даром.

І я хочу засвідчити, що це єдиний шлях, який веде з Гори Втрати. Я не кажу, що цей погляд може полегшити життя, бо цього не станеться. Але життя принаймні стає для мене стерпним, коли я пригадую, що Лора Лу була даром, простим і чистим, чимось таким, чого я не заслуговував і не мав підстав вимагати. Коли я пригадую, що належною реакцією на дар – навіть якщо його забрали – є вдячність, то більше готовий дякувати Богові за те, що Лору взагалі було дано мені.

І хоча це дуже й дуже важко, я докладаю всіх зусиль, щоб привчити себе до цієї думки. Куди я не кину оком, мене оточують речі, які нагадують про неї – те, що ми робили разом, те, що вона казала і що любила. І в присутності всіх тих нагадувань я маю дві можливості: вперто роздумуючи про факт, що її забрали від мене, я можу розчинитися в жалю, що не поверну втраченого ніколи; або, зосередившись на диві, що мені взагалі її дано, я можу навчитися вдячності за те, що ми були разом у цьому житті, – хай навіть на дуже короткі десять років.

Клейпул закінчує, просячи свою паству, друзів та читачів увесь час нагадувати йому, що життя – це дар, усе до останку, і що обходитися з ним потрібно з удячністю, як і з усяким даром. До дарів ми ставимося інакше, ніж до майна. Як нагадав мені якось лікар,

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

усі ми взяли життя в позику, яку колись повернемо Позичальнику.

Перед своєю подорожжю до Ньютауна я отримав електронного листа від свого друга в Атланті, який відвідав богослужіння 21 грудня, у день зимового сонцестояння та найдовшу ніч року. Церковна служба була присвячена нашим життєвим утратам; кожен учасник називав тих, хто помер, і стосунки, які було розірвано. Друг надіслав мені ці слова богослова Дітріха Бонгеффера, що, як сказав він, допомогли переосмислити смерть тих, кого йому завжди бракуватиме. «Годі компенсувати відсутність того, кого ми любимо, і було б хибно шукати заміну; ми можемо лише одне – перетерпіти і жити далі. Спочатку здається, що це дуже важко, але водночас це велика розрада. Вона не буде остаточною і зберігатиме зв'язки між нами. Це справжнє безглуздя казати, що Бог заповнює порожнечу. Він не робить цього; навпаки, Бог зберігає її і так допомагає нам жити колишню спільність між нами, хай навіть ціною болю».

Горе – це те місце, де сходяться любов і біль.

Дві універсалії

У книзі «Голосіння по сину» Ніколас Волтерсторф зауважує, що хоча впродовж історії люди навчилися розв'язувати чимало проблем, «залишаються ще дві речі, з якими нам треба миритися: зло в наших серцях і смерть». Зло і смерть становлять універсальні проблеми, нездоланні для будь-яких намагань людини, й одного жахливого ранку Ньютаун, штат Коннектикут, стикнувся з обома.

І багаторічні конфлікти, такі як у Сараєві, і кількахвилинні жажіття, подібні до бойні в школі «Сенді-Гук»

і терактів на Бостонському марафоні, сприяють тому, що реальність людського зла і надалі зазіхає на людський оптимізм. Мій рідний штат Колорадо нещодавно став свідком двох гучних злочинів: стрілянини в середній школі «Колумбайн» та в кінотеатрі міста Аврора. Пояснюючи поведінку вбивць, ніхто не може покласти відповідальність на злидні та брак освіти, тому що вони походили з привілейованих сімей. Адам Ленза, лиходій-вбивця дітей у «Сенді-Гук», жив у чудовому будинку у дорогому передмісті, його мати отримувала аліменти в сумі майже 25 тисяч доларів на місяць, а сам він непогано вчився у школі. Стрелець з Аврори був одним з найкращих студентів магістратури факультету нейробіології. Що ж тоді пішло не так? Як молода людина може методично стріляти у своїх однокласників, незнайомих людей у кінотеатрі, або – годі й уявити! – розстрілювати в упор юрбу переляканих першоклашок?

Після кожної такої трагедії преса починає шукати винних. Легкий доступ до зброї (а надто штурмового типу) відіграє очевидну роль, і кожна така подія призводить до нових дебатів та законодавчих ініціатив. Утім, інші суспільства з вільним обігом зброї (наприклад, Швейцарія та Канада) не знають подібних масових убивств. Чи слід нам тоді звинувачувати неухагу до психічного здоров'я? Убивці в «Колумбайн», Політехнічному університеті Вірджинії, Аврорі та Ньютауні подавали тривожні сигнали, на які варто було би звернути увагу.

Інші тицяють пальцями на відеоігри та все те насильство й тортури, якими нас «годує» Голлівуд. Деякі

Горе – це те місце,
де сходяться любов
і біль

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

звинувачують медіа в тому, що ті надто багато уваги приділяють убивцям та різним злочинцям; Адам Ленза ретельно вів електронну таблицю з детальними описами масових убивств. Інші звинувачують суддів, які заборонили молитву і розмови про Бога в державних школах.

Утім, мало хто називає ці дії злом, яким вони безумовно є. Але не Чарльз Шап'ю, архієпископ Денвера. Після трагедії в школі «Колумбайн» він сказав: «Сьогодні насильство просочило американське суспільство, оселившись у наших домівках, школах, на вулицях міст, у машинах, якими ми їдемо додому з роботи, у новинних медіа, у ритмах та текстах нашої музики, у наших романах, фільмах та відеоіграх. Воно настільки всеосяжне, що ми здебільшого навіть не усвідомлюємо його».

На стрілянину в «Сенді-Гук» Шап'ю (тепер вже архієпископ Філадельфії) відгукнувся так:

Бог добрий, але ми – вільні людські істоти, і як вільні, роблячи той чи інший вибір, ми допомагаємо формувати природу нашого світу. Кожне життя, втрачене в Коннектикуті, було унікальним, безцінним і незамінним. Але зло стало буденністю; у кожному людському поколінні його непочатий край. Чому Бог допускає війну? Чому Він допускає голод?.. Ми не є неминучим результатом історії, економіки чи якогось іншого детерміністського рівняння. Ми вільні, а отже й відповідальні і за красу, і за страждання, до яких докладаємо руку. Чому Бог допускає таке зло? Він допускає його, тому що ми або інші подібні до нас самі обираємо його. Єдина ефективна протиотрута від зла, що оточує нас, – розпочати із цієї миті жити інакше.

Наша свобода чинити зло по суті є головним наріканням Івана Карамазова до Бога. Не будучи атеїстом, Іван принаймні вірить у можливість існування доброго і могутнього Бога. Він навіть допускає, що Бог одного дня може витерти кожную людську сльозу та знищити всі неправди світу, але все одно заперечує проти цього задуму через надто високу ціну. На його думку, Бог був надто недбалим, давши людям свободу. У романі «Брати Карамазови» Іван згадує низку потворних діянь – про те, як вирізали ненароджену дитину з лона матері; нацьковували мисливських собак на восьмирічну дитину-кріпака, про постріл з пістолета в лице малюкові – всі ці випадки автор, Федір Достоєвський, черпав зі справжніх тодішніх подій. І якби він писав сьогодні, то цілком міг би додати ще й сцену, у якій озброєний чоловік розстрілює дітей у школі під час уроку.

«Скажи мені прямо, – просить Іван свого брата Альошу, – уяви собі, що ти сам зводиш споруду людської долі, бажаючи у фіналі ошчасливити людей і дати їм нарешті мир і спокій, але заради цього ти маєш обов'язково закатувати одне-однісіньке мале створіння... Чи погодився би ти стати архітектором на цих умовах? Скажи мені, скажи й не бреш!»

Альоша тихо відповідає «ні».

Агностик Іван здатен розгледіти зло і неспроможність будь-якої людської системи впоратися з ним, але не може запропонувати жодних рішень. Побожний Альоша не пробує заперечити йому, але все ж має рішення для людства. «Я не знаю, що робити зі злом, – каже він, – але я знаю любов». Відразу після того починається ключова історія роману, «Великий інквізитор», у якій самого Ісуса звинувачують у тому,

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

що Він дав аж надто багато свободи людям, і звинувачення ці лунають з уст саме представників церкви.

Достоевський розглядає проблему зла так само, як це робить Біблія, – пропонуючи не філософські докази, а радше історію, правдиву розповідь про *Еммануїла*. Вирішивши не пригнічувати людську свободу, Бог натомість долучився до нас посеред усього зла і став однією з його жертв. Ісус не знищив зло; він об'явив нам Бога, Який готовий, заплативши величезну ціну, простити його та ліквідувати наслідки завданої ним шкоди.

Звертаючись до зібрання в Ньютауні через три дні після Різдва, я прочитав пролог до Євангелія від Івана з перекладу «Послання»: «Слово стало тілом і кров'ю та оселилося в околиці». «У якій же околиці оселився Ісус?» – запитав я себе знову. Посеред ідилічних пейзажів з бездоганними галявинами та вікторіанськими будиночками? О ні... Це було місце, про яке Матвій нагадує нам: «У Рамі чути крик, [плач і] ридання, і велике голосіння: це Рахиль оплакує своїх дітей і не хоче втішитися, бо їх немає».

Різдвяна історія розповідає щось дуже подібне до того, що відбулося в Ньютауні. Вчені вважають, що у Вифлеємі в ті часи було десь біля двадцяти – *двадцяти!* – дітей віком до двох років, яких було вбито за наказом Ірода. Зрештою і Бог, Який так «полюбив світ, що дав Свого Єдинородного Сина», також втратив дитину. Бог знає дещо про горе, яке відчуває Ньютаун, а також горе кожного місця на мапі планети, просякнутого злом і смертю. Насправді Ньютаун – у перекладі «нове місто» – старий, як цей світ.

Важкі питання

Як це не сумно, братство тих, хто пережив трагедію, – клуб, до якого ніхто не хоче належати, – зростає і далі. Коли я відвідував Політехнічний університет Вірджинії після стрілянини, що відбулася там, мене супроводжувала одна з жертв теракту в школі «Колумбайн», яка залишилася інвалідом. Студенти захоплено вислуховували її поради, тому що вона особисто стикалася з тим, що вони відчували, і знала, що може чекати на них далі. Після подій у «Сенді-Гук» газета «Денвер Пост» звернулася до сімей, які безпосередньо постраждали від стрілянини в середній школі «Колумбайн» тринадцять років перед тим. Яку пораду могли вони дати зажуреним сім'ям Ньютауна?

Їхні слова, якими я поділився зі спільнотою, стосуються не лише масових розстрілів, а й усіх трагедій.

Один учень зізнався: «Передусім я хотів би сказати, що є багато людей, які глибоко розуміють, що ти відчуваєш. І водночас немає нікого, хто до кінця розуміє, через що ти проходиш... Те, що відбувається з тобою, не подібне до того, що сталося з усіма решта – і зокрема тими з нас, хто пережив трагедію в «Колумбайн».

«Не знаю навіть, що сказати, – зауважив батько дівчинки, яка загинула в цій школі. – Я зрозумів, що іноді людям краще не казати нічого, тому що біль ваш настільки глибокий. Єдине, що ви хотіли б почути –

Вирішивши не
пригнічувати
людську свободу,
Бог натомість
долучився до нас
посеред усього зла
і став однією з його
жертв

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

це як повернути вашу дитину». А тоді додав: «Але, як ви мене запитали, то я скажу вам ось що. Поступово біль стає меншим. І хоча ви ніколи не зможете забути про свою втрату, ніколи не зможете змиритися, життя мало-помалу рухатиметься далі. І хоча зараз це здається вам чимось неймовірно далеким або нереальним, ви зможете знову відчувати радість».

Подальші поради, які давали вцілілі, звучать буденно, але ніщо не дається легко тим, хто відчуває глибоке горе. Не стримуйте своєї туги. Просіть, коли вам потрібна допомога. Прийміть те, що деякі люди будуть поводитися з вами нечуйно. Не замикайтеся від свого подружжя чи сім'ї. Пильнуйте себе. Дихайте на повні груди.

Найважчий момент у Ньютауні настав для мене після виступу, коли я сів у крісло поряд з одним з пасторів і на мене посипалися питання із залу. «Що нам казати тому, хто втратив когось близького?» – хотів дізнатися хтось. «Як можу я бути світлом спільноти, коли сам відчуваю такий біль і спустошення?» – висловлював свої занепокоєння інший. Я старався з усіх сил відповісти на ці та інші запитання, а коли не знав, що казати, перенаправляв їх до пастора.

«Чого нам треба чекати найближчими роками? – цікавилися кілька слухачів, кожен у свій спосіб. – Як ми можемо вберегтися від того, що ім'я «Ньютаун» лишиться заплямованим назавжди?»

Я згадав історію міста Данблейн у Шотландії, де 1996 року сталася шкільна стрілянина, у якій загинули шістнадцять дітей та їхній учитель. Серед учнів, що ховалися під партою, був восьмирічний хлопець на ім'я Енді Мюррей, який згодом став одним з найкращих тенісистів світу. Як розповіла його бабуся в

інтерв'ю одному зі спортивних каналів: «Гадаю, десь глибоко в душі він хотів щось здійснити, що принесло би Данблейну добру, а не сумну славу». Енді домігся своєї мети після лондонської Олімпіади 2012 року, коли вирішив відсвяткувати отриману золоту медаль спеціальним парадом перемоги – але не в Лондоні разом з іншими переможцями, а у своєму невеличкому містечку Данблейн.

Згодом, повернувшись додому з Ньютауна, я натрапив на цей спогад Джона Дрейна, пастора, який під час кривавих подій у школі жив поблизу Данблейна:

Одного разу дорогою до шкільних воріт, які стали поминальним місцем, я побачив групу молоді від сімнадцяти до двадцяти років. Я помітив, як вони ставлять шістнадцять свічок – по одній за кожну загиблу дитину – у коло на мокрому асфальті, а тоді запалюють їх сигаретою... Побачивши мене та зрозумівши, що я пастор, вони покликали мене зі словами: «Ви знаєте, що казати в подібних ситуаціях». Стоячи там залитий сльозами, я не мав і гадки, що їм сказати. Тож ми просто стояли, тримаючись за руки. За якусь мить я прочитав коротку молитву. Тоді підлітки також почали молитися. Один з них сказав: «Я мушу змінитися!» і, кинувши погляд на групу полісменів, витягнув ножа зі своєї кишені. Потім він упав на коліна поруч зі свічками і промовив: «Думаю, він мені більше не потрібен», а тоді сховав ножа під квітами. Ще один підліток витяг велосипедний ланцюг і зробив те саме. Постоявши разом ще деякий час, ми пішли кожен своєю дорогою.

Чи був Бог у Данблейні? Звичайно.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Історія Дрейна підкреслює правдивість того, що Чарльз Шап'ю сказав після подій у «Сенді-Гук»: «Єдина ефективна протиотрута від зла, що оточує нас, – розпочати з цієї миті жити інакше». Після низки недавніх трагедій уся нація пережила період духовних шукань, прагнучи знайти відповідь на те, що мусить змінитися в нашій культурі.

Ще одне, заключне питання надійшло від аудиторії в мій останній вечір у Ньютауні, і воно було з тих, що я найменше хотів почути: «Чи захистить Бог мою дитину?»

Я помовчав деякий час, здавалося, декілька хвилин. Понад усе я хотів би відповісти переконливо: «Так! Звичайно, Бог захистить вас. Дозвольте мені прочитати деякі обітниці з Біблії». Утім, я знав, що за мною на тій самій сцені мерехтіли двадцять шість свічок на спомин про жертви – доказ того, що ця скалічена планета ще й досі становить загрозу для нас. Подумки я перенісся в Японію, де говорив з батьками, у яких цунамі забрало дітей у середній школі, а тоді повернувся знову в ранок того ж дня, коли вислуховував мам і тат, чиїх дітей застрелив убивця в початковій школі.

Зрештою я сказав: «Ні, пробачте, цього я обіцяти не можу». Ніхто з нас не є виключенням. Ми всі помremo, дехто в старості, дехто до болю юним. Так, Бог забезпечуватиме нам підтримку та солідарність, але не захист, – принаймні, не той, якого ми так відчайдушно прагнемо. На цій проклятій планеті навіть Бог пережив утрату Сина.

Не величайся, смерте

У фільмі «Країна тіней», який розповідає про життя Клайва Люїса, його дружина Джой Девідмен тішиться недовгим періодом ремісії у виснажливій бо-

ротьбі з раком. Удвох вони вирушають у романтичну подорож до Греції, насолоджуючись інтерлюдією чистої благодаті. Знаючи, що на неї чекає, як тільки рак пробудиться знову, Джой каже: «Біль, який я відчуватиму, – це частина того щастя, яке прийшло до мене тепер. Інакше бути не може».

Невдовзі по тому вона вмирає. І в одній з фінальних сцен Клайв Люїс намагається розрадити її юного сина, який тепер залишився без матері. Люїс схопився за віру в небеса так само, як покинутий утопати припадає до рятувального кола, або змордований голодом мріє про їжу. Він трохи змінює слова Джой: «Біль, який я відчуваю, – це частина того щастя, яке прийде до мене потім. Інакше бути не може».

Апостол Павло, який сам зазнав багато страждань, опирав свою віру на те, що Бог зцілить і відновить світ – єдине рішення, здатне принести справедливість на цю дуже й дуже зіпсуту планету. У своєму житті Павло пережив побої, ув'язнення, укуси змії і кораблетрощу, утім він зносив усе це радо в надії на майбутній стан: «Адже наше тимчасове легке терпіння (!) готує нам понад міру вічну славу». Ба більше, апостол прямо визнав, що без воскресіння його проповідь і віра марні. «Коли ми надіємося на Христа тільки в цьому житті, то ми нещасніші з усіх людей!» – проголосив він з деякою меланхолією.

Я виростав серед християн, які надто велику увагу приділяли життю після смерті, немовби земне іс-

Біль, який я відчуваю, – це частина того щастя, яке прийде до мене потім. Інакше бути не може

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

нування – це певного роду передсмертний стан, який ми мусимо пройти на шляху до небесної оселі. На щастя, такі богослови, як Юрген Мольтманн і Ніколас Райт, які підкреслювали зв'язок між нашим теперішнім станом і майбутнім, допомогли мені виправити цей дисбаланс. Утім я також усвідомив – а надто під час того випадку, коли зіткнувся віч-на-віч зі смертю, що не варто похилитися в інший бік та роздумувати лише над цим життям. Я потребую нагадувань про Божу обітницю раз і назавжди оздоровити творіння, знищивши двох ворогів-близнюків – зло і смерть. В іншому разі, яку надію може мати хтось із нас?

Йов добре розумів це в пору своїх страждань, коли міркував над можливістю смерті: «Якщо ж я залишуся, то ад мені стане домом, адже в темряві постелили мені постіль. Смерть назвав я, що є моїм батьком, а гниль – матір'ю моєю і сестрою! Отже, де ще є моя надія? Чи я побачу моє добро?»

Коли я писав книжку «Де Бог, коли боляче?», то зауважив одну деталь наприкінці Книги Йова, яку завжди випускав з уваги. Після того як Йов пережив важкі часи, зауважує автор, Бог старанно подвоїв усе, що той мав тепер: замість 7000 овець у нього стало 14 000; замість 3000 верблюдів – 6000; і замість 500 волів та ослів – 1000. Утім, з одним лише винятком. Йов утратив сімох синів і трьох дочок, і коли настала пора відновлення, то в нього народилося лише сім синів і три дочки – та сама кількість, що була раніше, а не подвійна. Людині не можна знайти заміну так, як вівцям чи волам. Навіть ця давня історія, написана ще до одкровення про небеса та вічне життя, містить натяк на майбутнє воскресіння мертвих. Одного дня дітей у Йова таки стане вдвоє більше – коли він долучиться

до своїх перших десяти синів і дочок і познайомить їх з тими десятима, що народилися замість них.

Мандруючи регіоном Японії, який знищило цунамі, я відвідав середню школу, де загинуло понад сто дітей. Тримаючи переді мною в руці iPad, мій японський колега показав на YouTube відео, зняте одним з тих учнів: стіна води, що вдаряє в місце, де ми тепер стояли. Стіни класів на другому поверсі чітко відзначали рівень, на який тоді піднеслася вода. Багато дітей загинуло на сходах, коли вони здирались на вищий поверх. Рік потому японські матері далі відвідували ту школу щодня, тому що всі уламки, які зміло назад на берег, – до найменшої дрібки! – було дбайливо зібрано й розсортовано по коробках, що стояли в спортзалі школи. Матері перебирали предмети – коробку за коробкою – шукаючи будь-яку ламань, що нагадувала б про їхню дитину: ланч-бокс, чорнильну ручку, фотографію, похвальну грамоту, шкільну стінгазету, м'яку іграшку тощо.

Ті, кого ми любимо, продовжують жити в наших спогадах. Тепер на кожному Бостонському марафоні віддаватимуть шану тим, кого було вбито й травмовано у 2013 році. На меморіальному комплексі Всесвітнього торговельного центру викарбовано імена всіх загиблих. Деякі батьки з Ньютауна зберігатимуть кімнату своєї дитини такою, якою вона була в 2012 році, і всі залишать собі щось на спогад – фотографії, відео, улюблені іграшки. Ми віримо, що всемогутній Бог спроможний зробити щось значно більше: не лише

Ті, кого ми любимо,
продовжують жити
в наших спогадах

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

оживити в пам'яті, а й воскресити, відродити для нового життя справжніх Емілі, Дона, Даніеля, Шарлотту, Джозефа, Кетрін, Джека, Дилана, Лорен і всіх інших.

На Різдво ми співаємо гімн «Маленьке місто Вифлеєм», де є такі рядки: «Та в темряві з'явилося яскраве світло вмить, надії і страхи в тобі зустрілися в цю ніч». Хоча зло і смерть досі панують на цій брудній та жорстокій планеті, подія, яку відзначають по всьому світу невдовзі після трагічної дати стрільби в «Сенді-Гук», дає нам нашу найкращу, справжню надію. Ісус прийшов у цей світ у жорстокі, бурхливі часи, щоб показати шлях, який веде до повної протилежності. Остання книга Біблії описує, як це виглядатиме: «Він обітре кожну сльозу з їхніх очей, і більше не буде смерті, ні страждань, ні голосіння, ні болю – вже більше не буде, тому що перше минулося».

Після воскресіння Христа, коли Євангеліє поширилося по всій Римській імперії, ранні християни і далі вмирали, як і всі решта на цій занепалій планеті. Утім, поступово смерть була приборкана і втратила своє жало. Мертвих уже не ховали в поганських мавзолеях чи поряд із селищами. Вони тепер покоїлися на цвинтарях – буквально «місцях сну»* – у тінистих парафіяльних церковних двориках. Ці зміни були більш ніж символічними, оскільки демонстрували глибоку віру в обітницю тілесного воскресіння.

Джон Донн, настоятель собору Святого Павла в Лондоні, поховав сотні людей у найгірші роки бубонної чуми XVII століття. Коли він вирішив, що сам заразився смертельною хворобою, то написав такі слова непокори:

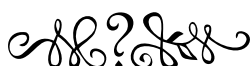
* Англійське *cemetery* (кладовище) походить від грецького слова, що буквально означає «покласти спати». – *Прим. авт.*

Частина 4: ЗЦІЛЮЮЧИ ЗЛО

Погірдною не будь, не величайся, смерте,
Могутня і жахна, та не всевладна ти...

Ми прокидаємось навіки після сну,
Немає смерті: ти лягай сама в труну!

Смерть самої смерті – це послання, яке потребує
почути Ньютаун і так само весь світ.

ЧАСТИНА 5

ТРИ ВЕЛИКІ ВИПРОБУВАННЯ

У Серена К'єркегора є притча про чоловіка, що написав книжку про вірного, люблячого Бога, Який дбає про те, щоб усе у світі виходило на добро. Тоді до нього приходить якась особисте горе, що ставить під сумнів усю його віру. Де його люблячий Бог у той час? Спонтанний, письменник звертається до незнайомого проповідника і розповідає йому свою історію. Вислухавши, проповідник розуміє, що не може дати нещасному хоч якоїсь задовільної відповіді. Тому він радить чоловікові прочитати одну чудову книжку про Божу любов. Той відповідає: «Саме я автор тієї книжки».

Пишучи цю книгу, я сам дещо почуваюся письменником з притчі К'єркегора. Багато років тому, коли був молодим автором та жовторотим християнином, я виклав на папері результати свого дослідження з питання: «Де Бог, коли боляче?» І тепер люди шукають у мене відповідей і просять розв'язати великі проблеми, що раз за разом постають після трагічних подій. Однак це питання ніколи не зникає – ані для мене, ані для всіх інших людей. Ми й надалі продовжуємо навіпамацьки шукати світло, живучи в темряві.

Я знову стикнувся з цим питанням під час трьох трагічних подій 2012 року, що відбулися на трьох різних континентах, а низка нових трагедій у 2013-му

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

зробила його ще більш нагальним. Роздуми, що я тут виклав, ні в якому разі не вирішують проблему болю і навіть побіжно не торкаються інших проблем, які переживають стражденні. І все ж я впевнено стверджую, що саме на це питання – «Де Бог?» – Біблія дає нам пояснення.

Перша відповідь зосереджена навколо події, яку ми святкуємо на Різдво, – пору, що запламувала трагедія в школі «Сенді-Гук». Завдяки Ісусу, Якого Новий Завіт описує як «образ невидимого Бога», я можу впевнено сказати, що *Бог на стороні страждальця*. Навіть у Японії, де лише одиниці вірять у Бога? Навіть у Сараєві, де релігія стала причиною ворожнечі? Так! Мені досить лише побачити, як Ісус реагує на самарян (яких вважали єретиками в Його дні) або допомагає поганам римлянам, у яких нездужали члени сім'ї.

Багато років тому я взяв інтерв'ю в Сіселі Сондерс – засновниці сучасного госпісного руху, яка більше ніж будь-хто сприяла відродженню середньовічної ідеї про «добру смерть». Вона бачила більше страждань за один день, ніж більшість із нас протягом життя. Я поставив Сіселі питання: «Де Бог?» Вона відповіла: «Бог не запобігає лихим подіям, що трапляються в цьому вільному й небезпечному світі; натомість Він обирає страждати разом з усіма нами». Завдяки тому, що Бог в особі Ісуса розділив з нами страждання, ми, Його послідовники, отримали взірець, як *переробити* це страждання – можливість добути добро з того, що спершу виглядає чимось безповоротно поганим.

Розчарованим учням, які дивилися, як римські вояки прибивають Сина до хреста, Бог Отець мав видаватися безсилим і нечуйним. Навіть Ісус відчував гостру самотність. Я чув, як люди описували подібні почуття

нестями, зради та безпорадності і в Сараєві, і в Ньютауні. Невже Богові байдуже? Як Він може допускати подібні речі? Якщо згадати той день на Голгофі, то можна розгледіти принцип: Бог обертає позірну поразку на вирішальну перемогу. Бог не знищив людської свободи і навіть не запобіг тому, щоб сталося зло. Радше те, що хтось призначив для зла, Бог перетворив на добро.

Моя друга відповідь відображає те, що я спостерігав, відвідуючи місця трагедій. Де Бог, коли боляче? *Бог тепер у церкві*, яка втілює Його повноправну присутність на землі. Це питання можна навіть перефразувати: «Де церква, коли боляче?» У Японії я зустрічав робітників, які поїхали на інший кінець світу, щоб відбудувати будинки, знищені цунамі. У Сараєві я жив з францисканцями, які залишилися, щоб служити бідним, і трудилися заради миру ще довго після того, як інші християни повтікали з міста. У Ньютауні церква у Волнат-Гілл заснувала резервний фонд на майбутні потреби, такі як довготривале консультування дітей, що пережили стрілянину. «Ми не згортаємося й не йдемо нікуди, – сказав мені пастор Клайв Калвер. – Наша церква налаштована на довготривалу працю».

Час не загоїть усі рани. Їх не загоїть навіть Бог – принаймні не в цьому житті. Тимчасом у нас, Церкви, є багато роботи. Деякі з нас мають особливі дари: консультування, надання медичної допомоги, будівельні роботи та інші практичні способи служіння.

Бог обертає
позірну поразку
на вирішальну
перемогу

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Усім нам доступна сила любові. Страждання ізолює, нищить самосприйняття, розбиває надії; утім любляче співчуття здатне перемогти все. Як написала в газеті «Нью-Йорк Таймс» Морін Дауд після подій у «Сенді-Гук»:

Я не чекаю, що розрада прийде здалеку. Я таки справді вірю, що Бог приходить у цей світ через нас. І хоча я ще й досі маю питання «чому?», вони вже не настільки спрямовані до Бога. Ми – смертні люди. Ми будемо страждати й помремо. Але від нашого ставлення одне до одного у цих стражданнях і смерті залежить те, чи відчуватиметься Божа присутність і чи зможемо ми отримати розраду... Я знаю те, що безумовне любляче співчуття втішає розбиті серця, перев'язує рани та оновлює нас у житті.

Якщо церква робить свою справу, люди не катують себе, запитуючи, де є Бог. Вони знають відповідь. Бог стає видимим у людях, які виконують місію, що її так добре описав Павло: «Благословенний Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, Отець співчуття і Бог усякої втіхи, Який розраджує нас у всіх наших скорботах, аби і ми могли потішати тих, хто перебуває в різних скорботах, утіхою, якою Бог потішає нас самих».

Остаточна відповідь на питання спирається на Божу обітницю майбутнього відновлення. *Бог готує нову оселю для нас.* «Йду приготувати вам місце», – сказав учням Ісус, готуючи до великих страждань, які невдовзі очікуватимуть їх усіх. Він не відкрив подробиць, і я навіть радий цьому. Я ніколи не міг візуалізувати чи навіть віддалено уявити, як міг би виглядати той майбутній стан. Він також недосяжний для нашого

розуміння. Натомість Ісус попросив у нас довіритися Йому. І якщо Ісус помилявся щодо нашої майбутньої домівки, то ми, Його обмануті послідовники, найнещасніші з усіх людей, і слова протесту Йова, авторів псалмів та пророків будуть відлунювати в порожнечі всесвіту цілу вічність.

Один телекоментатор висловив занепокоєння, що Ньютаун назавжди «зіпсував» Різдво, так само як трагедії в Політехі Вірджинії та школі «Колумбайн» зіпсували Великдень. Можливо, він і правий, якщо ви відзначаєте ці дні лише як свята, а не реальні події, що провістили Божий задум урятування скаліченої планети. Утім, у мене є відчуття, що батьки з Ньютауна, для яких Різдво завжди буде часом смутку, дедалі частіше завертатимуть свої погляди до Великодня.

Знов-таки, Страсний тиждень – це наш дороговказ у стражданнях. Страсної п'ятниці Ісус прийняв на Себе найгірше, що могла запропонувати Земля. Прадавні вороги – зло і смерть – зійшлися разом, щоб учинити акт найстрашнішої несправедливості. Утім, Великодня неділя дала нам певний і безперечний протилежний знак, продемонструвавши, що ніщо не може встояти перед цілющою силою люблячого Бога. Грандіозність того, що сталося – ба більше, *реальність* того, що сталося, – спала на гадку учням Ісуса лише поступово, і сприяли цьому невеличкі дружні жести: прогулянка разом по дорозі, ламання хліба, приготу-

Якщо церква
робить свою
справу, люди не
катують себе,
запитуючи,
де є Бог

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

вання риби на вогнищі... І хоча спершу воскресіння Ісуса з мертвих не змінило вагомо їхнє буденне життя, воно дало їм змогу цілком по-іншому дивитися на світ, утверджуючи надію, що одного дня все зміниться. Невдовзі той гурт оновлених людей вийде на вулиці, аби проголосити приголомшливу благу вість – вість настільки доброю, що вона мусить бути правдою.

Сьогодні, дві тисячі років потому, ми живемо немов у Велику суботу – проміжний день. Ми озираємося на Страсну п'ятницю, і вона є для нас ясним знаком, що кожне страждання може перетворитися на благо; ми

Християнство жодним чином не послаблює страждань.

Воно діє зовсім інакше – дає вам змогу прийняти та визнати їх, а тоді подолати і врешті преобразити.

дивимося вперед з доки нездійсненим бажанням побачити оновлене творіння. Спинившись в очікуванні на півдорозі, ми не маємо ліків від страждання, проте можемо діяти згідно з відкритою нам моделлю, що наповнює їх сенсом. Як сказав Террі Вейт, коли його звільнили з чотирирічного полону в Лівані, де він був заручником: «У полоні я мав тверду рішучість, яка нікуди не зникла й донині, – обернути цей досвід на щось корисне й добре для людей. Думаю, що це найкращий спосіб дати раду стражданням. Мені здається, що християнство жодним чином не послаблює страждань. Воно діє зовсім інакше – дає вам змогу прийняти та визнати їх, а тоді подолати і врешті преобразити».

Лише Бог спроможний розв'язати проблему страждання, яка була настільки видимою в Японії, Сараєві та

Ньютауні. Поет Джоржд Герберт тужив про той день, «коли побачимо на власні очі Твою любов! Коли нарешті вибавиш Ти нас від болю». Але доти ми міцно тримаємося за обітницю, що Бог усякої втіхи не покинув нас, а й далі продовжує свою повільну але неухильну працю, щоб відновити те, що зіпсували зло і смерть.

Відразу після стрілянини в школі «Сенді-Гук» один друг прислав мені цитату Дітріха Бонгеффера. Мій приятель по коледжу, німець, з яким ми мешкали в одній кімнаті в гуртожитку, написав: «Я знайшов ці слова на останній сторінці нашого співаника в церкві. Зробив переклад і висилаю його тобі – у такий день вони набувають особливого сенсу». Бонгеффер, пастор і богослов, був ув'язнений у концтаборі за свій опір нацистському режиму.

Вірую, що Бог може і буде творити добро з усього – навіть з найгіршого зла. Для цього Йому потрібні люди, через яких усі події за цим принципом ведуть до добра.

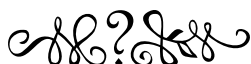
Вірую, що Бог у кожній надзвичайній ситуації дасть нам стільки сили для опору, скільки ми потребуємо. Але Він не дасть її заздалегідь, щоб ми покладалися не на себе, а лише на Нього. Завдяки цій вірі всяка тривога щодо майбутнього має бути подолана.

Вірую, що навіть наші помилки і невдачі не марні, що Богові впоратися з ними не важче, ніж з нашими гаданими добрими ділами.

Вірую, що Бог – це не передвічна доля, що Він чекає щирих молитов та відповідальних дій – і відгукується на них.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Бонгеффер написав цей символ віри незадовго до своєї страти гестапівцями, яка сталася за двадцять три дні до капітуляції Німеччини. Він називав смерть величним святом на шляху до свободи. Якщо Бонгеффер помиляється, то все втрачено. Якщо ж він має рацію, то це лише початок.

ПОДЯКА

Ця книжка народилася з питань, що виникли в мене після знайомства зі скорботними місцями, які я відвідав у 2012 році. Невдовзі перші місяці 2013 року принесли нову низку катастроф: теракт на Бостонському марафоні, вибух на фабриці з виробництва добрив у Техасі, землетрус у Китаї, обвалення будинку в Бангладеш, смертоносні торнадо в Оклахомі. Питання, чому відбуваються подібні події й якою мірою за них відповідальний Бог, з нами назавжди. І мовби як доказ щоразу, коли я пишу на цю тему на своїй вебсторінці чи у Фейсбуці, тисячі читачів долучаються до дискусії.

Понад усе я вдячний людям у Японії, Сараєві та Ньютауні, штат Коннектикут, які розкрили мені свій глибокий біль – з надією, що все те, чого вони навчилися, стане розрадою для інших на цьому шляху.

Мої друзі й колеги з «Кріейтів Траст Медіа» зробили цю книжку доступною в електронній формі замість того, щоб чекати на традиційне видання. Я особливо вдячний Кетрін Гелмерз і Денісу Джорджу, які керували процесом публікації, а також Меліссі Ніколсон, Лорі Кенбі та Джоанні Барт, які допомагали мені з пошуком інформації й дизайном.

Перед вами мої роздуми про питання – такі ж старі, як світ, і такі ж нагальні, як новинний вебсайт.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

ЧАСТИНА 2. «ХОЧУ ЗНАТИ ЧОМУ»!

Макдональд: Heather McDonald, «Send a Message to God: He has gone too far this time», *Slate Magazine* (10 січня 2005 року), (http://www.slate.com/articles/life/faithbased/2005/01/send_a_message_to_god.html).

Люїс: C. S. Lewis, *The Problem of Pain* (New York, NY: Macmillan Co., 1962), 116. (Готується українське видання: Клайв Люїс, *Проблема страждання* (Львів: «Свічадо», 2023).

Гарт: David Bentley Hart, *The Doors of the Sea: Where Was God in the Tsunami?* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2011), 15.

«У мені, володарю?»: Суддів 6:13.

«Як закричу»: Йова 19:7*.

«Устань, чому спиш»: Псалом 43:24.

«Марнота марнот»: Екклезіяста 1:2.

«З тобою ж»: Ісаїя 45:15*.

«Чому Ти»: Єремія 14:9*.

«Боже Мій, Боже Мій»: Матвія 27:46.

Ламотт: Anne Lamott, *Help, Thanks, Wow* (New York, NY: Penguin Books, 2012), 6–7.

Бюхнер: Frederick Buechner, *Wishful Thinking* (San Francisco, CA: Harper & Row, 1973), 46.

Цитати зі Святого Письма наводяться переважно в «Сучасному перекладі» Рафаїла Турконяка (УБТ, 2011); в окремих випадках використовується переклад Івана Хоменка, що позначається () біля посилання.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

«останній ворог»: 1 Коринтян 15:26.

«Ось творю»: Об'явлення 21:5.

«Краще для вас»: Івана 16:7.

«Не довго»: Івана 14:30-31.

«стогне і страждає»: Римлян 8:22.

«саме творіння»: Римлян 8:21.

«Хто згрішив»: Івана 9:2.

Люїс: C. S. Lewis, *The Problem of Pain* (New York, NY: Macmillan Co., 1962), 116. (Готується українське видання: Клайв Люїс, «Проблема страждання», (Львів: «Свічадо», 2023).

Рільке: Rainer Maria Rilke, *Letters to a Young Poet* (Novato, CA: New World Library, 2000), 74.

Франкл: Віктор Франкл, «Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі» (Харків: КСД, 2016), 115, 75.

Мід: Dr. Paul Brand and Philip Yancey, *The Gift of Pain* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 1993), 274–275.

«Психолог на пенсії»: http://usnews.nbcnews.com/_news/2013/01/15/16529522-grandfather-who-comforted-sandy-hook-elementary-kids-says-truthers-are-targeting-him?lite

«Чи не найбільше зворушив жест»: <http://www.pe.com/articles/-724341--.html>.

«Присутність іншої людини»: Університет штату Вісконсін, Центр дослідження питань болю. Процитовано в книзі Пітера Гріра *God on Mute* (Eastbourne, England: David C. Cook/Kingsway, 2007), 275.

Першоджерела: ТРИ ВЕЛИКІ ВИПРОБУВАННЯ

Лютеранський єпископ: Martin Marty, A Cry of Absence (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1997), 180.

«І якщо страждає»: 1 Коринтян 12:26.

«на спомин про Мене»: Луки 22:19.

«Отже, згадай»: Йова 4:7.

«Нехай буде воля Твоя»: Матвія 6:10.

«тим, які люблять Бога»: Римлян 8:28.

Джо Берті: <http://bigstory.ap.org/article/marathon-runner-witnesses-double-disasters>.

Гарт: David Bentley Hart, The Doors of the Sea: Where Was God in the Tsunami? (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2011), 103–104.

Маркс: John Marks, Reasons to Believe: One man's journey among evangelicals and the faith he left behind (New York: HarperCollins, 2009), 167.

ЧАСТИНА 3. КОЛИ БОГ ПРОСПАВ

«Більший Той, Хто у вас»: 1 Івана 4:4.

«Жарт гуляв по місту»: Steven Galloway, *The Cellist of Sarajevo* (New York, NY: Riverhead Books, 2008), 70.

Мирослав Вольф: Free of Charge: Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005), 190–191.

Поток: Chaim Potok, My Name is Asher Lev (New York: Alfred Knopf, 1972), 114.

«Я втопився»: Псалом 68:4.

«Попа»: Псалом 118:126.

«Нещасна вавилонська дочка»: Псалом 136:8-9.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

«Говоритиму Тобі»: Єремії 12:1.

«Доки ж, Господи»: Аввакума 1:2.

Рор: Richard Rohr, *Job and the Mystery of Suffering* (New York: Crossroad Publishing, 2006), 92.

«Юдейський рабин»: Jerome Groopman, M. D., *The Anatomy of Hope* (New York: Random House, 2005), 78–79.

«Ось діва матиме в лоні»: Ісаї 7:14.

«Чудесний Порадник»: Ісаїя 9:5*.

Уолтерсторф: Nicholas Wolterstorff, *Lament for a Son* (Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 1987).

«І Слово стало тілом»: Йоан 1:14*.

Бонгеффер: Дітріх Бонхоффер, *Спротив і покора. Листи і нотатки з-за ґрат*. Пер. з нім. Ксенії Дмитренко, Наталі Комарової. (К.: Дух і літера, 2018), 479.

Петерсон: Eugene Peterson, *The Message* (NavPress: Colorado Springs: CO, 1993).

«Слава Богові»: Луки 2:14.

«найбільшим випадком масової різні»: J. E. Lendon, «The Roman Siege of Jerusalem», *Military History Quarterly*, Summer 2005, http://www.preteristarchive.com/Bibliography/2005_lendon_roman-siege.html.

«Єрусалиме, Єрусалиме»: Луки 13:34.

Ноуен: 3 книги Sharon Gallagher, *Where Faith Meets Culture: A Radix Magazine Anthology*, (Eugene, OR: Cascade Books, 2010), 10–11.

Вайман: Christian Wiman, *My Bright Abyss* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2013), 155.

Першоджерела: ТРИ ВЕЛИКІ ВИПРОБУВАННЯ

«*нехай буде воля Твоя*»: Матвія 6:10.

Джонс: E. Stanley Jones, *The Way* (Nashville, TN: Abingdon Press, 1946), 232–233.

Фокс: Michael J. Fox, *Lucky Man* (New York: Hyperion Books, 2005), 5.

«*Хвалимося*»: Римлян 5:3–4.

Ситтсер: Jerry Sittser, *A Grace Disguised* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 1996), 19–21.

В останньому розділі: Jerry Sittser, *A Grace Revealed* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2012), 260.

Віллард: Dallas Willard, *The Divine Conspiracy* (San Francisco, CA: HarperSanFrancisco, 1996), 336.

«*Хто нас відлучить*»: Римлян 8:35, 28, 32.

Робінсон: Marilynne Robinson, in Alfred Corn, ed., *Incarnation* (London: Viking Penguin, 1990), 310–311.

Ортберг: Стаття Джона Ортберга «Don't Waste a Crisis» в журналі «Leadership Journal» (зима 2011), 37.

Пола Д'Арсі: Стаття Пола Д'Арсі «Is There Life After Death?» в журналі «U.S. Catholic» (січень 2006), 19.

Шотландка: Процитовано в книзі Пита Грейга «God on Mute» (Eastbourne, England: David C. Cook/Kingsway, 2007), 159.

Лютер: Martin Luther, «Colorful Sayings of Colorful Luther», *Christian History*, No. 34, 27.

ЧАСТИНА 4. ЗЦІЛЮЮЧИ ЗЛО

Адам Ленза: Відновити хронологію подій мені допомог сайт snn.com, а також статті в газетах «Денбери

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

Ньюз Таймс» і «Хартфорд Курант». На момент написання цього розділу офіційний звіт поліції ще не був виданий, тому ця хронологія лише орієнтовна.

Один згорьований батько: «The New York Times» (20 січня 2013 р.).

«*Ті, хто бачить*»: <https://www.facebook.com/miroslav.volf.12/posts/463923590321596>.

«*Протестувати проти зла*»: Miroslav Volf, *Free of Charge: Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005), 229.

Туту: Desmond Tutu, *No Future Without Forgiveness*, (New York: Doubleday, 1999), 86.

Докінз: Richard Dawkins, *River Out of Eden: A Darwinian View of Life* (New York: BasicBooks, 1996), 133.

Гулд: Stephen Jay Gould, *Full House: The Spread of Excellence from Plato to Darwin* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011), 18.

Бергман: Інґмар Бергман, *Довірливі розмови*, (Львів: ВСА, 2018), 204.

Досат: Ross Douthat, «The Loss of the Innocents», *The New York Times Sunday Review* (15 грудня 2012 р.), SR12.

Камю: Альбер Камю, *Чума*, (Харків: Фоліо, 2020), 187.

Теннісон: Alfred Lord Tennyson, *In Memoriam: A. H. H.* (Boston, MA: MobileReference, 2008, Kindle Edition).

Клейпул: John Claypool, *Tracks of a Fellow Struggler* (Dallas, TX: Word Publishing, 1974), 82–83.

Бонгеффер: Dietrich Bonhoeffer, *The Martyred Christian* (New York: Macmillan Publishing, 1983), 183.

Першоджерела: ТРИ ВЕЛИКІ ВИПРОБУВАННЯ

Волтерсторф: Nicholas Wolterstorff, *Lament for a Son* (Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans 1987).

Шан'ю: Процитовано у статті Террі Маттінглі <http://www.knoxnews.com/knoxville/life/terry-mattingly-why-not-blame-god-for-shootings> (21 грудня 2012 р.).

Достоевський: Fyodor Dostoevsky, *The Brothers Karamazov* (Garden City, NY: Nelson Doubleday, N. D.), 226.

«Слово стало тілом»: Івана 1:14. Eugene H. Peterson, *The Message* (Colorado Springs, CO: NavPress, 1993), 185.

«Денвер Пост»: http://www.denverpost.com/news/ci_22243944/connecticut-school-shooting-columbine-survivors-tell-newtown-families#ixzz2FtHuynqY.

Мюррей: <http://abcnews.go.com/International/tennis-star-andy-murray-remembers-dunblane-shooting-massacre/story?id=17995450#.UYp66bV-p8E>.

Дрейн: John Drane, «Was God in Dunblane?» *Baptist Times*, 21 березня 1996 р., 8.

«Адже наше тимчасове легке терпіння»: 2 Коринтян 4:17.

«Коли ми надіємося на Христа»: 1 Коринтян 15:19.

«Якщо ж я залишуся»: Йова 17:13–15.

«Він обітфе кожну сльозу»: Об'явлення 21:4.

Донн: Джон Донн, *Вибрана поезія*, пер. Д. Павличка (К.: Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2017).

ЧАСТИНА 5. ТРИ ВЕЛИКІ ВИПРОБУВАННЯ

К'єркегор: Sren Kierkegaard, «The Author of the Proofs», ed. Thomas C. Oden, *Parables of Kierkegaard* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978), 35.

ПИТАННЯ, ЩО З НАМИ ЗАВЖДИ

«образ невидимого Бога»: Колосян 1:15.

Дауд: Maureen Dowd, «Why, God», *The New York Times*, 26 грудня 2012 р., А25.

«Благословенний Бог»: 2 Коринтян 1:3–4.

«Йду приготувати»: Івана 14:2.

Вейт: Ці слова Террі Вейта цитуються в книзі Джеймса Пакера, J.

I. Packer, *Rediscovering Holiness: Know the Fullness of Life with God* (Ann Arbor, MI, Servant Publications, 1992), 270.

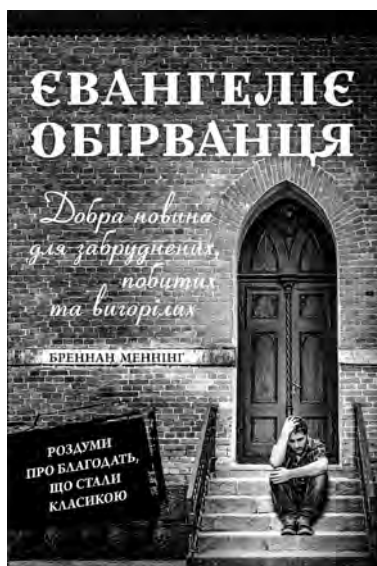
Герберт: George Herbert, «The Glance», ed. C. A. Patrides, *The English Poems of George Herbert* (Totowa, NJ: Rowman and Littlefield, 1981), 177.

ДОБРА НОВИНА
ДЛЯ ЗАБРУДНЕНИХ,
ПОБИТИХ ТА
ВИГОРІЛИХ

ЄВАНГЕЛІЄ ОБІРВАНЦЯ

Бгато з нас вірять у Божу благодать, та живемо ми так, ніби намагаємося заробити Його любов. Ми уявляємо, як Бог невдоволено хитає головою, підраховуючи наші успіхи й невдачі. Вважаємо, що треба робити щось більше чи намагатися стати кимось іншим, аби заробити Батькове вподобання.

Автор малює зовсім інше, правдиве зображення наших відносин з Богом: ми приходимо до Нього як обірванці – забруднені, побиті та виснажені. Але коли ми сідаємо біля Його ніг, Він лагідно посміхається. Він обіймає нас. Він сприймає нас не як якихось невдах, а як обра-

“Це книга, яку я написав для себе і всіх тих, хто знесилив і сповнився нехиттю, торуючи Шлях”

Бреннан Меннінг

них – тих, на кого націлена Його любов.

Це одна з найсильніших книжок-роздумів про Божу любов та євангеліє благодаті, яка у багатьох змінила розуміння того, яким має бути життя Ісусова учня.

Видавнича група «Нард»

Дорогоцінне миро
для Тіла Христового

nard@nard.com.ua
www.nard.com.ua
fb.me/nardbooks

ДУХОВНА ТРИЛОГІЯ ГЕНРІ НОУЕНА

ДУХОВНЕ КЕРІВНИЦТВО

НАСТАНОВИ НА ДОВГУ МАНДРІВКУ У ВІРІ

Надійний дороговказ для всіх людей, які перебувають у щирому духовному пошуку, ця книга вчить, як прислухатися до свого серця і створювати в ньому простір, де діятиме Бог; як серцем слухати Його у Святому Письмі, як через молитву повернутися від страху до любові та знайти справжні відносини з людьми в спільноті.

ДУХОВНЕ ФОРМУВАННЯ

ІТИ ВСЛІД ЗА РУХАМИ СВЯТОГО ДУХА

Як вести духовне життя, як навчитися дихати в ритмі Святого Духа й рухатися до Бога під час тривалої мандрівки віри – від того, що поневолює й руйнує, до визволення й повноти життя, від тьмяного до прозорого, від ілюзії до молитви, від смутку до радості, від обурення до вдячності, від страху до любові.

ДУХОВНЕ РОЗПІЗНАВАННЯ

ЧИТАННЯ ЗНАКІВ ЩОДЕННОГО ЖИТТЯ

Божественні настанови можна відшукати в книжках, що ми читаємо, у природі, що нею милуємося, у людях, яких зустрічаємо, і в подіях, які переживаємо. Практика розпізнавання допоможе нам віднайти і перевірити своє покликання, впевнитися в тому, коли діяти, коли чекати, а коли дозволити, щоб нас вели вперед.

Видавнича група «Нард»

Дорогоцінне миро
для Тіла Христового

nard@nard.com.ua
www.nard.com.ua
fb.me/nardbooks

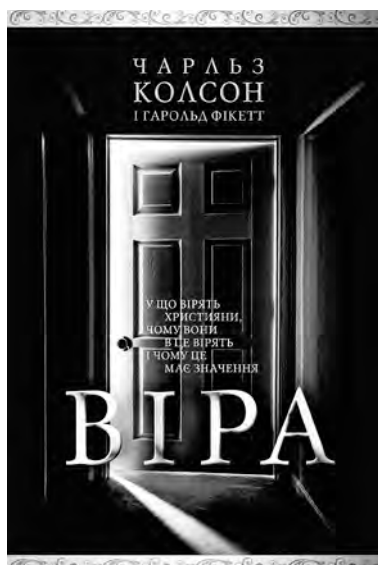
У ЩО ВІРЯТЬ
ХРИСТІЯНИ, ЧОМУ
ВОНИ В ЦЕ ВІРЯТЬ
І ЧОМУ ЦЕ МАЄ
ЗНАЧЕННЯ

ВІРА

Книга відсилає читача до Коріння християнської віри з метою дати відповідь на запитання, винесені в назву: у що вірять християни, чому вони вірять у це та чому це насправді важливо.

У книжці зображено глобальну картину того, як упродовж двох тисячоліть історії людства ортодоксальна християнська віра була найбільшою рушійною силою у формуванні західної цивілізації.

Автор торкається головних тверджень, які поділяють християни усіх конфесій, і намагається на багатьох свідченнях і життєвих прикладах – починаючи з античної історії до сьогодення – довести, чому віруючим слід міцно триматися ортодоксального християнства – віри, раз та назавжди переданої святим.

“Християни повинні зрозуміти, що віра – це щось більше, ніж релігія або навіть взаємини з Ісусом; віра – це повна картина світу і місця людства в ньому. Якщо не знаємо, у що віримо, то як ми можемо відстоювати християнство та втілювати у своєму житті? Наше неуцтво глибоко калічить нас.”

Чарльз Колсон

Видавнича група «Нард»

Дорогоцінне миро
для Тіла Христового

nard@nard.com.ua
www.nard.com.ua
fb.me/nardbooks

ДЛЯ ЗРОСТАННЯ ЦЕРКОВНИХ ЛІДЕРІВ

В ІМ'Я ІСУСА

РОЗДУМИ ПРО ХРИСТІЯНСЬКЕ ЛІДЕРСТВО

Мабуть, найкоротша у світі книга про християнське лідерство і водночас – одна з найпотужніших. Якими мають бути церковні лідери в новому тисячолітті, аби протистояти викликам прийдешнього дня та плідно здійснювати християнський провід у швидкозмінному сучасному світі.

ПРО ТРЬОХ ЦАРІВ

ЦАРСТВО БОГА ТА ЙОГО ПОМАЗАНИКИ

Історія стосунків Давида із Саулом та сином Авесаломом як сучасна притча про Божий погляд на лідерство у Його царстві та відповідь на багато болючих запитань стосовно авторитарних методів керівництва в церкві, послуху та смирення перед несправедливістю, морального вибору у боротьбі за правду.

В'ЯЗЕНЬ У ТРЕТІЙ КАМЕРІ

ПРИТЧА ПРО НЕЗБАГНЕНІ БОЖІ ШЛЯХИ

Автор у формі сучасної притчі звертається до християн, які страждають, не розуміючи до кінця свого Бога та Його вчинків. Книга дарує розраду, надію та напрямок руху тим, хто вважає, що Бог не виправдав їхніх сподівань, що їхня посвята була марною, а служіння – повною невдачею.

Видавнича група «Нард»

Дорогоцінне миро
для Тіла Христового

nard@nard.com.ua
www.nard.com.ua
fb.me/nardbooks

ЯК ВИГЛЯДАЄ
СМИРЕННЯ В ДІЇ

БЛАГО- СЛОВЕННЯ СМИРЕННЯ

Смирення – це чеснота, яка так захоплює нас в інших і якої (якщо ми чесні) так бракує нам самим. Тож як зробити смирення нашою повсякденною практикою та навчитися зростати в ньому?

Автор вважає, що в Заповідях блаженства Ісус дав нам вичерпні настанови щодо того, як виглядає смирення в дії. Починаючи від визнання вбогості духу – нашої абсолютної неспроможності власними зусиллями догоджати Богові, через засмученість щодо своїх гріхів, спрагу праведності й чисто-

“Тільки євангеліє збереже нас від розчарування і натомість мотивуватиме прагнути смирення, навіть якщо ми так часто зазнаємо невдач”

Джеррі Бріджес

ти серця та певний досвід переслідувань за правду ми відкриваємо для себе, що смирення саме по собі є великим благословенням.

Видавнича група «Нард»

Дорогоцінне миро
для Тіла Христового

nard@nard.com.ua
www.nard.com.ua
fb.me/nardbooks

Художньо-публіцистичне видання

Філіп Янсі

Чому?

Питання, що з нами завжди

Переклад *Остан Гладкий*

Редагування та підготовка до друку *Олексій Єфетов*

Підписано до друку 13.04.2023.

Формат 60x84/16. Папір книжковий. Друк офсетний.

Тираж 3000 прим. Умовн. друк. арк. 8,37.

Замовлення № 01/04/2023

Видавець *ФОП Єфетов О.В.*, м. Київ

Тел. (073) 992-0547

www.nard.com.ua

E-mail: nard@nard.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1700 від 24.02.2004 р.

Друк: *ФОП Поліщук О.В.*, м. Київ

тел. (044) 592-1349

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2142 від 31.03.2005 р.